

KOTIKÄYNNILLÄ

Tutkimus lastensuojelun kotikäynneillä rakennettavasta asiakassuhteesta ja kodin merkityksistä.

VIOLA VALLI

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden
yksikkö

Sosiaalityön pro gradu-tutkielma

Maaliskuu 2013

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

VIOLA VALLI: KOTIKÄYNNILLÄ- Tutkimus lastensuojelun kotikäynneillä rakennettavasta asiakkuussuhteesta ja kodin merkityksistä

Pro gradu – tutkielma, 109 s., 2 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Maaliskuu 2013

Pro gradu -tutkielmani on institutionaalinen etnografia, jonka tavoitteena on ymmärtää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemiä kotikäyntejä asiakassuhteen rakentamisen tilanteina ja laajemmin lastensuojelutyön ammatillisena käytäntönä. Tutkimuskysymykseni ovat: Millainen on kotikäynneillä rakennettava asiakassuhde? Mitä merkityksiä koti saa kotikäynneillä? Millaisia ovat kotikäyntien osallisuudet? Kotikäynnit ovat paitsi lastensuojelutyössä myös laajemmin sosiaali- ja terveystalalla yleinen työkäytäntö ja tapa kohdata asiakkaita heidän ympäristössään. Sosiaalityöntekijöiden tekemiä kotikäyntejä on tutkittu hyvin vähän erillisenä työkäytäntönä ja vuorovaikutustilanteena.

Tutkielman aineisto muodostuu lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemistä neljästä kotikäynnistä, niiden nauhoitetuista keskusteluista, omista havaintomuistiinpanoistani ja sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluista. Tutkielman metodologinen viitekehys pohjaa sosiaaliseen konstruktionismiin, joka korostuu analyysissäni kotikäyntien vuorovaikutuksesta paikannettavien merkitysten ja niiden institutionaalisten ja kulttuuristen sidosten kriittisenä tarkasteluna. Tutkielmani analyysi ei noudata yhtä tiettyä analyysimetodia, vaan monien etnografisten tutkimusten lailla analyysi hyödyntää erilaisia metodisia lähestymistapoja monitasoisen aineiston ja tutkimustavoitteiden ilmentämiseksi.

Tutkielmani keskeiset tulokset tuovat esiin kotikäynnit perhe- ja työntekijäkohtaisena käytäntönä. Aineistoni kotikäynneillä rakennettava asiakassuhde on ensisijaisesti sosiaalityöntekijöiden ja äitien vuorovaikutuksessa rakennettava suhde, jossa korostuvat persoonien välinen kohtaaminen ja äitien selonteot perhetilanteista. Vuorovaikutuksessa painottuvat asiakaslähtöisen puheen, ymmärtämisen, kannustavan ohjaamisen, kumppanuuden ja tiedonkeruun orientaatiot. Kodin tila ei näytä edistävän lasten suoraa osallisuutta, mutta saa tapaamispaikkana toimistoa positiivisempia merkityksiä työntekijöiden ja asiakkaiden puheissa. Aineistoni kotikäynnit kokonaisuutena eivät hahmotu tavoitteiltaan selkeitä organisatorisia strategioita tai ohjeita noudattaviksi käytännöiksi.

Tutkielma haastaa sosiaalityön, erityisesti lastensuojelun, ammattilaisia, organisaatioita ja tutkijoita reflektoimaan kotikäyntejä ja laajemminkin sosiaalityön käytäntöjä niiden tarkoitusten ja sisältöjen suhteen.

AVAINSANAT: Lastensuojelu, kotikäynti, koti, asiakassuhde, osallisuus, institutionaalinen etnografia

TAMPERE UNIVERSITY

School of Social Sciences and Humanities

VIOLA VALLI: HOME VISITING- Constructing client relationship and the meanings of home in the Child protection home visits.

Master's Thesis 109 p. + 2 appendices

Social Work

Supervisor: Satu Ranta-Tyrkkö

March 2013

This Master's Thesis is an institutional ethnography that explores home visit as a professional practice of social workers of child protection and home as a space where the client relationship is constructed. My research questions are: What kind of client relationship is constructed at the home visits? What kind of participation is formed? What meanings does the home get in the context of home visits? Home-based practices are commonly used in the field of child protection and more widely in the social and health services. Only few researches have been made about the home visits of the child protection social workers.

My empiric data consists of four home visits conducted by child protection social workers. At the home visits I made field notes and the discussions between the clients and social workers were recorded. Additionally, I interviewed both clients and social workers. The methodological approach of the research is Social Constructionism. The approach is emphasized as a critical viewpoint examining the meanings arising from the interaction and its institutional and cultural bonds. The analysis of the research doesn't follow any specific analysis method. As in many ethnographic researches the analysis method is based on various methods that enhance the understanding of rich empiric data and multiple research goals.

According to the results the home visit is a practice that is specific to the family and social worker. At the home visits the client relationship is mainly built between the social workers and the mothers. Interplay between personalities and the accounts provided by the mothers on the family situation highlight the interaction. The approaches that are emphasized in the interaction are the client centered talk, understanding, supportive guidance, companionship and the information collection. Home as a space appears not to enhance the direct participation of the children at the home visits. According to the clients and the social workers home is regarded as a positive place compared to the office of the child protection agency. The home visiting strategies of the social workers don't seem to include any specific organizational goals or directions specific to home visits.

The research challenge the professionals, organizations and researchers of social work and more precisely child protection to reflect the home visits and other practices through their goals or philosophy and the actual process and content.

KEY WORDS: Child protection, home visit, home, client relationship, participation, institutional ethnography

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustat	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja konstruktionistinen lukutapa	3
1.3 Tutkimuksen rakenne	6
2 KODIN MERKITYKSET	7
2.1 Koti käsitteenä.....	7
2.2 Kodin ja perheen yhteen kietoutuminen.....	11
2.3 Koti ammatillisen työn näyttämönä	13
3 LASTENSUOJELU ASIAKASSUHTEENA	16
3.1 Lastensuojeluasiakkuuden institutionaaliset ehdot	16
3.2 Lastensuojeluasiakkuus suhteena	19
3.3 Lastensuojelukäytännöt ja osallisuus	21
3.4 Kotikäynti lastensuojelutyön käytäntönä	24
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	28
4. 1 Etnografinen tutkimus	28
4.2 Neuvottelun kautta kentälle.....	31
4.3 Tutkimusetiikka ja tutkijan rooli	34
4.4 Tutkimusaineisto	36
4.5 Analyysin toteutus.....	40
5. KODIN MERKITYKSET KOTIKÄYNNIN NÄYTTÄMÖNÄ.....	45
5.1 Koti ja kodin esineistö asioiden esiin ottamisen ja keskustelun tukena.....	46
5.2 Asiakaslähtöinen koti	49
5. 3 Kodit perhetilanteiden todentajina	53
6 KOTIKÄYNTIEN OSALLISUUDET	56
6.1 Äitien moninaiset osallisuudet	57
6.2 Lapsetko osallisina?	60
6.2.1 Lasten osallisuus kotikäynneillä.....	61
6.2.2 Aikuisten tuottama lasten osallisuus.....	64
6.2.3 Osattomat lapset	66

6.3 Vahvat asiantuntijuudet ja institutionaalisen tuen rajat.....	69
7 KOTIKÄYNTI ASIAKASSUHTEEN RAKENTAJANA.....	73
7.1 Asiakaslähtöisen puheen orientaatio	74
7.2 Ymmärtävä orientaatio	76
7.3 Kannustavan ohjaamisen orientaatio.....	77
7.4 Kumppanuusorientaatio	81
7.5 Tiedonkeruuorientaatio	85
8 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	89
8.1 Lastensuojelun kotikäynnit tutkimuskohteena - Tutkimustulosten pohdintaa.....	89
8.2 Lopuksi.....	94
LÄHTEET.....	98
LIITE 1. Saatekirje tutkielmaan osallistuville	110
LIITE 2. Havainnointi ja haastattelusopimus	111

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustat

Sosiaalityön käytännöt nähdään usein sijoittuvan sosiaalitoimistoon tai johonkin muuhun selkeän paikalliskulttuurin omaavaan instituutioon, joka määrittelee asiakkuuden ehtoja ja yhteiskunnallista työnjakoa (esim. Forsberg 1998; Juhila 2006, 223–226). Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutusta säätelevät heidän erilaiset roolinsa, joita he aktiivisesti kohdatessaan tuottavat ja uusintavat. Tähän suhteeseen kietoutuvat yhtäältä sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä ja eettinen velvollisuus yksilöiden ja perheiden auttamiseen heidän yksilöllisyyttään ja itsemääräämisoikeuttaan kunnioittaen (esim. Banks 2001, 58–59). Toisaalta sosiaalityö on myös väline yhteiskunnallisen kontrollin ja sosialisoinnin harjoittamiseen, mikä edellyttää asiakkaiden objektivointia ja yhteiskunnan normien mukaisen elämän edellytysten arviointia (Mäntysaari 1991). Sosiaalityöstä puhutaan usein erilaisten dikotomioiden kautta, kuten asiakas ja työntekijä, tuki ja kontrolli, julkinen ja yksityinen, koti ja laitos. Dikotomiat todentuvat sosiaalityön käytännöissä ja ennen kaikkea asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä tutkielmassa haluan avata ja syventää vastaparien rakentumisen ymmärrystä asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutuksen kontekstissa. Tutkielmani sijoittuu tutkimaan sosiaalityön käytäntöjä sosiaalityön julkisten instituutioiden ulkopuolelle, asiakkaan kotiin. Tutkielmani keskiössä on tarkastella lastensuojelun kotikäyntejä ja kotia asiakassuhteen rakentamisen tiloina ja tilanteina. Pyrin avaamaan ymmärrystä lastensuojeluasiakkuudesta vuorovaikutuksellisesti rakentuvana prosessina ja kotikäynnistä lastensuojelutyön työkäytäntönä ja -strategiana. Toisaalta haen myös perusteluita kotikäynneille yhteiskunnassa, jossa ihmisten yksityisyys ja koti sen näyttämönä ovat korostuneet.

Kiinnostukseni lastensuojelun kotikäyntien tutkimiseen on herännyt työskenneltyäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Tutkimukseni edetessä minua on yhtäältä haastanut ja toisaalta motivoinut huomioni siitä, että vaikka lastensuojelu ja perheet ovat sosiaalityön ydinaluetta, on lastensuojelun työkäytäntöihin kohdistuva tutkimus ollut viime vuosina vähäistä. Suomessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemiä kotikäyntejä ei ole tutkimuksen saralla

käsitelty omana erillisenä käytäntönään, kuten esimerkiksi terveydenhuollon (esim. Tedre 1999) tai perhetyön kotikäyntejä on (esim. Joutsiluoma ym. 2010). Kotikäynnit hahmottuvat tutkimusten valossa ennen kaikkea lapsiperheiden ja ikääntyvien palveluksi. Kyseessä on ollut ennen kaikkea naisvaltaisen hoivatyön työkäytäntö ja tapa tukea ihmisiä heidän arjessaan (esim. Tedre 1995 & 1999; Anttonen & Zechner 2009, 25–30). Tämä kertoo mielestäni siitä, että sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa ei ole viime vuosina oltu riittävän kiinnostuneita kehittämään sosiaalityön välineitä lastensuojelun perustyössä ja asiakkaiden luontaisissa verkostoissa ja ympäristöissä, vaan on keskitytty yhä eriytyneempiin palvelumuotoihin. Tähän näyttäisi liittyvän oletus entistä moniongelmaisemmista ja erilaisten palveluiden tarpeessa olevista sosiaalitoimien asiakkaista. Asiakkaiden valtaistamisen ja kokonaisvaltaisen ymmärtämisen sijaan vaarana on nähdä heidät entistä epämääräisemmin erilaisten asiakkuuksien leimaamina ja palvelurakenteiden pompottelemina, jolloin asiakkaiden kokonaistilanteesta ei ole vastaamassa kukaan. (esim. Metteri 2012, 216–218.)

Tutkielmaani varten keräsin aineistoa yhden keskisuuren kaupungin lastensuojelutoimistosta. Aineistoni muodostuu neljän erilaisen kotikäynnin nauhoitetuista keskusteluista, omista havainnoistani ja sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluista. Haluan tutkimuksellani osallistua lastensuojelun perustehtävän avaamiseen sekä osoittamaan tiloja ja tilanteita, joissa asiakkuudesta ja erilaisista ongelmanmäärittämisistä neuvotellaan. Tavoitteenani on avata asiakassuhdetta, sen mahdollisuuksia ja rajoitteita lastensuojelun kotikäyntien kontekstissa ja tätä kautta pyrkiä entistä asiakaslähtöisempien työmuotojen paikantamiseen. Tutkielmani ottaa osaa lastensuojelua koskevaan keskusteluun lastensuojelun käytäntöjen näkökulmasta ja tuo esiin niitä monimutkaisia asemia, joista käsin lastensuojelun perustyötä tehdään.

Sosiaalityön käytäntöjen ja asiakkaiden todellisuuden purkaminen julki aina rakenteellisiin, poliittisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin kytköksiin todentaa sosiaalityön tärkeää tehtävää niiden ihmisten parissa, joiden ääni jää useimmiten marginaaleihin. Kotikäynnit melko tutkimattomana alueena sosiaalityössä voivat paljastaa uudenlaisia merkityksiä asiakassuhteesta ja sosiaalityön käytännön työn mahdollisuuksista. Toisaalta on tärkeää tuoda julkisen keskustelun rinnalle syvempiä ja moninaisempia näkökulmia sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisista. Helsingin sanomissa otsikolla ”Sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa hoitaa hommiaan kunnolla”

(1.5.2011 Helsingin sanomat) kirjoitettiin ylikuormittuneiden sosiaalityöntekijöiden toivomuksista: ” Pitäisi jalkautua, mennä perheiden luo katsomaan mikä kiikastaa, puuttua peliin ennen kuin tulee häätö, luoda luottamuksellinen asiakassuhde, lähteä maahanmuuttajan kanssa Kelaan tai työvoimatoimistoon, kun tämä sitä haluaa. Sosiaalityöntekijöiden toivelista on pitkä”. Uskallan olettaa, että nämä toivomukset ovat myös asiakkaan edun ja ehkä toiveidenkin mukaisia. Lastensuojelua koskeva keskustelu on kärjistynyt julkisessa keskustelussa entistä yksipuoleisemmaksi ja lastensuojelutyöstä on maalattu kuva pelkästään lasten huostaanottoihin keskittyvänä ja perhe-elämään perusteetta puuttuvana tai puuttumatta jättävänä toimintana. Viime aikoina mediassa yksittäisten traagisten tapahtumien pohjalta kotikäynnit on nostettu myös sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisten turvallisuutta käsittelevinä kysymyksinä julkiseen keskusteluun. Koen, että näiden kuvien rinnalle on tuotava ajankohtaista tietoa suoraan lastensuojelun käytänteistä ja niistä rakenteista, jotka vaikuttavat asiakkaan ja lastensuojelun sosiaalityön vuorovaikutukseen.

1.2 Tutkimuskysymykset ja konstruktionistinen lukutapa

Tutkielmani on institutionaalinen etnografia, jonka tarkoitus on paikantaa kotikäyntien roolia lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden välineenä ja ammatillisena käytäntönä. Lastensuojelu ja koti luovat tutkielmani laajemman kontekstin ja lastensuojelun kotikäynti taas on tutkittava käytäntö. Kiinnostukseni täsmentyy lastensuojelun asiakassuhteeseen. Tutkielmassani etsin avohuollon lastensuojelun kotikäynnin vuorovaikutuksesta ja kotikäyntien pohjalta tehdyistä työntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluista vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millainen on kotikäynneillä rakennettava lastensuojelun asiakassuhde?
- 2) Millaisia ovat kotikäyntien osallisuudet?
- 3) Mitä merkityksiä koti saa kotikäynnillä?

Tutkielmani tarkastelee lastensuojelun kotikäyntejä ennen kaikkea asiakassuhteen rakentumisen tilanteina ja tiloina. Näin ollen tutkielmani pääkysymys on millainen on kotikäynneillä rakennettava asiakassuhde. Syvennän asiakassuhteen ymmärrystä kotikäynneillä rakennettavien osallisuuksien sekä kodin merkitysten kautta. Näin ollen tutkimuskysymykset kaksi ja kolme

muodostuvat pääkysymystä eri näkökulmista avaaviksi osakysymyksiksi. Tutkielmani ei pyri kuvaamaan tarkasti tiettyjä lastensuojeluprosesseja tai lastensuojeluasiakkuuden vaiheita, sillä aineistoni rakentuu kotikäynneistä, jotka tehdään erilaisiin perheisiin erilaisin lastensuojelutarpein. Lasten ja perheiden lastensuojeluasiakkuudessa oloaika vaihtelee aineiston sisällä asiakkuuden alkuarvioinnista kuuteen vuoteen.

Tutkielma nojaa sosiaaliseen konstruktionismin tutkimusperinteeseen, joka perustuu ajatukseen tiedon rakentumisesta ajallisesti, paikallisesti ja kulttuurisesti spesifeissä tiloissa, jolloin rakenteita olennaisemmaksi muodostuu merkitysten muodostuminen mikrotason toiminnassa (Holstein & Miller 1993; Burr 1995 & 2003; Juhila 2004). Tieteellisenä viitekehyksenä sosiaalinen konstruktionismi suhtautuu todellisuutta koskevan tiedon rakentamiseen kriittisesti, sillä tieto saa merkityksensä aina sosiaalisissa prosesseissa, eikä näin ollen näistä riippumatonta objektiivista todellisuutta tai tietoa ole mahdollista tavoittaa tai määritellä (Burr 1995). Sosiaalinen konstruktionismi on mahdollista nähdä paitsi tutkimusmetodologiana myös laajempaan todellisuuden jäsentämisen tapana (Esim. Juhila 2004, Burr 1995). Sosiaalisessa konstruktionismissa kieli on keskeinen tarkastelun kohde, sillä kielen nähdään pelkästään todellisuuden nimittämisen sijaan olevan toimintaa, jolla aktiivisesti tuotetaan merkityksiä (Burr 1995, 7; Tuomi & Sarajärvi 2009, 54–56). Kieli ei neutraalisti heijasta todellisuutta, vaan kieltä on tutkittava sen tuottamien sosiaalisten merkitysten avulla. Kieli rakentaa, uusintaa ja muuttaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme (Hirsjärvi & Hurme 2000, 51). Kieli asettuu tutkielmani kontekstissa keskeiseen rooliin, vaikka aineistoni rakentuu myös havaintojen pohjalta, jotka huomioivat myös muunlaisen viestinnän kuten ilmeet, äänenpainon, ja muunlaisen ruumiinkielen. Kuitenkin tutkielmassani sanattomat merkit saavat merkityksensä vasta kielellisinä konstruktioina ja tätä kautta tulevat osaksi kielellistä tulkintaa. Konstruktionismi kiinnittää huomion myös tutkijan rooliin. Sosiaalityön vuorovaikutustilanteita erittelevä tutkija on aina osallinen tutkimansa todellisuuden tulkinnoissa ja jopa itse tutkimustilanteissa. Tutkijan tulkinta kietoutuu tutkimustuloksiin, jotka eivät ole koskaan ainoa ja kaikenkattava tapa kuvata tutkittujen vuorovaikutustilanteiden todellisuutta, vain yksi mahdollisuus (Juhila 2004, 166).

Sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta sosiaalityön postmoderni ymmärrys edellyttää sosiaalityön huomion kiinnittymisen siihen, miten rakenteellinen – sosiaalinen, kulttuurinen taloudellinen ja poliittinen – valta elää paikallisissa vuorovaikutussuhteissa. Yhtä aikaisesti sosiaalityön asiantuntijuus on alettu nähdä entistä kompleksisempänä ja vuorovaikutuksessa rakentuvana. Uudessa asiantuntijuudessa korostuvat muun muassa työntekijän ja asiakkaan kumppanuus, asiakkaan asiantuntijuuden arvostaminen, idea yhdessä tuotettavasta tiedosta ja paikallisuus (esim. Healy 2000; Juhila 2004, 177–178; Pohjola 2010). Vuorovaikutuksen tutkimisen traditio ja sosiaalinen konstruktionismi antavat välineitä mikrotason vallan ilmentymien erittelyyn. Näen sosiaalisen konstruktionismin ymmärryksen todellisuudesta ja tilanteiden historiallisuudesta ja paikallisuudesta palvelevan parhaiten tutkimustani, joka linkittyy vahvasti etnografiseen tapaan ymmärtää ilmiöitä ja sosiaalisia ympäristöjä. Tutkielmassani sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa väljän ontologisen tulkintakehyksen, jossa korostuu, ettei tietoa ole mahdollista lähestyä universaalina objektiivisena asiana. Tutkielman teko kokonaisuudessaan on jatkuvaa reflektiota edellyttävänä sosiaalinen prosessi, jossa tutkimuskysymyksen ympärille tulkitsemani teoria, metodologia sekä empiria muodostavat kokonaisuuden (D’Cruz & Jones 2004).

Tutkielmani on itsessään vuorovaikutuksessa rakentuva ja omaan merkitysympäristöönsä kiinnittyvä tulkinta, joka ei ole yleinen kuvaus lastensuojelun kotikäynneistä. Yleisemmällä tasolla tarkastelen sitä, miten lastensuojelun institutionaalinen ja organisatorinen asema näyttäytyy vuorovaikutuksessa ja minkälaisia ehtoja tämä luo kotikäynneille (ks. Gubrium 1992; Gubrium & Holstein 1994). Tavoitteeni on ymmärtää lastensuojelun kotikäyntien merkityksiä, ominaisuuksia ja rakentumista kokonaisvaltaisesti aineistoni kontekstissa, jolloin analyysissäni korostuu tilanteittaiset merkitykset. Näen, että tilanteittaisilla merkityksillä on myös laajemmat kulttuuriset ja ideologiset yhteytensä. Näin ollen tutkimukseni keskiössä onkin ymmärtää kotikäynnit vuorovaikutuksellisesti muotoutuvana käytäntönä ja rakenteena, jota ohjaavat yhtäältä institutionaalisesti spesifit käsitykset lastensuojelusta ja sosiaalityöstä sekä toisaalta kulttuuriset käsitykset kodista ja perhe-elämästä. Tutkielman teoreettinen viitekehys rakentuu aiemmista tutkimuksista, joissa on ensinnäkin käsitelty kodin merkityksiä niin perhe-elämän kuin laajemmin kodin kulttuuristen ja subjektiivisten merkitysten kautta. Toiseksi olen käsitellyt kotia sen ammatillisten käytäntöjen ja ennen kaikkea lastensuojelun kontekstissa. Kolmas

tutkielmani teoreettinen viitekehys rakentuu sosiaalityön tutkimuksen perinteestä ja lastensuojelun lainsäädännöstä, jotka käsittelevät sosiaalityötä ja tarkemmin lastensuojelua institutionaalisesti ja vuorovaikutuksellisesti rakennettavana suhteena. Käytännöt näyttävät siis yhtäältä ainutlaatuisina, koska niissä yksilöt muokkaavat vuorovaikutuksessa tietoa ja tuottavat sitä siinä hetkessä. Toisaalta tuohon hetkeen on sidottu erilaisia vakiintuneita määrittely- ja toimintatapoja.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkielma etenee siten, että luvussa kaksi esittelen tutkimukseni toimintaympäristöön eli kotiin liitettyjä subjektiivisia ja kulttuurisia merkityksiä. Lisäksi avaan kotia perheen sekä ammatillisten, ennen kaikkea sosiaalialan, käytäntöjen tilana. Luvussa kolme keskityn määrittelemään tutkimukseni ammatillista toimintaympäristöä eli lastensuojelua ja lastensuojelun asiakassuhdetta. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutusta ja suhdetta on mahdollista tutkia monista eri näkökulmista käsin ja näin ollen esittelen vain joitakin mahdollisia tapoja jäsentää asiakassuhdetta. Keskityn pohtimaan mikrotasolla rakennettavaa vuorovaikutussuhdetta, joka rakennetaan aina uudelleen ja tilanteittain, sekä erilaisia osallisuuksia tuottaen. Luvun lopussa syvennyn tarkastelemaan lastensuojelun kotikäyntejä ammatillisena käytäntönä. Luvussa neljä esittelen tarkemmin tutkielmani metodologisen viitekehysten ja tutkimukseni toteutustavan. Osana tutkielmani metodologista taustoitusta pohdin rooliani tutkijana sekä avaan näkemystä osallisuudestani ja tutkijan vastuista tutkimuksen teossa. Luvun lopussa esittelen aineistoni ja aineiston analyysiprosessin. Luvut viisi, kuusi ja seitsemän ovat tutkielmani tuloslukuja, joissa kokoan tutkielmani keskeisimmät tulokset kodin saamista merkityksistä, kotikäyntien osallisuuksista ja kotikäynneillä rakennettavan asiakassuhteen luonteesta. Jokaisen tulosluvun lopussa vedän yhteen analyysiluvun johtopäätökset. Lopuksi luvussa kahdeksan pohdin tutkielmani tuloksia ja niiden merkitystä osana lastensuojelun käytäntöjä koskevan tiedon kenttää. Esittelen myös joitakin tutkielmani pohjalta herääviä kysymyksiä ja jatkotutkimuksen paikkoja.

2 KODIN MERKITYKSET

2.1 Koti käsitteenä

Tutkielmani toiminnallisena ympäristönä ovat lastensuojeluasiakkaiden kodit. Koti on käsite, joka herättää kaikissa ihmisissä yksilöllisiä mielikuvia ja tunteita. Kotia ja siihen liittyviä

mielikuvia, kokemuksia ja laajemmin kulttuurisia kodin merkityksiä on tutkittu monesta eri tutkimussuunnasta ja näkökulmasta (esim. Gubrium 1992, Vilkkö 2000; Miller 2001; Edensor 2002, 57–64; Mallett 2004; Saarikangas 2006; Hollows 2008; Autonen-Vaaranieniemi 2009). Koti on monilla eri tasoilla toimiva konstruktio, jonka arjen ja rutiinien kontekstissa todennetaan ja uusinnetaan lähes huomaamatta erilaisia yhteiskuntaa järjestäviä kokonaisuuksia kuten luokkaa, etnisyyttä, perhettä, sukupuolta, seksuaalisuutta tai kansallisuutta (Hollows 2008; Edensor 2002, 57–64). Kodit voivatkin merkitä ihmisille esimerkiksi maita, kaupungeja, toisia ihmisiä, lapsuuden muistoja, esineitä tai tuoksua, jolloin keskeiseksi rakentuu kotien kerronnallisuus ja tunne kodista, kotoisuudesta, sekä kuulumisesta (esim. Huttunen 2002; Mallett 2004). Vaikka tutkimukseni tarkoitus ei ole tarkastella koteja kaikessa monimuotoisuudessaan, vaan paikantaa kotien merkityksiä osana lastensuojelutehtävän värittämiä kotikäyntejä, kodin käsitteen avaaminen on tärkeää tutkimukseni toimintaympäristön ymmärtämiseksi. Luon oletuksen, että kotiin liitetyt kulttuuriset merkitykset ja normit, sekä ennen kaikkea jaettu käsitys kotien yksityisyydestä ja identiteettiin sidotuista merkityksistä määrittävät myös lastensuojelun kotikäynnin ja siellä tapahtuvan vuorovaikutuksen luonnetta. Tutkielmassani ymmärrän, ettei koti näyttäydy vain fyysisenä, toiminnan taustana olevana tilana kuten asunto, vaan se on myös kokemuksellinen, historiallisesti, tilallisesti, sosiaalisesti tuotettava tunnelatautunut tila tai lokalisoitu idea (esim. Douglas 1991, Mallett 2004, Hollows 2008; Vilkkö 2010, Saarikangas 2006; 222–239).

Suomalainen koti ymmärretään usein ydinperheen yksityisenä tilana (esim. Saarikangas 2004). Kotien yksityisyyttä on yhteiskunnassamme pyritty turvaamaan muun muassa lainsäädännöllä. Esimerkiksi kotirauhan rikkominen on kielletty Suomessa lailla (Rikoslaki 1996/626). Intimiteettiin viittaavat myös vieraiden vastaanottamiseen liittyvät käytännöt (esim. Pallasmaa 1995, 138). Silva Tedre (1995) tuo esiin, miten vieraiden vastaanottamisen tavat ovat vaihdelleet Suomessa paitsi ajassa myös perheiden sosiaalisen aseman mukaan. Ydinperhekeskeinen, selvästi rajattu yksityisyys on historiassa liitetty porvarilliseen elämäntapaan, kun taas kollektiivisuus, solidaarisuus ja yhteisöllisyys on nähty työväenluokkaiseksi (emt.153). Kodin käsitteeseen tiivistyy erilaisia kulttuurisia arvoja ja normeja. Kulttuurissamme koti on määrittynyt hyvin henkilökohtaiseksi turvan tilaksi, vaikka se yhtäläillä ilmentää yksityisen ja julkisen, nykyisen ja menneen, ideologioiden ja käytäntöjen leikkauspintoja. Ihanne kodista

intimiteetin, yksityisyyden, mukavuuden, turvan ja vahvasti sukupuoliroolituneena ydinperheen tilana on rakentunut länsimaissa teollistumisen ja modernisaation myötävaikutuksessa (esim. Mallet 2004, 66; Saarikangas 2006, 228; Hollows 2008, 15). Olennaista onkin ymmärtää, että koti ei ole muusta yhteiskunnasta ja julkisesta tilasta irrallinen, vaan yksityisyydestään huolimatta aina vuorovaikutuksessa ympäristöön sekä kulttuurisiin ja yhteisesti jaettuihin merkityksiin, sääntöihin ja tottumuksiin. (Julkunen 1995a; Pink 2004, 10–14; Saarikangas 2006; Hollows 2008). Tämä on selkeästi nähtävissä esimerkiksi naisten roolin muutoksessa, kun yksityisen kodin ja kodin töiden rinnalle on tullut julkinen työelämä (esim. Julkunen 1995b; Kivimäki 2003).

Kulttuurisesti kodin merkityksiä yksilöille pidetään myönteisenä voimavarana, joka antaa turvan ja tilan, jossa saa olla vapaasti oma itsensä (Tedre 1998, 409; Pallasmaa 1995). Kuitenkin, kun tarkastellaan minkälaisiksi kodit jo pelkästään ulkoisilta ominaisuuksiltaan muotoutuvat, on näkemys kodista yksityisenä ulkopuolisilta vaikutuksilta vapaana tilana ilmeisen harhaanjohtava. Kotia aistitaan niin kosketuksen, näön, kuulon, hajun kuin maunkin keinoin (Hurtig 2003, 119; Pink 2004). Asuinalue, koti ja kodin esineistö ilmentävät yksilöiden ja perheiden asemaa ja varallisuutta. Kodin ajatellaan kertovan asukkaistaan; heidän suhteistaan, tyylistään ja elämäntavoistaan (Saarikangas 2004 & 2006; Hollows 2008, 34–52). Voidaankin ajatella, että ajatus kodista ihmisten identiteetin kuvaajana on kulttuurissamme ja laajemmin länsimaisissa kulttuureissa korostunut ja kytkeytynyt kuluttamiseen (Esim. Miller 2005; Bell & Hollows 2005, Hollows 2008, 75–93). Kodin materiaalsen ulottuvuuden hahmottaminen avautuu yhtälailla laajaksi. Kotia sisustetaan, remontoidaan ”oman näköiseksi” ja samalla saamme lukemattomia ohjeita siitä, miltä eri elämänkaaren vaiheissa kodit näyttävät, tuoksuvat ja maistuvat ja miten kodin ilmapiiri luodaan (esim. Pink 2004; Saarikangas 2004, 334–338). Kotiin liittyvä materiaalsen ulottuvuus ja sen kietoutuminen identiteettiin onkin useaan kertaan hyödynnetty kodin sisustuslehtien sekä erilaisten televisiossa nähtävien reality-ohjelmien, ja muiden tv-ohjelmien teossa (Bell & Hollows 2005; Holliday 2005).

Koti pitää asuinpaikan lisäksi sisällään asukkaat, kodin ilmapiirin ja ihmisten väliset suhteet. Kotia on erityisesti viime vuosina alettu tutkia yhä enemmän osana subjektiivista ja kokemuksellista hyvinvointia. Kodin erilaiset merkitykset perheiden jäsenille, mutta myös sen

paikat arjessa, näyttäytyvät kirjavana. Monet merkitykset kodeista juuri hyvin tunnepitoisina paikkoina tekevät eron asunnon käsitteeseen. Riitta Granfeltin tutkimus ”Kertomuksia naisten kodittomuudesta” erottaa selkeästi asunnon ja kodin merkitykset. Asunto on fyysinen tila, kun taas koti on eletty ja koettu, tunnelatautunut käsite. Koti on arkea ja jotakin välttämätöntä huolenpidon ja hoivan kannalta. Näin ollen asunto ei aina muodostu kodiksi. (emt. 1998, 103–114.) Koti voi olla suhde, jolloin se on ihmisen sisäisestä maailmasta nousevien merkitysten ja ulkoisen todellisuuden välisessä vuorovaikutuksessa (Winnicott 1971, 104-110 ref. Granfelt 1998, 105). Suhteet voivat näyttäytyä toimivina ja positiivisina, mutta myös yksinäisyyttä, pahoinvointia, ulkopuolisuutta ja pahimmillaan väkivaltaa sisällään pitävinä (ks. Hurtig & Laitinen 2000). Lisäksi koti on sisäinen eheyden, elävyyden ja psyykkisen autonomian kokemus, joka auttaa yksilöä rakentamaan sisäistä maailmaansa ja puolustautumaan sitä vastaan kohdistetuilta loukkauksilta. (Granfelt 1998, 105.) Lapsen kehityksen ja kasvun kannalta juuri koti ja sen sisältämät suhteet nähdäänkin tärkeimpänä oppimisen ja hoivan tilana (esim. Helavirta 2012). Koti ja kokemukset kodista näyttäytyvät merkittävänä subjektiivisen hyvinvoinnin rakentajana (Autonen-Vaaraniemi 2009; Vilkkonen 2010, 129). Postmoderni tapa ymmärtää koti sekä muuttuvana, erilaisia määritelmiä saavana paikkana, että ajallisena ja henkisenä tilana, tekee käsitteen funktiosta vaikean rajata. Anni Vilkon (2010, 12) mukaan onkin ollut yleisempää tutkia perhettä ja asumista, sillä koti on nähty epämääräisenä, tunnelatautuneena käsitteenä ja näin ollen tieteen tutkimuspiiriin sopimattomana. Kodin merkitykset hahmottuvat liukuvina, sosiaalisesti tuotettuina ja toisaalta subjektiivisia kokemuksia ja emootiota pursuavina. Kotiin liitetyt lämpöä, turvaa ja onnellisuutta korostavat määritelmät näyttäytyvät romantisoituna ja idealistisina ihmisten todellisten kokemusten rinnalla. Vahvat positiiviset tulkinnat ja unelmat kodeista eivät jätä tilaa muunlaisille tulkinnoille, joiden tavoitteena on ollut luoda realistisempi ja monimerkityksellisempi sisältö kodin käsitteelle. (esim. Douglas 1991; Jones 2000; Mallet 2004, 70–72.) Kodin näyttäytyminen pelon ja väkivallan kautta kahlitsevana ja kontrolloituna tilana on tuotu selvästi esiin ennen kaikkea perheväkivallan tutkimuksessa (esim. Laitinen 2004; Hurtig & Laitinen 2000). Siitä huolimatta kotia ja perhe-elämässä näyttäytyvää pahaa on monien ammattilaisten vaikea kohdata (Hurtig & Laitinen 2000, 250–252). Näin kodista käsitteenä muodostuu hyvin subjektiivinen.

2.2 Kodin ja perheen yhteen kietoutuminen

Tämän tutkielman kodit hahmottuvat erilaisten perheiden ja lasten kodeiksi, joille yhteinen nimittäjä on lastensuojeluasiakkuus. Koti on esitetty lapsen ensisijaisena kasvun ja huolenpidon paikkana ja monet käsitykset kodista rinnastetaan käsityksiin perheestä. (Tedre 1995; Jones 2000; Pink 2004; Hollows 2008, 8). Forsberg ym. (1994, 214) kirjoittavat, että ”Perhe on ennen kaikkea sukupuoli- ja sukupolvisuhteiden rakennelma, johon liitetään odotuksia monenlaisten tunne-, vastuu- ja vuorovaikutussuhteiden olomassaolosta ja niiden laadusta”. Perheen käsite tulee hyvin lähelle kodin- käsitettä. Oman aineistoni pohjalta käy selväksi, että perheet ovat kodin käsitteen lailla monimerkityksinen kokonaisuus (Vrt. Nätkin 2003; Kuronen 2003). Tutkielmani kontekstissa puhun mieluummin kodeista kuin perheistä, sillä tulkinat siitä, ketkä kuuluvat perheeseen voivat vaihdella sen mukaan kuka määritelmän tekee. Tutkimukseni tarkoitus ei myöskään ole tarkastella perheiden rakentumista, vaikka jonkinlaisilta perhekokoonpanojen rakentamiselta en voi täysin tutkielmassani välttyä. Tärkeä huomio on kuitenkin, että koti ja perhe eivät ole yksi ja sama niiden jäsenille (Vilkko & Karisto 2000, 210).

Mielikuvaa kodista ja sen ihmissuhteiden tarjoamasta hoivasta ja huolenpidosta läpi ihmisen elinkaaren on pidetty erottamattomana yhtälönä (esim. Tedre 1999; Sointu 2009, Helavirta 2012). Koti rajautuu sekä materiaalisena että toiminnan tilana yhdeksi tärkeimmistä hoivan tiloista (Esim. Anttonen & Zechner 2009, 16–30). Kodissa perheiden jokapäiväiset arjen käytännöt ja kulttuuriset mallit kietoutuvat yhteen rutiinien, tapojen ja käytännön tiedon muodossa ja niiden kautta tietynlaiset roolit ja identiteetit vahvennetaan (esim. Edensor 2002). Perheen jäsenille jakautuvat kotityöt, kodin kunnostus ja arjen rutiinit ilmentävät sekä perhesuhteita ja vastavuoroista välittämistä, mutta myös lasten sosiaalistamista perheenä elämisen ehtoihin ja odotuksiin. Kodit ovat näyttäneet pitkään hyvin sukupuolittuneesti jaettuna tilana ja yksityinen koti on nähty ennen kaikkea äitien, vaimojen ja tyttöjen tilana, kun taas julkinen työelämä ja koulutus on nähty miesten maailmana. (Tedre 1999; Saarikangas 2006, 224–225). Äidit liitetään voimakkaimmin kotiin ja arkeen myös lasten kokemuksissa (Helavirta 2012). Huolimatta perhemallien moninaistumisesta ja vaihtoehtoista perhejärjestelyjä luovasta politiikasta äidit jäävät edelleen useammin kotiin hoitamaan lasta ja joustavat työajoissa.

Anttonen toteaa, että sukupuolten välinen työnjako on Suomessa pysynyt hyvinkin perinteisenä. (Anttonen 2003, 183.)

Samalla, kun puhumme kotikäytännöistä ja perheistä on käsitteet kyseenalaistettava ja pureuduttava niiden merkityksiin. Standardisoivaa perheikäytäntöjen julistamista on kritisoitu monesta näkökulmasta, mutta erityisesti kriittisen perhetutkimuksen ja feministisen tutkimuksen piirissä (Esim. Nätkin 2003; Hollows 2008). Ensinnäkin on nähty, että monet näkemykset hyvästä perhe-elämästä ja kodin arjesta nojaavat ideaan keskiluokkaisista, valkoisista, heteroseksuaalisista vanhemmista ja näiden rakentamasta ydinperheestä, vaikka perhetodellisuudet näyttäytyvät moninaisina (esim. Nätkin 2003, 16–39; Mallett 2004, 74). Perheiden monimuotoisuus yksinhuoltajaperheistä sateenkaari- ja monikulttuurisiin perheisiin on otettava huomioon. (Forsberg 2003, 10.) Toiseksi myös työelämän muutos ja ennen kaikkea työn ja arjen hämärtyvä raja on monien lapsiperheidenkin arkea (Bardy ym. 2001, Kivimäki 2003; Rönkä & Kinnunen 2009).

Lastensuojeluasiakkuudessa olevat perheet ovat kohdanneet sellaisia ongelmia, joissa lastensuojelun tarve on ylittynyt, eivätkä muut ehkäisevät palvelut ole näin ollen yksistään riittäviä. Perheitä voivat kohdata monenlaiset vaikeudet, mutta usein vaikeudet näkyvät jossain muodossa lapsen ja perheen konkreettisessa arjessa. Perhe-elämän odotetaan sisältävän järjestystä, kontrollia ja rauhallisuutta, jotka toteutuvat kodin materiaalisien järjestyksen ja arjen rutiinien kautta. Kun perheen arkea kohtaa jokin ongelma, vaikka vain yhden perheenjäsenen taholta, syntyy kodin sisäisiin rutiineihin ja suhteisiin epäjärjestystä, jopa kaaosta. Gubrium (1992) on tarkastellut kodin epäjärjestyksen rakentumista perheen informaalin ja formaalin ammatillisen avun verkostojen perheterapiaistunnoissa. Perheongelmat rakentuvat kodin epäjärjestyksestä tuotettavien merkitysten kautta. Esimerkkinä Gubrium esittää nuoren päihteiden käytön, joka saa merkityksensä vasta, kun sen osoitetaan järkyttävän perheen arkea ja järjestystä. Toisekseen epäjärjestyksen abstrakti kokonaisuus tuotetaan konkreettisina paikallistettuina merkkeinä ja olosuhteina. Kun puhutaan perheongelmista, kodin ja arjen rutiinit näyttäytyvät keskeisenä tarkastelun kohteena, eikä keskiössä ole vain ratkaisujen löytyminen, vaan myös ongelmien laadun määrittäminen (emt. 1992, 4-5.) Kodin ja perheen merkitysten yhteen kietoutuminen heijastuu kotikäynteihin erilaisina kulttuurisina tulkintaresursseina ja

odotuksina. Kodin ajatellaan heijastelevan perhe-elämää ja kotikäynneillä kiinnitetään huomiota siihen, minkälainen koti on ja mitä se kertoo lapsen ja perheen tilanteesta.

2.3 Koti ammatillisen työn näyttämönä

Yksityisen ja julkisen jako on monimerkityksinen, monesti hierarkkinen ja käyttöyhteydestä riippuvainen, mutta usein julkiseen on yhdistetty esimerkiksi valtio, työelämä politiikka ja yksityiseen taas koti ja perhe (esim. Keränen 1995; Julkunen 1995a). Keränen (1995, 32) luonnehtiikin yksityiseksi ja julkiseksi määrittämistä ennen kaikkea retoriseksi rajatyöksi, jolla luodaan kategorioita ja ero asioiden ja ilmiöiden välille. Muutos ja rajojen häilyvyys yksityisen ja julkisen välillä onkin havaittavissa niin perheen kuin työn areenoilla. Tässä luvussa käsittelenkin työtä, joka sijoittuu yksityiselle alueelle kotiin.

Koti mielletään yksityiseksi tilaksi, joka heijastuu siihen, miten myös kotiin sijoittuvat ammattikäytännöt rakentuvat. Tedre (1999, 62) kuvaakin kodin yksityisyyden olevan sopimus, joka on riippumaton kodin muuttuvista merkityksistä. Kun koteihin mennään, noudatetaan siellä tietynlaista kulttuurista etikettiä, joka pohjautuu ajatukseen siitä, että kodin omistaja ohjaa tilannetta. Kuitenkin enenevässä määrin erilaiset organisaatiot ovat määrittelemässä perheitä ja kodissa konkretisoituvaa perheiden arkea. Asiantuntijakäytännöissä tulkitaan ja tuotetaan käsityksiä vanhemmuudesta, äitiydestä tai sisaruudesta ja kokonaisista perheistä (Gubrium & Holstein 1990; Gubrium 1992). Perheiden tilanteita ja kotia rakentavat niin sosiaalityön, mielenterveyden- ja terveydenhuollon, nuorisotyön, kuin koulunkin työntekijät, jotka toimivat tietyistä organisatorisista ja ammatillisista lähtökohdista. (Gubrium 1992, 13–15). Raija Julkunen (1995a, 23) pitääkin yksityisyyden suojaa hyväosaisten etuoikeutena. Koti näyttää avautuvan julkiselle määrittelylle silloin, kun perhettä ja yksilöitä kohtaavat jonkinlaiset vaikeudet. Kotiin mentäessä altistetaan perhe ja koti arvioille ja määritellään kodin olosuhteita, hyvän ja lapselle sopivan elämän kriteerejä. Tehtävä on luonteeltaan moraalinen ja se sisältää usein ristiriitoja, sillä yhtenäisiä tai oikeita vastauksia ei ole (Helavirta 2012, 147).

Kotikäynnit ovat monien hoiva- ja huolenpitoammattilaisten luonnollisestikin määrittelemä perheiden kohtaamispaikka (Helavirta 2012, 148–149). Lukuun ottamatta kahta pro gradu-

tutkimusta sosiaalityön kotikäyntejä ei ole tutkittu erillisenä ammattikäytäntönä tai vuorovaikutustilanteina suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa (ks. Uusitalo 1987; Koskinen 2003). Sen sijaan kotikäyntejä eri väestöryhmien hoiva- ja tukipalveluna on tarkasteltu ikääntyvien (esim. Tedre 1999; Sointu 2009) ja ensiperheiden osalta (Heinola ym. 2003; Joutsiluoma ym. 2010). Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa kotikäynnit ”home visits” näyttävät eri ammattilaisten käyttäminä ohjeistettuina työvälteinä, joiden tarkoitus on palvella laaja-alaisesti sekä ehkäisevänä, että interventiivisenä toimenä asiakkaiden tarpeita (esim. Wasik, Bryant & Lyons 1990; Carrilio Eisenberg 2007). Kotikäynnit on nähty ennen kaikkea palveluna, joka tukee perheen lasten ja äidin hyvinvointia ja ehkäisee lastensuojelullisia toimia (Geyelin & Philips 1999). Kotikäynneillä voidaan yhtä hyvin tarkoittaa perheelle annettavaa kotiapua tai jopa lasten kaltoinkohtelua ehkäisemään pyrkivää toimea. Erilaisten kotikäyntiohjelmien yleiseksi tavoitteeksi on määritelty lasten ja perheiden elämän parantaminen (Geyelin & Philips 1999). Kotikäynneillä on pyritty myös turvaamaan asiakkaiden palvelujen saanti alueilla, joilla ei muuten olisi saatavilla sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita, sekä tilanteissa, joissa asiakas ei ole muuten kykeneväinen asioimaan esimerkiksi terveytensä, taloutensa tai jaksamisensa puitteissa (Wasik ym. 1990, 14–15; Carrilio Eisenberg 2007; Klass Speekman 2008). Perheen oma arkinen ympäristö, koti, saa arvostusta ammatillisen avun toimintaympäristönä luontevuutensa, tasavertaisuutensa ja palveluiden saatavuuden takia (Wasik ym. 1990). Kotona tapahtuvan työn yhteydessä voidaan korostaa perheen ainutlaatuisuuden tavoittamista, sisällöllistä joustavuutta, ammattilaisten ja perheen välistä suhdetta, perheen sisäisiä suhteita tai työskentelyn yleistä kokonaisvaltaisuutta (Wasik ym. 1990, 62–64; Niemi 1998; Berg 2000).

Huolimatta siitä, että eri ammattiryhmien ja instituutioiden tekemät kotikäynnit ovat luonteeltaan ja tehtäviltään eriäviä on niillä myös yhteisiä piirteitä. Silva Tedre (1995 & 1998) on kuvannut jännitteitä ja ristiriitoja, joita liittyy julkiseen huolenpitoon ja yksilöllisyyden huomioimiseen kotipalvelussa. Hän tuo esiin vanhuksille suunnattua kotipalvelua ennen kaikkea naisten ammattina, jossa naisten väliset suhteet ovat tärkeässä roolissa. Hoivatyössä korostuu hänen mukaansa erilaisten suhteiden hallinta. Tedre käsittelee asiakkaita ja työntekijöitä konflikteja ratkovina toimijoina. Hänen kaksi tärkeää teesiään ovat, että ”asiakkaan autonomisuuden, oikeuksien kunnioittamisen ja yksilöllisen kohtelun toteuttamisella on seurauksia työntekijän

omalle asemalle ja oikeuksille” ja että ”sillä, miten työntekijä ratkoo työnsä ristiriitoja, on seurauksensa asiakkaan asemalle”. (Tedre 1995, 151–152.)

Nämä näkökulmat erittelevät erilaisia kotikäyntien tehtäviä erilaisten hoiva-alan ammattilaisten toteuttamina, eivätkä näin ollen täsmenny kuvaamaan sosiaalityön saatikka lastensuojelun kotikäyntejä omanlaisena työkäytäntönään ja asiakkaan kohtaamisen tilana. Kuitenkin sosiaalitoimen kotikäynnit näyttäytyvät esimerkiksi terveydenhuollon kotikäyntejä selkeämmin valvonnan ja arvioinnin valossa (esim. Hurtig 2003, 117–121). Lisäksi on tärkeitä tuoda esiin myös eroja kotiin tehtävän työn muodoissa (vrt. Hurtig 2003, 116–117). Esimerkiksi hoitotyössä tehtäviä kotikäyntejä määrittää ennen kaikkea asiakkaan yksilöllisten tarpeiden huomioiminen osana hänen luonnollista ympäristöään, eikä kontrollia sellaisin valtuuksin, kuin lastensuojelutyössä ole mahdollista käyttää. On siis selvää, että kotikäynneillä on aina omanlaisensa strategia; ohjelma ja tavoitteet, palveluiden antamiselle. Asiakkaat, jotka saavat tai joille tehdään kotikäyntejä, ovat myös tavoitteiltaan ja tarpeiltaan hyvin erilaisia. Hurtig (2008, 127) kuvaa, että koteihin tehdään perhetyötä ennen kaikkea perheen arkea tukevana ja ohjaavana toimintana, kun taas lapsen ja perheen tilanteesta ilmenneen huolen pohjalta tehtävä kotikäynti näyttäytyy varautuneempana ja selkeän selvitystyön kenttänä, jolla on selvä interventiivinen tavoite.

Kotikäynneistä käytäntönä tulevat esille sosiaalityötä muutenkin olennaisesti määrittävät elementit; ristiriitaisina nähdyt sosiaalinen kontrolli ja luottamussuhde asiakkaaseen ovat vahvasti läsnä kotikäyntien ammattilaisten perusteluissa. Tutkimukset kuvaavat ennen kaikkea työntekijöiden kokemuksia ja heidän kotikäynneille antamia merkityksiä. Tutkimuksessani tulen analysoimaan aiempiin tutkimuksiin peilaten vuorovaikutteista suhdetta, joka muodostuu asiakkaan ja lastensuojelun työntekijän välille asiakkaan kotona. Tärkeimpänä erona aiempaan tutkimukseen on, että tutkimuksessani viranomaista edustaa sosiaalityöntekijä ja mahdollisesti työpari tai muu viranomainen, eikä perhetyöntekijä tai muu hoivaa tarjoava taso, jonka työtä määrittelee asiakkaan arjessa rinnalla ohjaaminen ja kodissa yhdessä toimiminen (Vrt. Tedre 1999; Joutsiluoma ym. 2010).

3 LASTENSUOJELU ASIAKASSUHTEENA

3.1 Lastensuojeluasiakkuuden institutionaaliset ehdot

Tässä luvussa määrittelen tutkimukseni kannalta niitä ehtoja, joita lastensuojelu instituutiona ja ammatillisena toimintana asettaa asiakassuhteen vuorovaikutukselle. Luon katsauksen lastensuojeluun ja sen yhteiskunnalliseen rooliin, jossa painottuu merkitysten ja tulkintojen vuorovaikutuksellinen rakentuminen. Alkuun käsittelen lastensuojelun tehtävään olennaisesti liittyviä institutionaalisia ja sosiaalityön ammatillisia ehtoja, jotka heijastuvat asiakassuhteeseen ja työntekijän ja asiakkaan kohtaamisiin. Tämän jälkeen tarkastelen lyhyesti erilaisia näkökulmia, joiden kautta sosiaalityön vuorovaikutusta ja asiakkuuden rakentumista on käsitelty. Sidon tähän tarkasteluun lyhyesti myös osallisuuden käsitteen. Lopuksi teoreettinen viitekehys sulkeutuu, kun palaan käsittelemään kotikäyntejä lastensuojelun käytäntönä.

Asiakkuus on kategoria, joka määritellään instituutiosta käsin suhteessa instituution tehtävään. Näin ollen perheiden tilanteita lastensuojelussa käsitellään aina suhteessa lastensuojelun institutionaaliseen tehtävään ja palveluihin. Yksi asiakkuussuhteen funktioista onkin ongelman rakentaminen. (esim. Gubrium 1992; Jokinen ym. 1995, 16–20; Juhila 2006, 217–228.) Ongelman määrittely perustuu erilaisiin kategorioihin siitä, mitkä kulttuurisesti katsotaan kunakin aikana ongelmaksi ja miten tätä ongelmaa hoidetaan yhteiskunnassa. Kategorisoinnin kautta työntekijä saa myös juridisen ja moraalisen oikeutuksen arvioida ja puuttua eri tavoin lastensuojeluperheiden elämään. (Juhila 2006, 229–232.) Asiakkuudesta neuvotellaan paitsi asiakkaan kanssa, myös erilaisissa tilanteissa ja areenoilla aina poliittisesta päätöksenteosta mediakeskusteluun (Jokinen ym. 1995, 20). Lastensuojelu on poliittisesti ja lailla säädettyä yhteiskunnallista toimintaa, jonka rooli ja toimintakäytännöt kuvaavat yhteiskunnan ja yksilöiden, erityisesti perheiden suhdetta. Lastensuojelun tehtävä ja resurssit eivät ole myöskään perhe- ja työelämän muutoksista irrallaan, vaan kunkin ajan perhekäsitykset ja ongelmat jäsenyvät erinäisiksi hallinnollisiksi, juridisiksi, opillisiksi, toiminnallisiksi, ja moraalisiksi tulkinnoiksi, jotka ohjaavat käytännön työtä ja valintoja (esim. Pohjola 2003, 157; Metteri 2012, 30–42).

Lastensuojelu saa mandaattinsa ensisijaisesti lastensuojelulaista, jonka tarkoitus on turvata lasten oikeudet turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (Bardy 2009, 39). Tehtävä ei velvoita yksin kunnallisten sosiaalitoimien lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, mutta käytännössä heillä on viimesijainen vastuu lastensuojelulain hengessä huolehtia lasten olosuhteiden seuraamisesta, niihin vaikuttamisesta ja puuttumisesta, mikäli lapsen kasvu ja kehitys vaarantuvat. Toisin sanoen, sosiaalityöntekijät huolehtivat lastensuojeluprosessista kokonaisuutena. (Forsberg 1998, 60; Bardy 2009, 42.) Marjatta Bardyn mukaan lastensuojelun ydin on turvata lapsen kehitystä ja terveyttä, sekä poistaa niitä vaarantavia tekijöitä siten, että toiminnan keskiössä on lapsen etu. Tämä yhdistyy perhekeskeiseen tarkasteluun, jota hän nimittää ”lapsikeskeiseksi perhelähtöisyydeksi”. (Emt. 2009, 41.) Lastensuojelun perusorientaatio onkin vanhempien kasvatustehtävän tukeminen (Juhila & Pösö 2000, 62). Laki luo kuitenkin vain puitteet puuttumiselle ja tuelle moninaisiin perhetilanteisiin ja -ongelmiin, joiden kanssa lastensuojelun työntekijät ovat kasvokkain tekemisissä. Sosiaalityön käytännöissä tulkinnat asiakkuudesta tukimuodoista rakentuvat

vuorovaikutuksessa perheiden ja perheiden verkostojen kanssa. Verkostot usein pitävät sisällään monien muiden ammattiryhmien kuten kouluviranomaisten, terveydenhuollon sekä mielenterveyspalveluiden ammattilaisia. Näin ollen lasten suojeleminen ja kasvatustehtävä on laaja kokonaisuus ennen kaikkea vanhempia koskettavana velvollisuutena, mutta myös eri kunnallisten palveluiden kannalta. Lastensuojelun sosiaalityö on luonteeltaan viimesijaista tukea, jota perheet ja lapset saavat tai joutuvat vastaanottamaan, kun arvioidaan, etteivät kunnan ehkäisevää lasten suojelua harjoittavat peruspalvelut ja muut tukimuodot ole yksistään riittäviä (LSL 3§; Heino 2009, 53). Kuntakohtaisesti järjestettävänä palveluna on myös huomioitava, ettei sosiaali- ja terveyspalvelut ja tarkemmin lastensuojelun sosiaalityö näyttäyty resurssien ja organisoinnin kannalta kaikissa kunnissa identtisenä (Heino 2009, 70). Oma tutkielmani sijoittuu kuntaan, jossa lastensuojelutyö on eriytettyä, jolloin asiakkuuden keskiössä on lastensuojelulaisissa määritettyjen avohuollon tukitoimien tarjoaminen (ks. LSL 30§). Viimesijaisuudestaan huolimatta lastensuojelutyö on lasten ja perheiden tilanteita kokonaisvaltaisesti tarkastelemaan pyrkivää, moniammatillisista lähtökohdista tehtävää työtä, jonka asiakkuuksien kaari on ennaltaehkäisevästä työskentelystä viimesijaiseen huostaanottoon (Bardy 2009, 41–42; Heino 2009, 73). Tässä prosessissa sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli ja johtovastuu niin perheen ja verkoston kanssa yhteisten tavoitteiden ja suunnitelmien asettamisessa kuin eri toimenpiteitä ja tukimuotoja koskevassa päätöksenteossa (Heinonen & Sinko 2009, 89–90).

Institutionaalisen ja organisatorisen kehyksen lisäksi sosiaalityöllä on omat ammatilliset sitoumukset, jotka on muotoiltu niin kansallisesti (esim. Talentia 2005) kuin kansainvälisestikin (IFSW & IASSW 2004). Ammatillinen etiikka rakentuu ihmisoikeuksille ja työotteelle, jonka keskiössä on jokaisen ihmisarvoa kunnioittava ja tasavertainen kohtaaminen, sekä pyrkimys sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseen. Ammatillinen etiikka ja ymmärrys yhteiskunnan rakenteiden ja yksilöiden suhteista, sekä työntekijän näihin yhdistämä kriittinen ja reflektiivinen tarkastelu muodostavat ammatillisen kehikon, joka työntekijöiden tulisi sisällyttää työkäytäntöihin ja asiakkaiden kohtaamisiin (esim. Metteri 2012, 39–41). Kaikko ja Friis (2009) kirjoittavat aktiivisen asiakkuuden ja asiakkaan nostamisen asiantuntijaksi työntekijän rinnalle edellyttävän yhteistyösuhdetta ja avointa vuorovaikutusta, jotka toimivat asiakkaan ja työntekijän sekä moniammatillisten verkostojen keskinäisen työskentelyn lähtökohtina. Tasavertaisuus

suhteessa merkitsee asiakkaan vastuuttamista omassa arjessaan, ja työntekijän osalta se tarkoittaa vastuuta prosessista (emt. 77). Sosiaalityöntekijän on myös tunnistettava suhteeseen liittyvä vallankäyttö, joka nivoutuu sosiaalityöntekijän asemaan paitsi valtiollista sosiaaliturvabyrokratiaa harjoittavien tarveharkinta- ja kontrollitoimien kautta (esim. Mäntysaari 1991), myös kielen kautta rakennettavana hienovaraisina neuvotteluprosesseina, jossa erilaiset tulkinnat ja tiedonmuodot ottavat toisistaan mitta (Jokinen ym. 1995, 20–22). Sosiaalityön ideaalinen vuorovaikutussuhde, joka täyttää ammatilliset tavoitteet ja toisaalta institutionaalisen tehtävän sisältää ristiriitoja. Institutionaalinen tehtävä perustuu lainsäädännöllisiin ja hallinnollisiin määräyksiin tietyssä organisaatiossa, kun taas ammatilliset tavoitteet ovat ammattikunnan jäsenten yhteisesti jakamia käsityksiä siitä, millaista on hyvä professionaalinen sosiaalityö (Juhila 2000, 190–192).

Tarkastelen institutionaalisen tehtävän ja ammatillisten tavoitteiden yhdistymistä lastensuojelun arkisista keskusteluista käsin. Lastensuojelu on sosiaalityön osa-alue, jossa sosiaalityöntekijän rooli kontrolloijana on tuotu korostetummin esiin kuin muissa sosiaalityön tehtävissä (esim. Van Nijnatten ym. 2001). Koska tutkielmani keskiössä eivät ole kuitenkaan lastensuojelun prosessit, en esittele kovin konkreettisesti lastensuojelussa käytettyjä tuen ja kontrollin muotoja. Institutionaaliset ja ammatilliset kehykset luovat tutkielmalleni peilin, johon vertaan kotikäyntien moninaisia vuorovaikutuksellisesti rakentuvia tilanteita. Saan tilaisuuden avata joitakin hyvin arkisiltakin näyttäviä lastensuojelun tilanteita ja käytäntöjä, jotka eivät paikannu mihinkään tiettyyn problematiikkaan vaan siihen, miten asiakkuutta rakennetaan, ketkä siihen osallistuvat, ja minkälaista suhdetta tällöin luodaan.

3.2 Lastensuojeluasiakkuus suhteena

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhdetta on mahdollista tarkastella monista eri näkökulmista sen mukaan tarkastellaanko esimerkiksi vuorovaikutuksessa rakennettavia ongelmamäärittäyksiä (esim. Jokinen ym. 1995; Holstein & Miller 1997) tai suhteessa toteutuvia rooleja (Suoninen 2000; Juhila 2006). Lastensuojelun käytäntöjä on viime vuosina tarkasteltu erityisesti asiakkaiden kokemusten (esim. Larsen 2011; Helavirta 2012) sekä lasten osallisuuden ja paikan (Hurtig 2003; Laitinen ym. 2007) näkökulmista. Kuitenkin lastensuojelun käytäntöjen tutkimus

sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden vuorovaikutuksen tarkastelun kautta on edelleen melko vähäistä (Forsberg 1998; Hurtig 2003; Hall ym. 2006, 73; Ferguson 2010, 1110–1112). Kaarina Mönkkönen (2002, 23) onkin todennut, että sosiaalityön retoriikassa on kehitetty toistaiseksi vähän käsitteitä, jotka kuvaavat asiakassuhdetta kahden toimijan välisenä vastavuoroisena suhteena.

Tutkielmani kannalta olennaiseksi tulee ymmärtää asiakkuuden rakentumista neuvoteltavana prosessina ja suhteena, johon kytkeytyy erilaisia rooleja ja tehtäviä, joita tuotetaan eri tavoin vuorovaikutustilanteissa. Tutkielmassani asiakkuuden tarkastelussa painottuu näkemys, jossa sekä asiakkuutta että työntekijyyttä rakennetaan, ei vain erilaisten roolien ja kategorioiden pohjalta, mutta myös kahden toimijan vastavuoroisena suhteena (Särkelä 2001, 27). Eero Suoninen (2000) kuvaa työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksen laajempaan, kuin tiettyjen roolien toteuttamisen kautta. Hänelle asiakkaan ja työntekijän kohtaaminen näyttäytyy ennen kaikkea vaihtelevuuksien ja vuorovaikutuksellisuuden kautta ”kulttuurisena tanssina”, jossa todentuvat paitsi ammatilliset roolit, myös kulttuurien, persoonien ja kielen kohtaaminen. Näin tarkastelun keskiössä ei ole vain se mitä sanotaan, vaan myös se miten sanotaan ja minkälaisia tulkintoja vastavuoroisesti luodaan (Suoninen 2000, 70).

Kun puhutaan ongelmakategorioista ja erilaisista asiakkuussuhteen funktioista kuten kontrolli- ja tukisuhteesta, vuorovaikutteiset tilanteet, joissa nämä käsitykset suhteen laadusta todentuvat jäävät helposti pimentoon. Vuorovaikutustilanteissa yksilöt kohtaavat toisensa tunteineen ja kokemuksineen, jolloin konkretisoituu ymmärrys siitä, että suhteen rakentaminen edellyttää myös erilaisia ihmissuhdetaitoja ja kykyä tunnistaa ja käsitellä tunteita. Tästä näkökulmasta huomio kiinnittyy paitsi työntekijän taitoihin, myös siihen, minkälaisia asiakkaat ja työntekijät ovat persoonina. Nykypäivän lastensuojelussa keskeistä on nähdä asiakkaat, niin lapset kuin aikuiset, yksilöinä ja toisaalta hahmottaa yksilöt kokonaisvaltaisesti oman arkensa kautta ja osana omia verkostojaan. Näkemyksen taustalla on ajatus siitä, että asiakas on oman arkensa ja elämänsä asiantuntija ja näin ollen asiantuntijuus rakentuu asiakkaan ja sosiaalityöntekijän jakamaksi (Healy 2000; Kaikko & Friis 2009 78). Juhila (2006) kuvaa tällaista suhdetta horisontaaliseksi kumppanuudeksi, jossa keskiössä on vastavuoroinen suhde, toisen kuuleminen ja jaettu asiantuntijuus. Toisaalta hän myös tunnistaa suhteen lähtökohtaisesti eriarvoisena, sillä

työntekijällä on enemmän määrittelyvaltaa suhteessa asiakkaaseen (emt.137–140.) Marjatta Bardy (2009, 43) esittääkin, että ”asiakastyössä vuorovaikutuksen laatu ja ihmissuhteiden jatkuvuus ovat keskeisimpiä onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä.” Kohtaamisissa niin työntekijä kuin asiakas toimivat omina persooninaan, eivätkä heidän identiteettinsä ole irrallisia heidän muista identiteeteistään. Asiakas ja työntekijä eivät myöskään ole toistensa vastakohtia, vaan heitä voivat yhdistää tai myös erottaa monenlaiset muut kategoriat kuten ikä, sukupuoli, elämäkokemukset, ja laajemmin kulttuuri, joiden pohjalta he molemmat rakentavat diskursseja ympäröivästä maailmasta ja kokemuksistaan. Kaikki sosiaalityöntekijän tieto, jonka pohjalta hän tulkintoja tekee, ei näin ollen ole niin sanottua professionaalista tietoa. Puhutaan esimerkiksi kokemustiedosta, hiljaisesta tiedosta ja maalaisjärjestä (esim. Raunio 2004, 103). Sosiaalityöntekijöiden valtaa arvioida asiakkaita onkin kyseenalaistettu, sillä sosiaalityön arviointiperusteiden on nähty heijastelevan keskiluokkaisia arvoja (Healy 2000,74). Selvää on, ettei sosiaalityö operoi ammatillisessa tyhjiössä, vaan se on muiden ilmiöiden lailla tekemisissä kaikkien kulttuurisesti tunnustettavien ja jaettujen itsestäänselvyyksinä otettujen asioiden kanssa (Holstein & Miller 1993, 153–154). Tällaisina itsestäänselvyyksinä voidaan ajatella esimerkiksi kodin saamia merkityksiä kulttuurissamme sekä kotiin liitetyn hoivan sukupuolittuneisuutta.

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän näkeminen kokonaisvaltaisesti auttaa käsittelemään tunteita, jotka nousevat usein vaikeita asioita käsiteltäessä. Oma persoona näyttäytyy työvälineenä kasvokkaisessa kohtaamisissa, joissa asiakkaalle tulee tarjota ymmärrystä, välittämistä ja tukea (Kaikko & Friis 2009, 77). Toisaalta on mietittävä, miten institutionaalinen ja organisatorisesti järjestettävä työ antaa tähän mahdollisuuden. Suhteiden luominen ja ylläpitäminen vaativat aikaa ja työntekijän on tunnettava perheet hyvin. Tämä suhteiden luominen ja asiakkaan, niin lapsen kuin vanhempien, tunteminen on entistä haastavampaa, mikäli työntekijöiden asiakasmäärät kasvavat ja resurssit pienenevät.

3.3 Lastensuojelukäytännöt ja osallisuus

Sosiaalityön suhdetta rakennetaan luottamusperusteisesti ja vaikka suhde institutionaalisesti on aina epätasa-arvoinen, on luottamus annettavissa ja saatavilla kohtaamisissa (Banks 2006, 17).

Suhteisiin kuuluvat olennaisesti tunteet sekä kielellinen, että muu fyysinen ilmaisu kuten ilmeet, katseet ja muu ruumiin kieli (ks. Reinikainen 2009, 101). Tämä on mielestäni oleellinen huomio, kun ajatellaan juuri lastensuojelun asiakkaiden kohtaamista, joka on siis perheiden vanhempien ja lasten kohtaamista. Useinkaan määritelmässä ihanteellisista asiakassuhteista ei sen tarkemmin määritellä keitä asiakkaat ja työntekijät ovat ja millaisia kohtaamistilanteet ovat ympäristöinä, tunnelmaltaan tai tunnetiloina (Ferguson 2010). Kuitenkin esimerkiksi lapsilla ja aikuisilla, miehillä ja naisilla voi olla hyvin erilaiset keskustelutarpeet, mikä vaatii sensitiivisyyttä sosiaalityöntekijältä. Kuvaukset asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhteesta ja sen sisällöstä saavat pohtimaan sitä, kuka oikeastaan on lastensuojelun asiakas ja miten tämä sosiaalityön käytännöissä näyttäytyy (esim. Laitinen ym. 2007; 69–104; Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 230–236). Kun yhtäältä lastensuojelun käytänteissä korostetaan lapsen edun tarkastelua ennen kaikkea perhelähtöisesti, yhä enemmän on alettu kysymään, miten lapsen kuuleminen ja osallisuus toteutuvat lastensuojelutyössä ja tiedon rakentamisen prosesseissa (esim. Hurtig 2000; Hurtig 2003, Larsen 2011). Myös omat kokemukseni lastensuojelutyöstä saavat minut kyseenalaistamaan sen, miten hyvin ennen kaikkea lapset otetaan mukaan työskentelyyn ja kuinka lastensuojelun työntekijöiden asema avataan perheille. Karen Healy ja Yvonne Darlington (2009) ovat tuoneet esille, että vaikka monissa maissa lainsäädännön ja politiikan kautta on lähdetty ajamaan perheiden eli lasten ja vanhempien osallisuutta lastensuojelun käytänteissä, on lastensuojelun käytänteissä strategioiden kehittäminen osallisuuden kasvattamiseksi jäänyt vähäiseksi.

Lapsen osallisuutta lastensuojelutyön käytännöissä määrittää se, miten lapsi voi olla mukana tekemässä määrittelyjä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117). Tästä näkökulmasta osallisuus edellyttää tekoja, joiden kautta luodaan tilanteita ja vuorovaikutusta, jotka mahdollistavat lasten osallisuutta. Vastuu ja valta tästä prosessista on useimmiten aikuisilla, erityisesti työntekijöillä, vaikka lapsilla on oltava myös oikeus kieltäytyä neuvotteluista ja tilanteista (Hotari ym. 2006, 125; Muukkonen 2006). Osallistuminen ja kuulluksi tuleminen ovat myös lapsen oikeuksia, jotka ovat tunnustettu niin kansainvälisesti (esim. LOS, SopS69/1991) kuin kansallisestikin perustuslaissa (6§) sekä lastensuojelulaissa (417/2007), jonka mukaan lapsen osallisuuden tulisi sisältyä jokaiseen lastensuojeluprosessin vaiheeseen. Lapsen osallisuus tulee lastensuojeluviranomaisen

huomioitavaksi muun muassa siten, että lapsen ja nuoren mielipide ja toivomukset tulee selvittää (5§), lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee tavata lasta henkilökohtaisesti riittävän usein (29§) ja lapsi otetaan mukaan ja häntä kuullaan suunnitelmien teossa (30§). Osallisuuden luonne ja lapsen kuuleminen toteutetaan lapsen ikä- ja kehitystaso huomioonottaen (20§). (LSL 717/2007.) Kokonaisuutena lastensuojelusuhde ja sen pohjalta tehtävät päätökset tai toimet tulisi pohjata lapsi- ja perhekohtaiselle neuvottelulle ja harkinnalle, joka pohjautuu työntekijöiden tuntemukseen lapsen ja perheen tilanteesta ja tarpeista. Lapset ovat lastensuojelun käyttöjärjestelmissä asiakkaina ja myös lain puutteissa lastensuojelutyön keskiössä tulisivat olla lapsen etu ja sosiaaliset suhteet, sekä arkea kokonaisuudessaan tulisi tarkastella ennen kaikkea lapsen hyvinvoinnin ja turvallisen kasvun ja kehityksen näkökulmasta.

Osallisuus käsitteenä aukeaa eri tasoille niin eettisesti, oikeudellisesti kuin vuorovaikutuksen ja tiedon muodostuksen käytänteissä (Esim. Hotari ym. 2006; Larsen 2011). Lastensuojelun työntekijät ovat kokeneet vaikeaksi ottaa lapset osaksi käytänteitä ja toisaalta taas pelkästään osallistumisen mahdollisuus ei monesti ole taannut osallisuutta, kuten sitä, että lapsen tieto on rakentamassa tulkintoja ja lapsi on myös tietoinen mihin hänen tietojaan käytetään. On kuitenkin osoitettu, että lastensuojelullinen arvio ja toimet kohdistuvat useimmiten koko perheeseen ja keskeinen näkemys suomalaisessa lastensuojelussa lapsen edun ja huolenpidon turvaamisessa on ollut auttaa lasta auttamalla vanhempia. (Esim. Hurtig 2003, 20–22; Forsberg 1998.) Lastensuojelun käytäntöihin kohdistuu kritiikkiä juuri sen suhteen, että lasten kokemukset, ajatukset ja tunteet jäävät näkymättömiksi ja perheen ja vanhempien näkökulmat korostuvat (esim. Hurtig 2003; Möller 2006). On tuotu esiin esimerkkejä tilanteiden, informaation ja mahdollisuuksien vähäisyydestä, missä lasten ja nuorten on mahdollista osallistua päätöksentekoon (Larsen 2011). Lasten osallisuuden näkökulmasta korostetaan, että on kiinnitettävä enemmän huomiota tilanteiden luonteeseen ja sisältöön, joissa lapsia on mahdollista ottaa mukaan yhteistyöhön ja päätöksentekoon (esim. Larsen 2011, 45). Myöskään käytännöt ja käytetty kieli eivät ole aina lapsilähtöisiä, vaan niitä määrittävät ammatillisuus ja aikuislähtöisyys (Reinikainen 2009, 101).

Lastensuojelun kontekstissa asiakassuhde näyttäytyy mielenkiintoisena, sillä sekä työntekijä että asiakas ovat hyvin moninaisia. Yhtäältä sosiaalityöntekijä, joka vastaa lastensuojelussa viime

kädessä lapsen edunvalvonnasta, toimii useimmiten osana laajempaa auttajaverkostoa ja perheellä voi olla asiakkuuksia useampaan tahoon. Onkin kiinnostavaa miettiä, miten asiakkaat kokevat asiakkuuden lastensuojeluun. Myös yhteistyön tavoitteet voivat näyttäytyä erilaisina työntekijän ja asiakkaan näkökulmista. Tutkielmani puitteissa kotikäynneillä rakennettavan asiakassuhteen osallisuuksia on mahdollista tarkastella vain lyhyen hetken kautta, eikä tämän vuoksi ole mahdollista arvioida osallisuuden rakentumista laajemmin asiakasprosessissa tai lastensuojelun käytänteissä. Osallisuuden käsitteen kautta haluan kuitenkin tuoda esiin kotikäyntien roolia siinä, miten perheenjäsenet ja heidän osallisuudet rakentuvat ja tätä kautta myös kysyä, olisiko käytänteissä jotakin kehitettävää.

3.4 Kotikäynti lastensuojelutyön käytäntönä

Olen kuvannut lastensuojelua paitsi sen yhteiskunnallisen tehtävän kautta myös vuorovaikutuksellisesti rakentuvana toimintana. Tässä luvussa siirryn tarkastelemaan kotikäyntiä tarkemmin ennen kaikkea sosiaalityön ja lastensuojelun työkäytäntönä. Sosiaalityön ammatin historiasta käsin tarkasteltuna kotikäynnit näyttäytyvät eräänlaisena määrittelemättömänä perinteenä. Kotikäynnit ovat olleet tiivis osa hyväntekeväisyysjärjestöjen tekemää ja esimerkiksi Englannissa vuonna 1869 Charity Organisation Society aloittamaa, köyhien perheiden tilanteita ja tarpeita arvioivaa työskentelyä. Arvio oli luonteeltaan moraalinen, sillä siinä vertailtiin hyvän elämän normeja köyhien perheiden elämään. Käynnin tarkoitus oli myös saavuttaa perheiden luottamus. Mary Richmond (1899 ref. Eräsaari 1991) on korostanut kotikäyntejä yksilökohtaisena apuna, jota toteutetaan ihmisen luonnollisessa elinympäristössä. Juuri tämä käsityksen saaminen yksilön fyysisestä elinympäristöstä ja verkostoista nähtiinkin olennaisena tutustumisen välineenä. (Mt. 52–53.) Mary Richmond painotti ennen kaikkea asiakkaiden tilanteiden tarkkaa selvittämistä ja arvioimista, jolloin asiakkaan roolina oli olla arvioinnin kohteena. Samoihin aikoihin Yhdysvalloissa settlementiliikettä perustanut Jane Addams näki kotikäynnit yhtenä keinona päästä lähelle asiakasta ja tätä kautta rakentaa molemminpuolista oppimissuhdetta, jonka tavoitteena oli köyhyyttä vastaan taisteleminen. Asetelma oli kuitenkin hierarkkinen, kun auttajina toimivat hyvin koulutetut ylempiluokkaiset naiset (Raunio 2009; 15–16; Wasik ym. 1990, 20–21.) Myös Suomessa kotikäynnit näyttävät olleen kiinteä osa perheisiin kohdistettujen holhous-, hoiva- ja arviointitoimia 1800-luvun lopulta, jolloin esimerkiksi

pelastusarmeijan slummityö aloitti kotikäyntien tekemisen. Työskentely oli köyhäinhoidollista ja kotikäynteihin saatiin mallia diakonissojen työskentelytavoista. (Toikko 2005, 107–108.) Kotikäyntejä ei kuitenkaan ole jäsenetty omaksi käytännökseen. Erinäisissä kvalitatiivisissa tutkimuksissa on kuvattu kotikäyntejä osana sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöjä, mutta tilastollista tietoa siitä, kuinka usein asiakkaita tavataan heidän kodeissaan kunnallisen sosiaalityön parissa, ei ole. (Vrt. Forsberg 1998, 140–147; Hurtig 2003). Hannele Forsberg (1998) on perhetukikeskusten ja sosiaalitoimistojen asiantuntijakulttuureja käsittelevässä etnografiassaan tuonut esille, että hänen aineistossaan yhdistettyä sosiaalityötä tekevät sosiaalityöntekijät tekivät hyvin vähän kotikäyntejä, mutta sen sijaan perhetukikeskuksesta niitä tehtiin runsaasti. Forsbergin tulkinta on, että kotikäynnit määrittyivät perhetukikeskusten asiakaslähtöistä asiantuntijakulttuuria palvelevaksi, kun taas byrokraattisempi sosiaalitoimistojen kulttuuri on selvästi virastokeskeisempää. (Emt. 139–140.) Forsbergin tulkinnat kuvaavat nimenomaan 1990-luvun yhdistettyjen sosiaalitoimistojen asiantuntijakulttuureja, joten tämän pohjalta ei voida rakentaa kokonaiskuvaa kotikäynneistä lastensuojelutyön tai laajemmin sosiaalityöntekijöiden käytäntönä nykypäivänä.

Suomalaisesta kotikäyntikulttuurista tai kotikäyntejä koskevasta tieteellisestä keskustelusta ei ole löydettävissä esimerkiksi Yhdysvaltoihin paikannettavaa pragmaattista kotikäyntikeskustelua, jossa kotikäynti näyttäytyy tietynlaisena ohjeellisena strategiana ja perhekeskeisenä menetelmänä (vrt. Wasik ym. 1990; Carrillio 2007). Tutkimusprosessin aikana olen lähtenyt entistä enemmän pohtimaan kotikäynnin luonnetta ja tehtävää suomalaisen lastensuojelun kontekstissa. Johanna Hurtigin (2008, 118) mukaan 2000-luvulla kotikäynnit ovat nousseet ajankohtaiseksi erilaisen laitospuotoisen hoidon purkamisen ja lastensuojelullisten perhetyömuotojen sovellusten määrällisen ja laadullisen kasvun myötä (Hurtig 2008, 118). Erilaisia palvelurakenteellisia muutoksia, kuten toimeentulotuen erottaminen sosiaalityöstä, on myös perusteltu sillä, että sosiaalityössä jäisi enemmän aikaa asiakkaiden tapaamiseen myös kotikäyntien muodossa (13.4.2011 luentokeskustelu Tampereen aikuissosiaalityön rakenteesta). Kunnallisessa lastensuojelutyössä kotikäyntejä tekevät niin sosiaalityöntekijät, ohjaajat kuin perhetyöntekijät sekä mahdollisesti muut perheen virallisen avun piiriin kuuluvat ammattilaiset. Koti sosiaalityön toimintaympäristönä on konkretisoitunut ennen kaikkea perhetyön kautta, joka on monissa kunnissa yksi osa lastensuojelun avoimuuden palveluita. Perhetyötä voidaan tehdä

asiakkuuden kaarella aina ennaltaehkäisevästä vaiheesta tilanteisiin, jossa uhkana on huostaanotto (esim. Heino, Berg & Hurtig 2000, 12). Kuten jo luvussa 2.3 osoitin, lastensuojelutyössä esimerkiksi perhetyöntekijöille koti voi olla useinkin se pääasiallinen tila, missä perhettä tavataan ja työtä tehdään. Tämä näyttäytyy luonnollisena, sillä työnkuvaan kuuluu perheen rinnalla ja kodin arjessa mukana elämistä ja ohjaamista (esim. Heino ym. 2000). Sosiaalityöntekijöiden työnkuva ei ole yhtäläillä perheen arjessa mukana kulkemista, vaan ennemminkin lapsen tilanteen ja edun pohjalta kokonaisuuden hallintaa, verkostossa toimimista, sekä päätöksentekoa. Kuitenkin erityisesti lastensuojelun kontekstissa koti näyttäytyy ohittamattomana, sillä perheen arki ja koti ovat keskeinen arvioinnin kohde ja usein tapaamiset ovat kodeissa (Helavirta 2012, 148). Omien työkokemusteni pohjalta pystyn yhtymään Helavirran näkemykseen, mutta pidän ongelmallisena, että kotikäyntien funktioita ja käyttölaajuutta ei ole pyritty määrittämään. Näin ollen kotikäyntikäytännöt näyttäytyvät vain paikallisina käytäntöinä, eikä esimerkiksi ole mahdollista luoda kattavaa valtakunnallista kuvaa siitä, miten usein ja millä perusteilla työntekijät ja asiakkaat tapaavat asiakkaiden kodeissa. Kotikäynnit eivät suomalaisen sosiaalityön tai lastensuojelunkaan käytäntönä näytä rajautuvan omanlaiseksi menetelmäkseen, vaan ennen kaikkea lastensuojelutyön käytännöksi, joka ei rajaudu minkään tietyn asiakasprosessin tai elämäntilanteen vaiheisiin. Lastensuojelulaki ei mainitse tai määritä lastensuojelukotikäyntejä, mutta äärimmäisissä tapauksissa kotikäynnit pohjautuvat lakiin. Sosiaalityöntekijän oikeudesta päästä asiakkaan asuntoon on säädetty sosiaalihuoltolaissa. Tämän perusteella sosiaalityöntekijällä on oikeus päästä asuntoon, mikäli ”henkilön etu terveyden, kehityksen tai turvallisuuden vakavan vaarantumisen vuoksi sitä välttämättä vaatii eikä sosiaalihuollon tarve muutoin ole selvitettävissä” (41§). Näissä tilanteissa kotikäynti näyttäytyy ennen kaikkea interventiona ja kriisityön välineenä, jolloin äärimmäisenä keinona on tunkeutua yksilöiden yksityiseen tilaan.

Kodit ja kotikäynnit näyttäytyvät erilaisina tiloina ja tilanteina, kuin toimisto ja siellä asiakkaiden tapaaminen. Tulkintoja muodostetaan paitsi kielellisesti vuorovaikutuksessa myös aisteilla; katsomalla ja haistamalla. Aistihavainnot antavat suoria merkityksiä esimerkiksi perheiden elämästä ja olosuhteista, joihin on myös työntekijän helppo vedota myöhemmin. Merkitysten tuottamisen kontekstina koti näyttäytyy tehokkaan tulkinnallisena kehyksenä, jonka kautta tehdään tulkintoja perheen sosiaalisesta ja moraalista luonteesta (Hurtig 2003; 119,

Forsberg 1996, 389–390). Tästä näkökulmasta kotikäynnin tehtävä näyttääkin todentuvan ennen kaikkea tiedonkeruutapana. Ymmärrän Hurtigin (2003, 119) ja Forsbergin (1996, 389–390) esittämät näkemykset ennen kaikkea siten, että kotikäynnillä voidaan verrata konkreettisesti perheen elinoloja ja perhe-elämää siihen tietoon, mikä perheestä on muuten saatu esimerkiksi heidän asioidessaan toimistossa tai muiden palveluissa. Kotona käymisen nähdään antavan toimistotapaamisia monipuolisempaa tietoa asiakkaiden todellisuudesta, suhteista ja arjesta. Toisaalta voidaan nähdä, että kotikäyntejä tarvitaan myös tilanteissa, joissa asiakkaan kertoman totuudenmukaisuutta epäillään. Tällöin luotetaan siihen, että kodissa käyminen tuottaa totuudenmukaisemman kuvan lapsen ja perheen tilanteesta. Edelleen ammattilaisten retoriikassa ja diskursseissa kotikäynnit näyttäytyvät ainutlaatuisina kohtaamisina, jossa saadaan moniulotteista tietoa asiakkaiden tilanteista. (Esim. Holstein 1990, 215–216; Hurtig 2003, 115–116.) Johanna Hurtigin (2003) mukaan kotikäynnit ovat tavoiteltavia ja niitä pidetään jopa itsestäänselvyyksinä. Hän kuvaakin kotikäyntejä lastensuojelun ydinteesinä, joka symboloi yhteistyötä asiakkaan kanssa. (Emt. 117–118.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4. 1 Etnografinen tutkimus

Monien muiden laadullisten tutkimusmenetelmien lailla etnografia ei täsmenny selvärajaisena metodina ja metodologiana, vaan saa tarkan muotonsa tutkimuskohtaisesti. Etnografisen tutkimuksen juuret löytyvät länsimaisten antropologioiden tekemistä kenttätutkimuksista vieraiden kansojen ja kulttuurien parissa. Tämän jälkeen 1920- ja 1930-luvuilta lähtien Chicagon koulukuntaa edustavien sosiologioiden kautta etnografioiden tutkimuskohde on laajentunut kuvaamaan tutkijan oman yhteiskunnan sosiaalisia ympäristöjä (Eräsaari 1994, 362–363; Tuomi & Sarajärvi 2009, 44). Yksinkertaisimmillaan etnografia voidaan ymmärtää aineistojen ja metodien moninaisuutena, jossa tietyn sosiaalisen ympäristön tutkiminen voi pitää sisällään esimerkiksi tutkittavien puheen ja vuorovaikutuksen havainnointia, haastatteluja, paikan ja tilan kuvailua, erilaisia dokumentteja ja tutkijan omia reflektointeja esimerkiksi tutkimuspäiväkirjan muodossa. Tällöin aineistollisella ja menetelmällisellä moninaisuudella on tavoitteena kuvata sitä sosiaalista todellisuutta, jolle ominaista moninaisuus on. (Esim. Kuronen 1994, 341–351.) Yksi tapa ryhmitellä etnografian tutkimusta on tehdä jokseenkin keinotekoinen jako perinteiseen ja uuden etnografian välille (Juhila 2004). Perinteinen etnografia hahmottuu luvun alussa kuvaamani perinteen mukaiseksi, jolloin tutkijan pyrkimys on kuvata mahdollisimman totuudenmukaisesti tutkittava ympäristö ja luoda eräänlainen objektiivinen analyysi tietyn ryhmän sosiaalisesta todellisuudesta ja kulttuurista, jonka jäsenet nähdään tämän kulttuurin tuottajina (Gubrium & Holstein 1994, 352–353).

Gubrium ja Holsteinin (1994) nimeämässä uudessa etnografiassa tutkijan huomio kiinnittyy siihen, miten ihmiset rakentavat merkityksiä sosiaalisesta todellisuudestaan ja toisaalta mitä nämä merkitykset kertovat siitä todellisuudesta, jossa ihmiset ovat. Etnografinen tutkimus ja erityisesti sen nykymuotoinen uusi etnografia limittyvät sosiaalisen konstruktionismin mukaisille ontologisille käsityksille todellisuuden rakentumisesta (Juhila 2004, 175–177). Sosiaalisen todellisuuden konkreettiset realiteetit näyttäytyvät näin ollen moninaisina ja kontekstiinsa sidottuina, eikä tällöin tutkijoilla ole paikannettavissa mitään objektiivista totuutta vuorovaikutustilanteista ja niissä rakennetuista merkityksistä (Gubrium & Holstein 1994, 352–353.) Uuden etnografian menetelmää on käytetty paljon erilaisten institutionaalisten ympäristöjen ja ammattikäytäntöjen tutkimiseen, jolloin tiloja ja tilanteita määriteltäessä on puhuttu omanlaisen paikalliskulttuurin muodostumisesta (Esim. Gubrium 1992; Holstein 1993; Forsberg 1998; Törrönen 1999; Hurtig 2003). Paikalliskulttuurilla tarkoitetaan sellaisia merkityssisältöjä, joita joissakin ympäristössä toimivat käyttävät tulkintaresursseinaan jäsentäessään erilaisia tapahtumia ja asioita (Gubrium & Holstein 1994, 356). Paikalliskulttuurit ovat tiettyihin ympäristöihin kiinnittyneinä siten laajempia yhteiskunnallisia tai kulttuurisia merkityksiä rajatumpi tutkimuskohde. Paikalliskulttuuri on toimijoiden yhteisesti jakama ja näkyy esimerkiksi tavoissa ja kielessä, joilla he keskustelevat keskenään. (Gubrium & Holstein 1994, 355–357; Forsberg 1998, 70–74; Juhila 2006, 225). Oma tutkielmani tulee lähemmäksi uutta etnografiaa puhtaasti jo siten, että kentällä oloni ei ajallisesti sovi perinteisen etnografian muottiin, jossa asetetaan tutkittavan yhteisön osalliseksi pidemmiksi ajoiksi ja tätä kautta kuvataan yhteisöjen toimintaperiaatteita ja kulttuuria. Tarkemmin ajateltuna tutkimuskohteeni muodostuu neljästä erilaisesta ympäristöstä, eli kodista, joissa vietän yhteensä vain joitakin tunteja. Tätä kautta tutkielmani etnografisen tarkastelun keskiössä onkin koteja määrittävän lastensuojeluinstituution paikalliskulttuurin ilmentymien tarkastelu. Lastensuojelun kotikäynti on tutkielmassani tulkittava käytäntö ”interpretative practice” (Gubrium & Holstein 1997, 114). Se on ammatillista toimintaa, jota säätelevät yhteiskunnalliset ja institutionaaliset ehdot ja velvoitteet. Kuitenkin Johanna Hurtigin (2003, 62–63) lailla näen, etteivät lastensuojelun käytännöt, saatikka lastensuojelun kotikäynti ja siellä tapahtuva vuorovaikutus, muodosta mitään yhtä ehjää kulttuuria, vaan kotikäynnillä työntekijät, vanhemmat ja lapset rakentavat kulttuuria ja käytäntöä aina uudelleen vuorovaikutuksessa persoonillaan, toimintatavoillaan ja painotuksillaan.

Uusi etnografia on suuntaus, jossa vuorovaikutus ymmärretään laajasti ja näin ollen erilaiset aineistot ja tiedonkeräysmenetelmät ovat edelleen luonnollinen osa etnografioita. Tutkijat ovat tutkimuskohdettaan lähellä ja näin tarkastelun alle on mahdollista ottaa mitä rutinoituneimmaltakin tuntuvat käytännöt ja itsestäänselvyydet, joita ei ole mahdollista paikantaa vain haastattelemalla tutkimuskohdetta. Tutkielmani ammentaa etnografisesta tutkimusperinteestä aineiston moninaisuutena, mutta myös laajempaan metodologisena ymmärryksenä tutkimusprosessin laadusta (Lappalainen 2007a, 10). Koska pyrkimykseni on avata lastensuojelun kotikäyntejä kokonaisvaltaisesti, on perusteltua pyrkiä hahmottamaan kotikäyntejä sekä vuorovaikutuksen että kotikäyntien osallisten kokemusten kautta. Lisäksi, tulkintarepertuaaria laajentavat omat havaintoni ja tutkielmani teoreettinen kehys, joka ei vain taustoita, mutta mahdollistaa subjektiivisten merkitysten ja sisäisistä vuorovaikutustilanteista yhtymäkohtien etsimisen niiden ideologisiin, institutionaalisiin ja kulttuurisiin ehtoihin. Muut etnografiset tutkimukset ovat ohjanneet tarkastelemaan aineistosta nousevia yksittäisiä tilanteita laajemmin ja paikantamaan niiden yhteyksiä kulttuuriin ja institutionaalisiin yhteyksiinsä (esim. Forsberg 1998; Hurtig 2003, Pink 2004). Toisaalta tutkielmani kuluessa rakentamani käsitteet ja teoreettinen aiheen ymmärrys ovat täsmentyneet ja suuntautuneet uudelleen aineiston muodostumisen ja analysoinnin kautta, mikä todentaa koko tutkimusprosessin vuorovaikutteista luonnetta.

Keskeistä etnografian nykymuodoissa on tutkijan roolin muutos ja sen sijoittaminen puolueettomasta, objektiivisuuteen tähtäävästä havainnoitsijasta tutkimuskohdetta omista lähtökohdistaan tulkitsevaksi osalliseksi, jonka tekemät valinnat tutkimuksen eri vaiheissa näyttäytyvät keskeisinä tulkintaa muokkaavina tekoina (esim. Hurtig 2003, 53–54; Lappalainen 2007b; Alasuutari 2011, 103–106). Pyrkimykseni luoda yhtäältä lastensuojelun kotikäynnistä kokonaiskuvaa vuorovaikutuksessa rakennettavana institutionaalisenä käytänteenä edellyttää moninaista aineistoa, sekä tutkijalta herkkyyttä lukea kotikäynnin tilanteita ja siinä rakennettavia merkityksiä mahdollisimman totuuden mukaisesti. Näin ollen keskeiseksi tulee avata tutkimusprosessin eri vaiheita ja asetelmia, joissa tutkimuksen tieto on rakentunut. Samalla sitoudun postmoderniin käsitykseen tiedon rakentumisesta, joka palauttaa tulkinnat aina niiden syntykontekstiin ja muistuttaa, ettei mikään ilmiö tai sosiaalinen ympäristö ole mahdollista

tutkijalle tulkita kokonaisuudessaan tai todellisuuden heijastuksena. Kullakin osallistujalla on oma totuutensa siitä sosiaalisesta todellisuudesta, josta käsin he maailmaa merkityksellistävät (Gubrium & Holstein 1997; Tuomi & Sarajärvi 2009, 55.) Johanna Hurtigin (2008) lailla kuvaan tapahtumia sellaisena, kun ne näen moninaisen aineiston kautta, en sellaisena kun niiden sanotaan olevan tai sellaiseksi kun niiden pitäisi olla. Tämä tuo tietenkin tutkijalle vastuun ja mahdollisuuden tulkita väärin. (Kts. Hurtig 2008, 52–61; Gubrium & Holstein 1997, 12–15.) Toisaalta asiakkaiden ja työntekijöiden haastattelujen pohjalta pyrin tuomaan heidän subjektiivisia merkityksiä esiin, jolloin suhteeni tutkittaviin on erilainen, kuin kotikäyntiä pelkästään havainnoimalla olisi. Tulen käsittelemään tutkijan vastuuta ja tutkielmani etiikkaa vielä myöhemmin tässä luvussa.

4.2 Neuvottelun kautta kentälle

Ymmärsin jo varhain, että aineiston hankinta tutkielmaani tulisi olemaan vaikeaa lastensuojelussa käytyjen usein herkkien ja yksityisten tilanteiden vuoksi. Aineistonkeräysprosessin monitasoisuus ja erilaisten toimijoiden suhteet kävivät ilmi ja tulivat itselleni ratkaistaviksi useaan kertaan tutkimusprosessin aikana. Heather D’Cruz ja Martyn Jones (2004, 123) tuovat esiin, että kaikkeen aineistonkeruuseen liittyy tiettyjä eettisiä, organisatorisia ja laillisia kysymyksiä ja konteksteja, jotka tutkijan tulee ratkaista asteittain ja useimmiten neuvottelun kautta. Tutkijan, informanttien sekä sidosryhmien väliset suhteet, joista aineiston keräys on riippuvainen, sisältää aina vallankäyttöä ja eettisiä аспекteja ja kysymyksiä, joiden esiin tuominen dialogin muodossa on olennaista (D’Cruz & Jones 2004, 125–126). Ennen tutkimuslupaprosessia ja halukkaiden osallistujien haravointia määritin tärkeäksi kriteeriksi sen, että prosessi ei kuormittaisi ajallisesti tai muuten vaivannäöllisesti sosiaalityöntekijöitä ja asiakkaita. Tästä huolimatta kunnallisessa lastensuojelutyössä työskennelleenä, osasin odottaa, että kovien työpaineiden alla olevia sosiaalityöntekijöitä voisi olla vaikea saada osallistumaan tutkielmaani.

Tarkoitukseni oli päästä seuraamaan 5-8 lastensuojelun kotikäyntiä, nauhoittaa ne ja haastatella lyhyesti kotikäyntien pohjalta asiakkaita ja työntekijöitä erikseen. Tutkimuslupia hain viiteen kuntaan joulukuun 2011 aikana, joista neljästä sain vastauksia ja lopulta tutkimusluvat.

Tutkimuslupahakuprosessi oli itsessään melko nopea, vaikka lupakäytännöt olivatkin kirjavat kuntien välillä. Kaikissa kunnissa, joihin tutkimuslupaa hain, oli lastensuojelutyö erotettu yleisestä aikuissosiaalityöstä. Työntekijöiden osallistumishalukkuudesta huolimatta luvan saaminen oli riippuvainen johtavan sosiaalityöntekijän luvasta. Tämä oli oiva esimerkki siitä, että varsinaiseen aineistonkeräysvaiheeseen ja todellisten avainhenkilöiden eli tutkimusaiheeni informanttien kanssa yhteistyöhön pääseminen ei ollut pelkästään heistä kiinni. Vastaaviin kuvauksiin sisäänpääsyneuvotteluista ja portinvartijoista törmäsin Törrösen (1999) väitöskirjassa, joka sijoittuu lastenkotiin ja sairaalaan.

Saatuani tutkimusluvut neljään eri kuntaan, joista kahdessa oli vielä useampia lastensuojelun toimistoja, olin toiveikas ja luottavainen aineiston saamisen suhteen. Lupahakemusprosessin yhteydessä ja erityisesti luvat saatuani otin sähköpostitse yhteyttä ensin alueiden lastensuojelun johtaviin sosiaalityöntekijöihin, jotka välittivät viestini tutkielmasta ja siihen liittämäni osallistumiskutsun (Liite.1) alueiden lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Monissa vastauksissa todentui työntekijöiden kokemus ajan riittämättömyydestä sosiaalityöntekijän tokaisuna ”aika ei riitä muuhun kuin perustyöhön”. Kunnallisen lastensuojelutyön kohtaama työvoimapula todentui minulle kahdellakin tavalla. Ensinnäkin suurin osa minulle vastanneista sosiaalityöntekijäistä oli epäpäteviä. Näin, ettei sillä ollut merkitystä, sillä nämä tutkintoa vaille olevat sosiaalityöntekijät olisivat samalla lailla osana asiakastyötä kuin pätevätkin sosiaalityöntekijät. Olinhan minä itsekin ollut epäpäteväenä jo kahdessa kunnassa lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Toiseksi, johtavat sosiaalityöntekijät toivat esiin työntekijäpulaa sitä kautta, että myös itse sain useita työtarjouksia ja kyselyitä omasta työtilanteestani. Koin, että tutkimuksen tarpeellisuutta ei nähty mitenkään relevanttina tekijänä osallistumisen suhteen kunnallisen lastensuojelun kentällä, vaan ennen kaikkea olin potentiaalista työvoimaa ja aineistoni saisin ikään kuin vastapalveluna työpanostani vastaan.

Huolimatta siitä, että olin saanut joitakin sosiaalityöntekijöitä kiinnostumaan ja lupautumaan katsomaan löytyisikö heiltä kotikäyntejä, joihin voisin tulla mukaan, ei keskusteluista huolimatta yksikään yhteinen kotikäynti lopulta toteutunut. Tähän en oikein saanut perusteluja kaikilta osin, mutta osassa tapauksista kotikäynnit olivat peruuntuneet. Mietin myös miten paljon lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekivät ylipäätänsä kotikäyntejä ja miten niistä sovittiin. Oliko

sopivia kotikäyntejä vaikea löytää sen vuoksi, että ne olivat toisinaan yllättäen sovittavia? Ja millä perusteilla sosiaalityöntekijät valikoivat sopivan kotikäynnin? Minkäänlaista tilastoitua tietoa kotikäyntien määristä ei ole, mutta kuitenkin oma kokemukseni lastensuojelun kentältä oli se, että kotikäyntejä tehtiin perheisiin hyvin erilaisissa tilanteissa ja myös sekä asiakkaan, että työntekijänkin mieltymyksen mukaan. Johanna Hurtig (2003) kirjoittaa perhetyötä käsittelevässä etnografiassaan, että kotikäynneille mukaan pääsy ei ollut yhtä luontevaa kuin muuten lastensuojelukentälle. Tähän vaikutti se, että kotikäynneillä ovat useimmiten läsnä perheistä niin lapset kuin aikuiset ja tietenkin työntekijät. Lisäksi kotikäynti tilanteena koetaan niin herkkänä, että ylimääräiset stressitekijät kuten tutkija voi aiheuttaa lisäjännitettä (Emt. 55).

Lopulta päädyinkin yhteen kunnista töihin, sillä koin, että parhaiten aineiston saamista auttaisi se, että olisin itse kentällä läsnä ja ehkä tätä kautta sosiaalityöntekijöiden osallistumiskynnys laskisi. Tätä kautta myös etnografia sai vahvistusta tutkimukseni metodologisena otteena ja metodina, vaikka havaintoni painottuvatkin aineistoni kotikäynteihin. Laajemman etnografisen aineiston keräyksen kannalta kaksoisroolini tutkija-sosiaalityöntekijänä olisi ollut myös eettisesti kyseenalainen, sillä muiden työntekijöiden ja ehkä myös minun olisi ollut hankala erottaa ”sosiaalityöntekijä” ja ”tutkija” toisistaan ja näin ollen keskustelut, jotka eivät ole aineistoksi tarkoitettu olisivat voineet päätyä tutkimukseeni. Näin ollen en altistanut analyysiäni koskemaan epävirallisia kahvipöytäkeskusteluja tai muiden organisaation työntekijöiden keskusteluja. Kuitenkin työkokemukseni kyseisessä organisaatiossa tuo lisäymmärrystä aineistostani ja organisaation toimintakulttuurista.

Tutkielmaani osallistui yhden kunnan lastensuojelun avohuollosta neljä sosiaalityöntekijää, joiden jokaisen kautta tuli yksi kotikäynti haastatteluineen. Ensimmäinen kotikäynti toteutui helmikuun 2012 alussa ja viimeinen maaliskuun lopussa. Kotikäyntien valitseminen ja tutkimusaiheen ensimmäinen esittelemineen jäivät täysin sosiaalityöntekijän tehtäväksi. Toivoin, että sosiaalityöntekijät olisivat lähettäneet samaisen osallistumiskutsun asiakkaille ennen kotikäyntiä, mutta tämä toteutui vain yhdessä kotikäynnissä. Kolme muuta työntekijää kertoivat suullisesti tutkielmasta. Tämän vuoksi minulla ei ollut kovin selkeää kuvaa siitä, miten tutkimusaiheeni ja sen tarkoitus oli asiakkaille esitelty. Yksikään asiakas ei kieltäytynyt osallistumisesta.

4.3 Tutkimusetiikka ja tutkijan rooli

Tutkimukset ovat usein omanlaisiaan poliittisia ja eettisiä kannanottoja, joita on mahdollista tulkita tarkoituksestaan huolimatta erilaisista näkökulmista (D´Cruz & Jones 2004). Eettiset ja poliittiset näkökulmat ovat mahdollista ja usein välttämätöntä ottaa osaksi tutkimuksen tekoa koskevaan päätöksentekoon aina tutkimuskysymyksen muotoilusta aineiston luontiin ja analyysiin asti. Tutkimuksen edessä tutkija tekee erilaisia rajoituksia ja päätöksiä, jotka vaikuttavat tutkimuksen näkökulmaan ja sanomaan. Tällaisia rajoituksia ovat tutkimuskysymyksen muotoilu, rajoitukset teoriasta, käsitteiden valinta ja aineiston hankkimistapa sekä aineiston keräämisen toteutus. Usein eettisten kysymysten pohdinta tulee konkreettisemmaksi viimeistään pohdittaessa aineistoa ja sen hankintaan liittyviä kysymyksiä (emt. 2004). Aineisto, joka minulle valikoitui, tuli monien portinvartijoiden kautta. Uskonkin, että pelkästään perustuen siihen, että sosiaalityöntekijät valitsivat kotikäynnit joille osallistuin, karsi kaikista hankalimmat ja herkimmät perhetilanteet aineistoni ulkopuolelle. Tästä huolimatta tiedostan jo aiempien tutkimusten pohjalta (esim. Hurtig 2003, Tedre 1999) sekä oman työkokemukseni kautta, että kotikäynnit näyttävät erityistä sensitiivisyyttä vaativana kenttänä.

Tutkimusprosessissa aineistolähtöisesti painottuva ote on ollut mahdollistavaa ja sallinut alhaalta ylöspäin suuntautuvan käsitteiden ja teoreettisen kokonaisuuden muokkaamisen. Näen, että tätä kautta myös erilaiset äänet niin teoreettiset, omani kuin myös tutkimuskohteeni eli sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden, tulevat paremmin näkyviin ja erottautuvat toisistaan. Toisaalta tutkimusprosessi on näyttäytynyt hyvin työläänä ja jatkuvaa reflektiota edellyttävänä. Erilaisten teoreettisten jäsenysten ja käsitteiden näkeminen aineistoni kautta ja toisaalta pienestä, mutta rikkaasta aineistosta rajoitusten tekeminen on ollut haastavaa. Tutkijana olen kokenut suuren vastuun myös siinä, että tulkitsen aineistoa totuudenmukaisesti. Tuomen ja Sarajärven (2009, 20) mukaan yksi laadullisen tutkimuksen kulmakivistä on ymmärtää, ettei sen enempää tutkijan oma tutkimusasetelma ja siitä johdetut tutkimustulokset, kuin tutkimuksen viitekehys ole rakentunut objektiivisesti, vaan aina tutkijan valintojen pohjalta, joita voidaan arvioida paitsi johdonmukaisuutensa, myös eettisten asteikkojen kautta. Tutkijana hahmotan roolini myös erilaisten suhteiden kautta. Ensiksi eri tutkimusprosessin vaiheissa teen valintoja ja

tulkintoja. Olipa kysymys teoreettisen ja metodologisen viitekehyksen tai aineiston kriteerien määrittelystä kysymys on tulkinnoista ja eronteosta sen suhteen, mikä on tulkintani pohjalta olennaista tutkielmani kannalta ja mikä ei. Jäsennän maailmaa omista lähtökohdistani naisena, sosiaalityöntekijänä, opiskelijana ja monien muiden enemmän tai vähemmän tiedostettujen kategorioiden kokonaisuutena, jotka voivat vaikuttaa myös kentällä rakennettaviin suhteisiin informanttien kanssa ja kykyyni tulkita heidän maailmaansa (Hammersley & Atkinson 1995, 92–93). Toiseksi olen paitsi havainnoimassa, myös haastattelujen muodossa aktiivisemmin ohjaamassa ja tätä kautta rajaamassa tehtäviä tulkintoja. Kolmanneksi olen kiinnittynyt tutkimuskohteeseeni myös henkilökohtaisemmalla tasolla. Hammersleyn ja Atkinsonin (1995,99) vertaavat etnografian roolia kentällä uuteen työpaikkaan menevän noviisin rooliin, joka sopeutuakseen seuraa, tekee huomioita, kysyy, tekee hypoteesejä ja joskus erehtyy. Omalla kohdallani haasteena kentän kohtaamisessa ja lukemisessa voi olla, että se on itselleni tuttu. Olen paitsi tutkijan roolissa, myös organisaation puitteissa työkaveri sosiaalityöntekijöille ja muille organisaatiossa työskenteleville henkilöille. Näin ollen tutkin käytäntöjä osittain sisältä päin. En kuitenkaan ole ollut aineistooni osallistuvien asiakkaiden kanssa aiemmin tekemisissä ja olen heille tuttu näin ollen vain tutkijana. Vaikka en kovin rutinoitunut sosiaalityöntekijä olekaan, on selvää, etten tule kotikäyntien tilanteisiin täysin tietämättömänä niitä ohjaavasta toimintakulttuurista. Vaarana on esimerkiksi, että samaistun liikaa työntekijöihin, koska se on myös itselleni tuttu asema olla ja tätä kautta minulta voi jäädä huomaamatta kotikäyntien tilanteissa jotakin tärkeää, koska se tuntuu tavanomaiselta.

Kotikäynneillä pyrin pitäytymään hiljaisena havainnoijana, mutta koin myös että, olisi ollut luonnotonta ja jopa epäkohteliasta olla läsnä haamuna, joka ei reagoi mihinkään. Käyttäydyin luontevasti niin kuin kylässä on tapana käyttäytyä; huomioin lapsia ja join kahvia niin kuin muutkin, nauroin jos vitsailtiin. Kotikäyntien alussa esittelin itseni ja tutkimusaiheeni ja sen miten aineiston kerään ja mihin ja miten sitä käytän. Kerroin myös, että minkäänlaisia tunnustetietoja ei tulisi käyttämissäni aineistonäytteissä olemaan ja että minua velvoittaa salassapitovelvollisuus. Annoin vanhemmille tai vanhemmalle vielä sosiaalityöntekijöillekin antamani osallistumiskutsun (Liite 1.). Tämän jälkeen kysyin vielä, että olivatko he edelleen valmiita osallistumaan. Toisaalta, tiesin, että siinä tilanteessa olisi jo ollut vaikeampi kieltäytyä, kun olin jo paikalla heidän kotonaan. Tutkielmani luottamuksellisuus ja salassapitovelvollisuus

vahvistettiin allekirjoittamalla yhdessä työntekijöiden ja vanhempien kanssa havainnointi- ja haastattelusopimus (Liite 2.), johon on kirjattu tutkielmani tarkoitus ja aineiston käyttöä ja säilytystä koskevat ehdot. Kahdella kotikäynnillä, joilla lapset olivat paikalla, pyysin erikseen kirjallisen luvan lasten haastatteluun vanhemmilta. Lapset saattoivat olla vain osan kotikäynnistä paikalla, jotenka ennen haastatteluja kysyin vielä suullisesti lapselta saisinko esittää joitakin kysymyksiä siitä, millaista on, kun työntekijät kävivät kotona. On kuitenkin todennäköistä, että pienemmät lapset eivät ymmärtäneet rooliani tutkijana ja minun erottaminen työntekijöistä saattoi olla vaikeaa. Aineistoni olen nauhoitteelta tallentanut tiedostolle, joka on salattu. Olen siirtänyt omat havaintomuistiinpanoni samalle tiedostolle ja hävittänyt alkuperäiset muistiinpanot. Tutkielman hyväksytyksi tulemisen jälkeen tuhoan aineiston lopullisesti. Tutkielmaani päättyneistä aineisto-otteista olen poistanut kaikki tunnistetiedot ja päätynyt puhumaan kotikäynneistä järjestysnumeroin 1.-4. ja asiakkaista roolinsa mukaan esimerkiksi tyttönä, poikana, äitinä tai isänä. Työntekijöistä olen puhunut heidän ammattinimikkeillään.

4.4 Tutkimusaineisto

Aineistoni muodostuu neljästä kotikäynnistä, jotka on tehty helmi-maaliskuussa 2012 yhden lastensuojeluyksikön sosiaalityöntekijöiden toimesta. Olin kotikäynneillä havainnoimassa ja ennen kotikäyntejä haastattelin työntekijöitä lyhyesti, sekä kotikäyntien jälkeen haastattelin erikseen työntekijöitä ja asiakkaita. Nauhoitin kotikäyntien keskustelut sekä asiakkaiden (4kpl) ja sosiaalityöntekijöiden ja mahdollisten työparien (8 kpl) haastattelut. Kotikäynneillä tekemäni havaintomuistiinpanot kirjoitin osaksi litteroituja kotikäyntejä. Yhteensä litteroitua aineistoa kertyi 222 sivua. Litteroidun aineiston ja havaintomuistiinpanojen ohella osaksi aineistoani rakentuvat omat kokemukseni lastensuojelutyöstä kyseisessä organisaatiossa. Kokemukseni eivät muodosta mitään rajattua kokonaisuutta tai kiinteää tutkimuspäiväkirjaa, vaan toimivat erottelemattomana osana tulkintarepertuaaria. Kuten olen tässä luvussa edellä esittänyt, tuttuuteni organisaatiossa ja kokemukseni lastensuojelutyöstä tuovat minut aineistoani ja informantteja, ennen kaikkea sosiaalityöntekijöitä lähemmäksi. En ole täysin ulkopuolinen havainnoija.

Keräsin aineistoni keskisuudessa kunnassa, jossa lastensuojelu on organisoitu siten, että kunnassa toimii kaksi alueellista eriytettyä lastensuojelun avohuollon yksikköä, joissa sosiaalityöntekijät vastaavat alle 18-vuotiaiden lastensuojelutarpeessa olevien lasten ja perheiden tukemisesta lastensuojelulaissa määritellyillä avohuollon tukitoimilla. Näin ollen sosiaalityöntekijöiden työtehtäviin eivät kuulu esimerkiksi toimeentulotuen kuukausittainen myöntäminen tai huostaanotettujen lasten asiakkuudet. Yksikön sisällä työskentely on eriytetty uudet lastensuojeluilmoitukset vastaanottaviin ja -arvion tekeviin työntekijöihin, sekä varsinaisista asiakkuuteen otetuista perheistä vastaaviin sosiaalityöntekijöihin. Lastensuojelutarpeen alkuarviot ja päätökset asiakkuuteen ottamisesta tekevät työparit, jotka koostuvat sosiaalityöntekijästä ja sosiaaliohjaajasta. Organisaatiossa työskentelee sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja perhetyöntekijöitä.

Aineistoni näyttäytyi laadullisesti monipuolisena, mutta se ei ole missään määrin edustava otos lastensuojelun kotikäynneistä. Tähän vaikuttaa paitsi aineistoni pienuus, myös se, että kotikäynnit, jotka valikoituivat aineistokseni, olivat ensin sosiaalityöntekijöiden valikoimia ja toiseksi sekä työntekijän että asiakkaan suostumuksella toteutettuja. Kotikäynneillä ei ilmennyt minkäänlaista vaikeita kommunikointiongelmia tai ”odottamattomia” käännteitä, joita kuitenkin lastensuojelutyössä asiakkaiden ja työntekijöiden välillä tulee ajoittain. Kotikäyntien erilaisista merkityksistä ja funktioista kertoo myös se, että lastensuojelutoimistolla ei ole minkäänlaisia yhteisiä ohjeita tai sääntöjä kotikäynteihin liittyen. Kuitenkin haastatteleman sosiaalityöntekijät tunnistivat ajoittain työyhteisössä nousevan keskustelun kotikäyntien turvallisuustekijöistä ja työntekijöiden turvallisuudesta, jonka myös itse lastensuojelun sosiaalityöntekijänä työskennelleenä tunnistan. Tällaisia kirjoittamattomia ohjeita on esimerkiksi, ettei asiakkaden luo suositella mentävän yksin. Kotikäyntejä tehdään hyvin erilaisin perustein ja eri asiakkuuden vaiheissa, eikä näin ollen tyypillistä kotikäyntiä ole mahdollistakaan määritellä. Aineistoni kotikäynnit sijoittuvat eri asiakkuuden vaiheisiin siten, että yksi kotikäynti (Kotikäynti 2.) on lastensuojelutarpeen arviointi ja muut kolme kotikäyntiä ovat jo pidempään asiakkuudessa olevien perheiden koteihin tehtyjä.

Kotikäyntien tehtävien ymmärtämiseksi selvitin ennen kotikäyntiä sosiaalityöntekijältä peruspiirteittäin perheen kokoonpanon, asiakkuuden keston ja kotikäynnin tarkoituksen.

Sosiaalityöntekijän kertoman ja kotikäynnin pohjalta olen muodostanut tiivistetyt kuvaukset perhetilanteista, jotka esittelen tämän kappaleen lopussa. Pidän tarpeellisena avata aineistoni rakentavien kotikäyntien taustoja, jotta aineisto-otteet on mahdollista sitoa kontekstiin, josta käsin lapsen ja perheen tilannetta määritellään. Pysin paikallistamaan kotikäynnin keskustelun ulkopuolella luotavia merkityksiä siten, että haastattelin lyhyesti asiakasta ja sosiaalityöntekijää erikseen kotikäynnin jälkeen. Haastattelujen tehtävä sekä asiakkaan, että työntekijän näkökulmista oli taustoittaa kotikäynnillä käytyä keskustelua ja niitä odotuksia, joita kotikäynnille oli mahdollisesti asetettu. Toisaalta oli myös mielenkiintoista huomata, miten työntekijöiden ja asiakkaiden tulkinnat ja kokemus kotikäynneistä näyttäytyivät ja miten ne mahdollisesti poikkesivat toisistaan. Lyhyissä perheiden haastatteluissa pyrin huomioimaan kaikkia perheenjäseniä siten, että haastattelutilanne on avoin ja myös perheen lapset tai nuoret voivat siihen halutessaan osallistua. Koska en ollut rajannut kotikäyntejä sisällöllisesti muuten kuin, että ne olivat lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän ja hänen asiakkaansa välinen, tiesin että asiakkaiden tilanteet, kotikäynneille osallistujat ja niiden tarkoitukset voisivat poiketa hyvin paljon toisistaan. Tein yhden kotikäynnin yhtä sosiaalityöntekijää kohden, jotta yhden työntekijän työskentelytavat ja näkemykset eivät korostuneet aineistossani. Päädyin näihin rajauksiin, koska mielenkiintoni kohdistuu nimenomaan lastensuojeluasiakkaan ja hänen oman sosiaalityöntekijänsä vuorovaikutukseen. Toisaalta tavoitteeni on hahmottaa lastensuojelun kotikäyntiä kokonaisena käytäntönä. Toiseksi sekä ajallisesti, että pro gradu -tutkielman laajuuden kannalta laajemman verkoston vuorovaikutuksen analysointi olisi liian laaja kokonaisuus.

1. Kotikäynti, kesto 1h10min

Kodissa asuvat 8- ja 2-vuotiaat pojat, sekä naispari, joista toinen on lasten biologinen äiti. Kotikäynnillä paikalla olivat pojat, äiti ja puoliso, 8-vuotiaan pojan sosiaalityöntekijä, työpari sosiaalityöntekijä sekä tutkija. Sosiaalityöntekijä on toiminut vanhemman pojan lastensuojelun sosiaalityöntekijänä syyskuusta 2010 lähtien. Sosiaalityöntekijätyöpari ei ollut aiemmin tavannut perhettä. Poika on ollut sijoitettuna edellisenä keväänä. Huolena perheessä on pojan heikko keskittyminen koulussa ja kotona, levottomuus sekä huono kielenkäyttö. Huolena perheessä on ollut myös kodin sisäiset vuorovaikutussuhteet. Poika on ollut tutkimusjaksolla

lastenpsykiatrisella osastolla. Perheessä on ollut joulukuuhun saakka lastensuojeluorganisaation ulkopuolelta ostopalveluna hankittua kotiin tehtävää perhetyö 1,5 vuoden ajan. Sosiaalityöntekijä kertoo tavanneensa perhettä edellisen kerran marraskuussa. Sosiaalityöntekijä kertoo kuulleen myös perhetyöntekijöiltä perhetilanteesta ja kertoo soitelleensa poikien biologisen äidin kanssa ja nyt kotikäynnin tarkoitus on tarkastella pojan ja perheen tilannetta ja tehdä asiakassuunnitelma.

2. Kotikäynti, kesto 60 min.

Kodissa asuvat 12-vuotias tyttö, äiti ja äidin puoliso. Tytön isä on kuollut. Kotikäynnillä paikalla olivat alkuarviointia tekevä työpari, eli sosiaalityöntekijä ja sosiaalihoaja, äiti, tyttö ja äidin puoliso, sekä tutkija. Kotikäynnille lähdettiin arvioimaan lastensuojelun tarvetta koulusta tulleen lastensuojeluilmoituksen pohjalta. Lapsella ei ole ollut lastensuojeluasiakkuutta, eivätkä työntekijät olleet tavanneet perhettä aikaisemmin. Ilmoituksessa on kerrottu, että koululla huolena on ollut lapsen pukeutuminen ja hygienia.

3. Kotikäynti, kesto n. 50 min

Kodissa asuvat äiti sekä 11-, 10- ja 5-vuotiaat pojat. Vanhemmat ovat eronneet ja pojat tapaavat isäänsä hänen luona joka toinen viikonloppu. Lasten asioissa toimii myös vahvasti vammaispalvelu, sillä kaikilla pojilla on jonkun asteisia kehityshäiriöitä tai he odottavat diagnoosia tilastaan. Kotikäynnillä paikalla olivat äiti, poikien sosiaalityöntekijä, perheen asioissa mukana ollut työpari sosiaalihoaja ja tutkija. Pojat eivät olleet kotikäynnillä paikalla. Perheellä on ollut lastensuojeluasiakkuus noin kuusi vuotta ja sama sosiaalityöntekijä koko asiakkuuden ajan. Sosiaalihoaja on ollut perheen asioissa viimeiset kaksi vuotta mukana. Kotikäynnille mennään, koska sosiaalityöntekijä on puhelimesta sopinut äidin kanssa, että he tulevat tarkastamaan tilannetta ja miettimään miten työnjako kehitysvammaisuuden kanssa ja perheen tukeminen jatkuvat. Kehitysvammaisuuden työntekijät eivät ole tapaamisella mukana.

4. Kotikäynti, kesto n. 35 min

Kodissa asuvat äiti ja 10- ja 12-vuotiaat pojat. Vanhemmat ovat eronneet ja isä asuu omassa kodissa, mutta pojat käyvät isän luona. Pojista nuorimmalla on lastensuojeluasiakkuus, joka on alkanut syyskuussa 2011. Kotikäynnillä paikalla olivat pojan sosiaalityöntekijä, äiti ja tutkija. Kotikäynnille menimme, koska poika oli kotiutunut sijoituslaitoksesta, jossa hän oli ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena viimeiset kolme kuukautta. Sosiaalityöntekijä on toiminut pojan sosiaalityöntekijänä marraskuusta 2011 lähtien ja tavannut poikaa ja vanhempia aiemmin sijoituspaikassa. Kotikäynnistä on sovittu edellisellä kerralla, kun pojalle on tehty asiakassuunnitelmaa. Ennen kotikäyntiä sosiaalityöntekijä on saanut myös tiedon pojan koulussa olleesta tilanteesta, joka vaatii selvittelyä.

Haastatteluista suurin osa tehtiin välittömästi kotikäyntien jälkeen siten, että ensin haastattelin asiakkaita ja tämän jälkeen lähdin lastensuojelun toimistolle haastattelemaan työntekijöitä. Halusin tehdä haastattelut saman tien, jotta tilanteet olisivat tuoreina osallistujien mielessä. Haastattelujen toteutus välittömästi kotikäyntien jälkeen ei jättänyt myöskään itselleni aikaa reflektoida kotikäyntejä ja nostaa esiin kysymyksiä kotikäyntien kontekstista. Näin ollen kysymykset olivat kaikille lähes samat. Kuvaisinkin haastatteluja nopeiksi yhteisiksi reflektioiksi kotikäynnin pohjalta nousseista päällimmäisistä kokemuksista ja lisäksi subjektiivisiksi tulkinnoiksi kodin ja kotikäyntien merkityksistä. Aineistoa purkaessani huomasin myös, että osa esittämistäni kysymyksistä oli mahdollista tulkita useammalla tavalla. Esimerkiksi kotikäyntiin liittyvää kokemusta kysyin hyvin avoimella kysymyksellä: Miten kotikäynti mielestäsi meni. Tämä kysymys toi hyvin erilaisia vastauksia. Mielenkiintoista oli huomata, kuinka sekä työntekijät, että asiakkaat kiinnittivät eri asioihin huomiota. Erityisesti työntekijät vastasivat kommentoimalla perhetilannetta. Toiset kommentoivat kotikäynnin tunnelmaa esimerkiksi leppoisaksi tai alkuun jännittäväksi. Kuitenkin tapaamisten tunnetilatkin perusteltiin usein perhetilanteen kautta siten, että jos perheenjäsenillä eikä työntekijöillä ollut erityistä huolta, oli tunnelma koettu kevyeksi ja leppoisaksi.

4.5 Analyysin toteutus

Tutkimuskysymykset ja tutkielmani ydinkäsitteet ovat tarkentuneet tutkimusprosessin edetessä aineistosta paikannettavien merkitysten pohjalta, joiden ymmärrystä ja rajoja olen pystynyt

syventämään teoreettisen viitekehyksen avulla, jonka olen muotoillut tutkielman luvuissa 2 ja 3. Monien muiden etnografisten tutkimusten lailla aineistoni ja tutkimustavoitteeni ovat monitasoiset, eikä analyysitapani rajaudu yhteen tiettyyn metodiin (ks. Hurtig 2003, 61-63; Forsberg 1998, 108-110). Tutkielmani tavoitteena on selvittää, mitä merkityksiä kotikäynti ja koti saavat lastensuojelun työkäytäntönä ja strategiana, sekä millainen on kotikäynnillä rakennettava asiakassuhde. Näistä kysymyksistä käsin olen lähtenyt tarkastelemaan aineistoani. Työni analyysin pääpaino on kotikäyntien keskustelujen ja haastatteluissa tuotettavien merkitysten tarkastelussa (vrt. Gubrium & Holstein 1997). Tulkitsen kotikäyntejä kuitenkin kokonaisvaltaisesti sitä kautta, että olen kiinnostunut siitä, mistä, ketkä ja miten puhutaan, kuin myös siitä, mitä jätetään sanomatta ja mihin puhumisella pyritään (ks. Hurtig 2003, 62). Analyysissäni teoreettiset ja analyttiset ainekset ovat muotoutuneet vastavuoroiseksi kokonaisuudeksi.

Kotikäynneillä nauhoitetut keskustelut ja haastattelut pyrin purkamaan ja litteroimaan mahdollisimman nopeasti aineistonkeruun jälkeen, mutta tämä vaihe osoittautui odotetumpaa työläämmäksi ja aikaa vieväksi. Samalla kuitenkin tutustuin aineistooni. Kirjoitin litteroitujen keskustelujen sisään kotikäyntien aikana tekemiäni huomioita ja tapahtumakuvauksia, jolloin osasin myös sijoittaa omat havaintoni niihin kohtiin, jossa ne olin tehnyt kotikäynneillä. Litteroin kotikäynnit ja haastattelut yhden kerrallaan kronologisessa järjestyksessä. Litteroinnin jälkeen aloin lukea aineistoa käyden läpi kunkin kotikäynnin haastatteluineen. Aloitin analyysini kuvaamalla kotikäyntejä ja niiden tarkoitusta, sekä kokoonpanoja. Näin ollen jo edellisessä alaluvussa rakentamani lyhyet aineistokuvaukset rakentuivat osaksi tapaani jäsentää aineistoa. Tarkemman lukemisen ja ryhmittelyn tukena käytin yliviivaustusseja ja luin kunkin kotikäynnin aineiston jälleen tarkasti läpi. Alkuun aineistosta korostui kotikäyntien keskustelujen poukkoilevuus ja osassa keskusteluissa selkeän keskustelun ohjaajan puuttuminen. Kokonaisuutena kotikäynneistä oli vaikea hahmottaa mitään yhteistä, sillä perheet, tilanteet ja tuen tarpeet olivat erilaisia.

Systemaattisen tarkastelun ja ryhmittelyn ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin kodin saamia merkityksiä kotikäynneillä ja haastatteluissa. Jo tutkielmani alkuvaiheessa loin oletuksen, että koti rakentuu omanlaiseksi tilakseen institutionaalisesti rakentuvan lastensuojelun

vuorovaikutuksen kannalta. Lähdin katsomaan, miten aineistoni vastasi tähän hypoteesiin. Kotia ja sen merkityksiä tuottava puhe oli selkeää ja helpointa paikantaa. Kodista tuotetut merkitykset näyttäytyivät rajattuina ja vastasivat parhaiten aiemmin kokoamaani teoreettista taustoitusta. Teoreettisen taustoituksen avulla oli helpompi paikantaa jo kotikäyntejä havainnoidessa kodin merkityksiä, jotka liikkuivat monilla eri tasoilla. Myös omat havaintoni olivat rakentamassa kodin merkityksiä. Tarkensin tarkasteluani lastensuojelutehtävän ja kotikäynnin vuorovaikutuksen kannalta keskeisiin kodin merkityksiin, joita kaikilla kotikäynneillä ja haastatteluissa tuotettiin. Analyysini tukena olivat vielä haastatteluissa työntekijöiden ja asiakkaiden kokemukset, jotka nostin oman tulkintani rinnalle.

Kotikäyntien vuorovaikutus kokonaisuudessaan ja keskustelujen luonteiden ja tarkoitusten hahmottaminen vaati paljon pidempää tarkastelua ja täsmennystä. Keskustelut lapsen kouluasioista, muista sosiaali- ja terveysalan toimijoista, lemmikeistä, resurssipulasta, kesäloman odotuksesta ja muista elämän asioista vaihtelivat vuorollaan sujuvan oloisesti työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. Kotikäynnit näyttivät ulottuvan varsinaisen vuorovaikutustilanteen ulkopuolelle siten, että keskusteluissa kuuluivat paitsi eri ajat ja paikat sekä läsnä olevien äänet myös muiden asiakkaiden verkostoihin kuuluvien toimijoiden äänet ja ongelmanmäärittelyt. Ennalta hahmottamani teoria ei tuntunut tarjoavan luokittelukategorioita, joita voisin aineistoni representaatiossa toistaa.

Toisessa analyysivaiheessa huomioni kiinnittyi kotikäyntien kieleen, keskustelutapoihin ja keskusteluiden merkityksiin, joiden kautta aloin huomata selvempiä yhtäläisyyksiä kotikäyntien vuorovaikutuksessa ja niillä rakennettavista asiakassuhteista. Keräsin kaikista kotikäynneistä keskusteluita, jotka saivat samanlaisia funktioita ja kirjoitin lyhyitä kuvauksia siitä, miten tulkitsin vuorovaikutusta ja tilanteita. Nämä olivat lastensuojelun asiakassuhteen rakentumista kuvaavan analyysini ensiaskeleita (Luku 7). Tapani jäsentää aineistoa tuli lähelle tyyppittelyä, jolla tarkoitetaan ”tyypillisten asioiden kokoamista eli aineiston tiivistämistä havainnollisiin tyypeihin” (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kiinnitin huomioni siihen, keiden äänet kuuluivat keskusteluissa, ja mitä kotikäynneillä käyty vuoropuhelu kertoi asiakassuhteen laadusta ja rakentamisen keinoista. Kotikäynneillä vuorovaikutussuhteessa painottui sosiaalityöntekijän ja äidin välinen suhde, eikä muita aina ollutkaan paikalla. Toisaalta myös

lapset ja lapsen äänen puuttuminen kiinnittivät huomioni aineistossa, mutta en osannut sitä sijoittaa niihin keskusteluihin, joilla selvästi todennettiin aikuisten välistä asiakassuhdetta. Huolimatta siitä, että kotikäyntien vuorovaikutus näyttäytyi alkuun hyvin asiakaslähtöiseltä kerronnalta, tarkemman lukemisen jälkeen oli havaittavissa pienin kommentein ja elein hienovaraisesti rakentuvaa ohjailua, jolla sosiaalityöntekijät pyrkivät rakentamaan institutionaalisesti rakentuvaa lastensuojelutehtäväänsä tilanteisiin. Hahmotin kotikäyntien vuorovaikutusta ennen kaikkea siltä kannalta, miten siinä rakennetaan asiakassuhdetta ja minkälaisia merkityksiä asiakassuhde saa. Analyysissäni nimitän näitä kotikäyntien vuorovaikutuksessa rakennettavia asiakassuhteen painotuksia orientaatioiksi. Asiakassuhdetta rakentavat orientaatiot asemoituvat tietyllä tapaa ongelmiin ja suuntaavat asiakassuhteen luonnetta. Erilaiset orientaatiot eivät ole työntekijöiden tai asiakkaiden nimeämiä, vaan niiden tunnistaminen kiinnittyy omaan tulkintaani kotikäyntien tilanteista ja haastatteluiden pohjalta. Olen peilannut aineistosta nousevia asiakassuhteen rakentamisen orientaatioita esimerkiksi Kirsi Juhilan (2006) ja Antti Särkelän (2001) kuvauksiin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä suhteesta, jossa todentuvat paitsi erilaiset institutionaalisten roolit myös vuorovaikutuksessa rakentuva suhde erilaisine tunteineen ja inhimillisine tarpeineen. Yhtä aikaa aineistosta kohosi tarve eritellä sitä, keiden välille asiakassuhdetta oikeastaan rakennetaan ja miltä osallisuudet tätä kautta kotikäyntien puitteissa näyttävät.

Kolmannessa vaiheessa palasin tarkastelemaan kotikäyntien keskusteluja sekä läsnä olevien, että keskustelusta nousevien äänien kautta. Silmiini pistänyt lasten puuttuminen kotikäynneillä ja äitien representaatioiden dominoivuus löysivät paikkansa muiden paikannettavien äänten joukosta. Paremmiin analyysiäni palveli kuitenkin osallisuuden käsite, jonka kautta lähdin kuvaamaan sitä, millä konkreettisilla tavoilla asianosaiset ovat läsnä kotikäynneillä ja ketkä kotikäyntien valossa näyttäytyvät keskeisinä asiakkuuden ja asiakassuhteen määrittelijöinä.

Nämä kolme edellä erittelemääni pääteemaa muodostavat tutkielmani analyysiosion eli luvut 5-7. Pääteemoja olen edelleen jäsentänyt ja eritellyt lukujen alaluvuissa. Analyysini lähtee liikkeelle mikrotasolla tapahtuvasta vuorovaikutuksesta, jota kuitenkin sidon makrotasolla määritelyihin instituutioihin ja kulttuureihin. Aineistosta nousevat merkitykset jäsentyvät teemoiksi aineistolähtöisesti, mutta käsitteellistyvät teoreettisesti. On myös otettava huomioon,

että tekemäni luokittelu on luonteeltaan rajallinen ja kontekstiinsa sidottava. Neljä kotikäyntiä haastatteluineen painottuivat esiin nousseisiin teemoihin eri tavoin. Yksikään analyysiosio yksin tai ne kaikki yhdessä eivät luo tyhjentävää kuvaa kotikäynneistä, saaticka asiakassuhteista tai niiden osapuolien rooleista. Analyysissäni olen liikkunut edestakaisin sekä empiirisen että teoreettisen kehyksen sisällä. Neljä kotikäyntiä sekä sisällöiltään, rakenteeltaan, tyyleiltään, ja läsnäolijoina rakentuvat erilaisiksi, vaikka yhtäläisyyksiäkin on paikannettavissa. Tämä toi minulle tutkijana haastetta luoda representaatioita siten, että ne todella kertoisivat aineistostani ja kotikäynneillä rakentuvista merkityksistä (kts. Coffey & Atkinson 1996, 108–109). Tästä syystä analyysissäni korostuvat myös kotikäyntien keskinäinen vertailu ja erot.

Käytän käsitettä asiakas usein ymmärretyn yhden yksilön sijaan merkitsemään paitsi lastensuojelun asiakkuudessa olevaa lasta myös hänen huolenpidostaan vastaavia henkilöitä, useimmiten vanhempia tai vanhempaa. Tutkimusprosessin aikana onkin tullut selväksi, ettei ole kovin selkeää kuka milloinkin lastensuojelussa näyttäytyy asiakkaana ja mitä asiakkuudella ylipäätensä tarkoitetaan. Analyysissäni näin ollen merkittävämmäksi on tullut puhua lapsista, äideistä, isistä, puolisoista. Olen päätenyt tähän, koska kotikäyntien yhteydessä asiakas- käsitettä eivät myöskään työntekijät tai perheet käytä. Myös kodin ja perheen käsitteet ovat merkityksiltään osittain päällekkäisiä, joten osa paikantamistani kodin merkityksistä tuottavat samalla merkityksiä perheistä ja perhesuhteista. Aineisto-otteissa olen korvannut nimet käyttäen vain perheenjäsenten nimikkeitä kuten ”äiti”, ”tyttö” ja ”poika”. Sosiaalityöntekijän olen merkinnyt ”Sos.tt.” ja työparit sosiaalityöntekijä ”Sos.tt.2” ja sosiaalihjaajat (amk-sosionomi) ”So”. Itseni olen merkinnyt tutkijana eli ”T:nä”. Aineisto-otteissa olen ottanut myös paikkojen nimet ja muut mahdolliset tunnistetiedot pois. [Hakasulkeet] tekstissä tarkoittavat päällekkäin puhumista, sillä sitä esiintyi melko runsaasti kotikäynneillä. Tarkempia keskustelullisia merkintöjä en ole tehnyt, koska se ei ole tutkimustavoitteideni kannalta tarkoituksenmukaista.

5. KODIN MERKITYKSET KOTIKÄYNNIN NÄYTTÄMÖNÄ

Mallet (2004, 70) muistuttaa, että paikoilla ei ole merkityksiä, jollei niitä rakenneta ja neuvotella. Tämä näyttäytyy olennaisena muistutuksena, kun mietitään minkälaista osaa kodit näyttelevät ammatillisissa kohtaamisissa. Kuten tutkielman alussa toin esiin, koti on keskeinen hoivan ja huolenpidon sekä perhesuhteiden näyttämö, joka on auki monenlaisille määrittelyille, käsitteellistämisille ja metodologisille lähestymistavoille. Huomioni on kiinnittynyt niihin merkkeihin kotikäynnin vuorovaikutuksessa ja työntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluissa,

joissa koti määrittyy ja saa tehtävänsä osana kotikäyntiä ja asiakassuhdetta. Näin ollen kodin laajemmin tunnustetut kulttuuriset merkitykset paikantuvat analyysissäni kohtiin, jotka olen tulkinut olennaisiksi lastensuojelutehtävän, asiakassuhteen ja kotikäynnin vuorovaikutuksen kannalta. Analyysi ei keskity paikantamaan perheenjäsenien erilaisia kotikokemuksia ja niiden kulttuurisia yhteyksiä. Näin ollen kodit tuotetaan vain osittain tietyn kapean linssin läpi. Aineistossani esiintyvät kodit hahmottuvat moninaisina tiloina niin havaintojen, kuin keskusteluidenkin kautta. Institutionaalista tehtävää toteuttavana tapaamispaikkana koti ja kotikäynnin vuorovaikutus eivät näyttäyty aineistossani niinkään suunnitelmallisena arviontina, jossa tuen ja kontrollin painopisteet ovat selvästi erotettavissa. Sen sijaan kotikäynti jossain määrin sopeutuu kodin käytäntöihin ja arkeen. Kodit toimivat asiakastilanteissa perheiden arjesta kertomisen kehikkona, eräänlaisena näyttämönä, josta saadaan kerrontaan ja tulkintoihin vinkkejä ja vahvistusta. Kodin kokemuksellinen puoli ja kodin herättämät tunnetilat tulivat myös haastatteluissa esiin. Kuitenkin kodin rooli institutionaalisesti rakentuvan kotikäynnin ja lastensuojeluprosessin kannalta näyttäytyy epäselvänä, eikä sitä avattu yhteisesti. Kodissa tapaaminen näyttäytyy käytäntönä, jota ei juurikaan kyseenalaisteta asiakkaiden tai työntekijöiden toimesta.

5.1 Koti ja kodin esineistö asioiden esiin ottamisen ja keskustelun tukena

Kotikäynneille mentäessä työntekijät ja minut otettiin lämpimästi vastaan ja joimme usein kahvia. Tunnelma oli tämän vuoksi verrattain erilainen kuin lastensuojelun toimistolla.

*Keräännyimme istumaan keittiön ruokapöydän ääreen. Keskustelu alkoi vapaamuotoisena ja työntekijöiden huomio kiinnittyi pikkuveljeen, joka leikki äidin sylistä käsin leluillaan.
(Kotikäynti 1. omat muistiinpanot)*

Äiti: [Pora ja saha]

Sos.tt: [Pora ja]

Äiti: ja vasara ja joku jakoavain.

Pikkuveli: Joo

Sos.tt: Niii.

Pikkuveli: joo..(ei ollu --)

Äiti: Mikä ei ollu?

pikkuveli: saha
Äiti: Saha vai?
(Kotikäynti 1.)

Sosiaalityöntekijä huomioi pikkuveljeä tavaroiden avulla, mikä on muutenkin vieraillessa hyvin tavallinen tapa luoda kontaktia lapsiin. Kodin esineistöä, etenkin lapsen tavaroita, esiteltiin usein aikuisten toimesta ja myös työntekijät kyselivät kodin ja lasten esineistä (erit. kotikäynti 1. ja 3.). Kodin esineisiin kiinnitettiin huomiota etenkin tapaamisten alussa ja lopussa. Kaikissa tapaamisissa asiakkaat ohjasivat meidät istumaan useimmiten keittiön pöydän ääreen tai olohuoneeseen. Kolmella kotikäynnillä meille tarjottiin kahvia, mikä hahmottuu selvästi toimistokäytännöistä poikkeavana, mutta on sen sijaan kylässä käytäessä tavanomaista toimintaa. Sekä kahvinjuonti, että tavaroiden kautta jutustelu tekevät eroa byrokraattiseen ja jäykkään, selvää institutionaalista tehtävää ajavaan keskusteluun. Tuttavallinen keskustelu tuo kotikäynnin lähemmäksi vierailua tai kyläilyä. Kahvittelu ja kodin esineistä kyseleminen kevensivät tunnelmaa ja rytmittivät keskustelua vaivattoman tuntuiseksi. Sosiaalityöntekijöiden tullessa paikalle kodin arki ei täysin pysähdy, vaan tapaamisiin sisältyy arjen askareita, vaikkakin keskustelulle luodaan tilansa ja paikkansa. Keskustelutilan ja -ajan luominen näyttäytyy ennen kaikkea asiakkaan valintana. Arjen rutiinit ja perhe-elämä ovat kodeissa läsnä taustalla, mutta myös hallitsemattomasti rikkomassa institutionaalisesti rakentuvaa keskustelua. Luonnollisin ja väistämätön arjen merkki olivat tietenkin lasten tarpeet vessahädästä leikkihaluihin. Silva Tedre (1999) onkin huomauttanut, että kodin tilassa mennään asiakkaiden säänoillä ja kunnioitetaan tätä kautta kulttuurista vieraana olijan etikettiä. Kuitenkin ammatillinen säätely ja lastensuojelutehtävä toteutuivat keskusteluteemoissa ja niihin ohjaamisessa. Tapaamisilla työntekijät kävivätkin läpi laajasti lapsen ja perheen tilannetta erityisesti lasten äitien kanssa.

Äiti:[Sillon] syksyllä jo ku varastettiin viimeks isoveljen pyörä niin sitte mä aattelin, että ton pikkuveljen fillarin mää tuon sen talveks tohon parvekkeelle näytti miltä näytti. Ihan sama.

Sos.tt: Nii ja toi on ihan tavallista Euroopassa.

Äiti: Hehehheh

Sos.tt: Siis ne on (--) eihän kaikilla siel oo ees parvekkeita, niin ne on sit eteisessä

Äiti: Joo, siis on meilläkin joskus kesällä, kun on ollu hirveesti, nii siinä ne on.

Sos.tt: Nii. EU:hun mennään nyt.

Äiti: Niihheiihehehe, kovaa vauhtia.

(Kotikäynti 4.)

Otteessa äiti kertoo, kuinka poikien pyöriä on pakko pitää parvekkeella, vaikka se olisi epäsiistiä, sillä pihalta ne varastetaan. Sosiaalityöntekijältä äiti saa leikkimielistä vahvistusta ja tämän jälkeen äiti intoutuu kertomaan, että pyörät ovat toisinaan eteisessä, eikä vain parvekkeella. Kotikäynnillä kodin esineistö näyttäytyy asiasta toiseen siirtymisen ja keskustelua keventävänä puheenaiheena. Ympäristöstä keskustelu mahdollistaa vitsailun ja leikittelyn olipa kyse sitten lemmikeistä, kodin tavaroista ja niihin kytkeytyvistä tapahtumista. Toisaalta asioita kerrottaessa mitataan samalla sitä, miten toinen suhtautuu kerrottavaan ja tämän pohjalta luodaan mielikuvia siitä, minkälainen ihminen toinen on. Sosiaalityöntekijä saa tässä tilaisuuden osoittaa huumorintajuun ja tätä kautta hakea äidin hyväksyntää.

Kaikilla kotikäynneillä koti näyttäytyi tilana, jota havainnoitiin ja se tarjosi yhtymäkohtia sekä työntekijöille että asiakkaille asioiden muistamiseksi ja keskusteluihin johdattamiseksi. Tämä toi keskusteluun leppoisan olemuksen ja keskustelu liikkui sujuvasti ilman taukoja. Keskustelut eivät myöskään noudattaneet säännömukaista vuorottelua, jossa työntekijä kysyy ja asiakas vastaa.

T: Aatteleks sää, että tai onko tää niin ku tän asioitten esiin ottamisen ja puhumisen kannalta tää koti erilainen ympäristö kun joku toimisto?

Äiti: Noo, emmä tiedä kotona tietysti sit semmoset saattaa tulla mieleen semmosia asioita, kun ollaan siin tutus ympäristössä, ett ainiin tosta mä nyt muistin, ett mun tarviiki puhua tästä vielä.

T: Joo

Äiti: Tai näin, ett kun näkee jotain niin niin saattaa tulla semmosia. Ja niin ku Nimi (sosiaaliohjaaja) sano tos, ett kun tääl on niin siistiä, eikun Nimi (sosiaalityöntekijä) se oli. Sosiaalityöntekijä se oli, ku sano, että tääl on niin siistiä. Niin siit tuli mieleen, ett ainiin ett siit siivoojasta piti niin kun sano, että kun se kävi täällä, ett se on niin kun. Ett sinänsä täält kotoo saa niin ku semmosii mitkä muuten saattais unohtua siel toimistolla.

(Kotikäynti 3. asiakkaan haastattelu)

Tällä kotikäynnillä äiti esitteli runsaasti kodissa lapsille tekemiään järjestelyjä ja hän myös itse koki, että koti tarjoaa eräänlaisia vinkkejä, jotka auttavat muistamaan asioita, joita hän haluaa ottaa esille tapaamisilla työntekijöiden kanssa. Tavarat auttavat muistamaan ja toisaalta tukevat selontekoja ja niiden luotettavuutta. Asioiden muistaminen kotona korostui myös kotikäyntien 1. ja 4. asiakkaiden haastatteluissa.

5.2 Asiakaslähtöinen koti

Työntekijät olivat sopineet tapaamiset yhdessä asiakkaiden kanssa kotiin, lukuun ottamatta kotikäyntiä 2., josta asiakkaalle ilmoitettiin kirjeitse. Lastensuojelun alkuarviointia suorittava työpari tekee kotikäyntejä, mikäli lastensuojeluilmoitus antaa siihen perusteita. Tällöin huolta voi olla esimerkiksi hygieniasta tai laajemmin kotioloista. Sen sijaan jo asiakkuudessa olevien kanssa kotikäynteihin ei näytä olevan mitään yhtenäistä mallia tai ohjeistusta. Kotikäynneistä sopiminen ja toistuvuus määräytyvät työntekijä- ja perhekohtaisesti. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ilmeni, ettei heillä ole selkeitä kriteerejä tai ohjeistusta siitä, milloin kotikäynneille mennään tai miten ne tulee suorittaa. Joissakin tapauksissa koti oli se paikka, jossa työntekijät ja asiakkaat tapasivat melkein poikkeuksetta (kotikäynti 1 ja 3) tai sitten tapaaminen oli vain sovittu kotiin ilman erityistä syytä (kotikäynti 4). Lukuun ottamatta kotikäyntiä 2, sosiaalityöntekijät eivät nimenneet erityistä tarvetta kodin olosuhteiden tarkistamiseen tai lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhteiden seuraamiseen kotona (vrt. Forsberg 1998, 142).

Aineistostani käy ilmi, että sekä asiakkaille että työntekijöille kodissa tapaaminen tuntui luonnolliselta, eikä sitä kyseenalaistettu. Kuitenkin määrittelyt painottuivat työntekijöiden ja vanhempien antamille merkityksille ja näin ollen lapsen kannalta asiakaslähtöinen oli aikuisten tulkitsemaa. Yksi sosiaalityöntekijä koki, että lapsiin oli helpompi saada kontakti heidän kodeissaan. Haastatteluissa pääsin kysymään kahdella kotikäynnillä (Kotikäynnit 1. ja 2.), miten lapset kokivat työntekijöiden kotiin tulemisen, mutta vastaukset olivat hyvin vähäsanaisia. Lapset kertoivat olevan ok, että työntekijät tulivat kotiin. Toisaalta se, miten lapsille oli tapaamisesta kerrottu tai miten he ymmärtävät lastensuojeluasiakkuuden ei ollut tutkielmani keskiössä ja näin ollen lasten kokemukset kotikäynneistä jäivät melko avaamattomiksi. Lapset eivät osanneet verrata kotona tai toimistossa tapaamista, koska joko he eivät olleet käynyt siellä (kotikäynti 2) tai eivät muistaneet olivatko käyneet (kotikäynti 1).

Päädyin nimittämään kotia asiakaslähtöiseksi, sillä asiakkaat, lähinnä siis äidit, ja työntekijät tuottivat kodin ja kotikäynnit melko positiivisten määritteiden kautta, joissa painottuivat

kotikäyntien käytännölliset ja kotoisuutta tukevat puolet. Kotikäyntien etuja pohdittiin ennen kaikkea asiakkaiden kannalta. Asiakkaat ja työntekijät esittivät kodin asiakkaille toimistoa tutumpana ja turvallisempaan ympäristönä (vrt. Hurtig 2003, 116). Kotikäyntien merkitykset painottuivat kuitenkin siten, että pidempään asiakkaina olleet painottivat erityisesti kotikäyntien käytännöllisempiä puolia. Samanlaisia määritelmiä kotikäynnistä asiakaskeskeisenä ja palveluorientoituneena käytäntönä ovat tehneet myös muut tutkijat (Forsberg 1998, 140-141, Hall ym. 2006, 71).

Asiakkaat ja työntekijät määrittivät kodin paikkana, jossa asiakkaiden kannalta tapaamiset on toimistoon nähden käytännöllisempi ja helpompi toteuttaa. Käytännöllisyys tarkoittui ajankäytön, taloudellisuuden ja vaivannäön kannalta. Äidit kokivat, että kotikäynnit olivat hyvää vaihtelua, kun lasten asioissa oli muutenkin paljon menoja eri toimistoihin ja palveluihin (kotikäynnit 1 ja 4).

So: Palaverit on ollu sitte ne on muute- muuten eks ne, joka kerta on nähty kotona?

Sos.tt: Joo, me ollaan varmaan juu kotona käyty jostain syystä. Se on varmaan sitte kato on viety tai päiväkotiin ja haettu taikka koulusta tulee koululaisia ni se on niin ku kätevämpää ajankäytöllisesti, että sitten ollaan siä, kun ne tulee sieltä kotiin

T: Nmmm, ett sitä ei oo sillä lailla mitenkä puhuttu, ett se on vaan tuntunu sitte

(Kotikäynti 3.)

Sekä äiti että sosiaalityöntekijä jakoivat käsityksen kotikäyntien käytännöllisyydestä ja helppoudesta perheen kannalta. Sosiaalityöntekijä ei myöskään muistanut, että tapaamispaikasta olisi erityisemmin keskusteltu, vaan se tuli jotenkin ”luonnollisesti”. Toisella kotikäynnillä tämä ”luonnollisuus” kodista tapaamispaikkana johtui sosiaalityöntekijän mielestä siitä, että perheessä olivat käyneet aiemmin perhetyöntekijät ja tästä johtuen tapaamiset oli luonteva järjestää yhä kotona (kotikäynti 1). Kuitenkin äidin kokemuksissa kotikäyntien merkitys oli muuttunut asiakassuhteen aikana siten, että alkuun kotikäynnit hahmottuivat ”kyttämisenä” ja vasta tuttuuden ja luottamuksen myötä kotikäynnit näyttäytyvät äidille ennen kaikkea käytännöllisyyden kautta. Näyttää siltä, että kodin ja kotikäyntien merkitykset ovat riippuvaisia asiakassuhteen laadusta ja työntekijöiden roolin kokemisesta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän institutionaalinen tehtävä ei kuitenkaan muutu asiakassuhteen aikana, vaan asiakkaiden

kokemus, johon vaikuttavat paitsi konkreettiset lastensuojelutoimet myös se, miten toimet asiakassuhteessa keskustellaan.

Osa työntekijöistä ja asiakkaista kuvasi kotikäyntien tunnelman selvästi erilaisena, kuin toimistossa (kotikäynti 2). Kotikäynti näyttäytyy rennompana ja asiakkaalle miellyttävämpänä.

T: Ajatteletteks te että sillä on jotain väliä, että onks tämmöset tapaamiset kotona vai sitten esimerkiksi sosiaalitoimistossa?

Äiti: No mun mielestä täällä kotona on parempi.

T: Joo. Minkä takia?

Äiti: No, se on jotenki semmonen virastomainen paikka niin se on aina vähän semmonen ikävä.

T: Niin niin.

T: Joo. Mitäs Nimi (äidin puoliso) sanoo?

Äidin puoliso: Joo, kyllä mun mielestä ihan kivaa.

T: Joo

Äidin puoliso: Tää menee vähän kotosasti sillai.

(Kotikäynti 2.)

”Kotosasti” on jotakin kaikille tuttua, vaikka kodit ovat erilaisia. Äidin puoliso tiivistää jotakin monimerkityksistä ja muut keskustelun osalliset hyväksyvät sen sellaisenaan. Tutkijana edes minä en siinä tilanteessa havahtunut kysymään, mitä hän tällä tarkoittaa, vaan nielen sanan sellaisenaan. Kotoisaa on jotakin mukavaa, ei ikävää niin kuin virasto. Muita määreitä, joita kodille annettiin olivat se, että perheen jäsenet saivat käyttää vapaasti kodin omaa tilaa ja tätäkin kautta tilanne on asiakkaalle turvallinen ja helpompi (vrt. Vilkkonen 2000, 214).

So: paljo kyllä uskoisin että paljo paremman kuvan siitä kokonaistilanteesta, mikä nyt sillä hetkellä on ku sä oot siinä kotona, ku se ett sä näät ihmiset tässä sohvalla.

Sos.tt: Plus se, että siä kotikäynnillä yleensä se niin kun se asian käsittely on kiireettömämpää, kun mitä tässä.

So: kun asiakkaat on omassa ympäristössään niin niil on kotikenttäetu. He on turvallisesti omassa kodissa ja määrittelee, ett missä me siellä ollaan

(2. Kotikäynti työntekijöiden jälkihaastattelu)

Työntekijöiden havainnoissa kotiin liitetyt kulttuuriset merkitykset tiivistyvät eräänlaisena turvana ja yksilön itsemääräämistä korostavana tilana. Merkitykset eivät näytä muuttuvan edes

silloin, kun koti ja perhe-elämä altistuvat kotikäynnillä arvioinnille. Sekä perhe että työntekijät jakavat ymmärryksen ja kodin merkityksen turvan ja mukavuuden paikkana. Kodin kulttuuriset positiiviset merkitykset ovat niin vahvat että, vaikka yllä olevan esimerkkiperheen lapsi oli kokenut kodissa väkivaltaa biologisen isän taholta, ei kotia tuoda esiin negatiivisten tapahtumien areenana. Myöskään työntekijät eivät tuo esille lapsen kannalta sitä, että lapsen voisi yhtä hyvin juuri kotona olla vaikea kertoa hänelle tapahtuneista ikävistä asioista juuri kodin vahvojen positiivisten merkitysten vuoksi. Sekä työntekijät, että asiakkaat mieltävät kodin toimistoon nähden paikkana, joka on luonteva paikka keskustella. Toimisto taas nähdään epämukavana, kiireisenä ja kylmänä. Toimistoja kuitenkin laitetaan kodikkaiksi ja on tärkeää, että sosiaalityöntekijöiden huoneissa on leluja. Näistä asioista huolimatta toimistot tuotetaan kodin vastakohtana. (Vrt. Vilkkonen 2000, 213.)

Työntekijät eivät nimenneet varsinaisia haitallisia tai vaikeuttavia tekijöitä kotikäynneistä kodista tapaamisten ympäristönä, mutta toivat kuitenkin esiin erona sen, että kodissa lemmikit voivat viedä huomiota ja käyttäytymisestään riippuen pelottaa osaa työntekijöistä (kotikäynnit 2 ja 4).

T: Tota, onks sitte vielä no ei nyt mitenkään tähän kotikäyntiin liittyen, mutta tossa tuli vähän noita positiivisia, mut onks jotain mikä on ehkä hankalaa, just sen takia, että ollaan siä kotona?

Sos.tt: No, siis joskus mulla ei itellä ei oo [koirista mitään]

So: [No, mulla onhohoho]

Sos.tt: tai näistä lemmikeistä, mutta Nimi (So) niin. (Kehoittaa työpariaan kertomaan)

So: Just isot koirat on kyllä. Jos niistä ei huolehdi. Hehän nyt piti tän koiran pois, mut joissakin paikoissa ne isot koirat on täs melkein suussa niin se on aika. Sit kun on niin ku semmonen, että pelkää koiria niin se on aika kamalaa kyllä, ett häiritsee kyllä sitä keskittymistä.

ST: Joo, kyllä

So: Ku joudut niin ku koko ajan. Niin ku teillä oli se kokemus, ett koirat niin ku näykkii kättä niin

ST: Joo, ihan oikeesti näykkii.

(Kotikäynti 2.)

Vaikka työntekijöiden puheessa kommentit huomiota vievistä, jopa pelottavista lemmikeistä olivat toteavia ja naurahdellen esitettyjä, kuvaa se hyvin, kuinka erilaisia haasteita koti ympäristönä voi työntekijöille luoda, kun sitä verrataan toimistoihin. Aineistoni kotikäynnit eivät tunnelmaltaan olleet millään muotoa uhkaavia, mutta on selvää, että näin ei ole aina asian laita.

Ferguson on vienyt ajatusta sosiaalityöntekijöiden toimiston ulkopuolella tapahtuvasta työstä entistä pidemmälle. Hän nostaakin esille, kuinka toisinaan haasteellisia tilanteita ei vain keskustelujen sisällön puolesta, mutta myös tunnelmaltaan ja yksilön kokemuksen kannalta asiakaskohtaamiset voivat olla. (Mt. 2010.) Kodeissa ilmiselvästi on huomattavasti enemmän elementtejä, jotka eivät ole työntekijöiden ohjattavissa. Tämä luokin aivan toisenlaisen näkemyksen siihen, mitkä kaikki seikat vaikuttavat kotikäynneillä asiakassuhteen rakentamiseen ja ennen kaikkea ongelmista keskustelemiseen.

5. 3 Kodit perhetilanteiden todentajina

Lapsen ja perheen tilanteet ja mahdolliset ongelmat todentuivat kotikäyntien keskusteluissa muun muassa erilaisina kuvauksina arjesta, sekä rajanavetoina eri ammattilaisten välillä. Kodista, sen esineistä ja tilasta puhutaan ennen kaikkea perheen ja lapsen tilana. Kotikäyntien vuorovaikutuksessa rakennetut tulkinnat ovat vain yksi tulkinta ja jo pelkästään myöhemmät haastattelut toivat uudenlaisia merkityksiä kodista ja perhetilanteesta esiin.

Erytisesti työntekijöiden, mutta myös vanhempien selonteoissa kodit tuotettiin ennen kaikkea luotettavina perhetilanteen ja ongelmien todentajina, joiden avulla sai toimistoa paremmin käsityksen asiakkaan kokonaistilanteesta.

T: Joo. No, onks siinä jotain haittaa tai niin ku ikävää, että tehään, kun tullaan niin ku kotiin sitte?

R: No periaatteessa kun ei meillä oo mitään semmosta, kun kämppä on yleisesti siisti ja siis tälle näin. Niin meillä ei oo siis siis se, ett ku mun mielest se on jopa parempi, ett he tulee tänne. Ett he näkee niin ku tavallaan sen tilanteen missä me ollaan ja sen kodin.

T: Nmmmm

R: Missä kunnossa se on ja näin. Ett mä haluan olla niin ku avoin sen suhteen. Ett sit, jos ois aina siä toimistolla, niin sit mulle tulis ehkä enemmän semmonen tunne, ett mul on jotain piiloteltavaa tääl himassa.

(Kotikäynti 3. asiakkaan haastattelu)

Äidille kodissa tapaaminen symboloi avoimuutta. Koti tulkitaan totuudenmukaisemmaksi kuin puhe, ja toisaalta se on asiakkaan tila, jossa hän voi osoittaa, ettei hänellä ole mitään salattavaa.

Koti on ” yleisesti siisti” eikä ole mitään salailtavaa. Kodin siisteys tuntuu symboloivan äidin puheessa jotakin enemmän kuin vain asunnon järjestystä. Puhe kodin siisteystä ja muutokset kodin järjestyksessä esiintyi laajemminkin aineistossa. Kodista huolehtiminen ja ennen kaikkea kodin puhtaus on kulttuurisesti mielletty naisten tehtäväksi. Kodin siisteys kuvastaa äidin huolehtivaisuutta, jämäkkyyttä ennen kaikkea naista hyvänä äitinä. Siisteystä on pidetty myös merkittävänä lasten hyvinvointiin vaikuttavana asiana (Evans ym. 2001). Kodin ympäristö mahdollistaa tiiviiden kuvausten antamisen ja kuvaukset kodeista myös työntekijöiden puheessa kertovat enemmän kuin tuhat sanaa (Hurtig 2003, 209).

Erityisesti pidempään lastensuojeluasiakkuudessa olleiden lasten ja vanhempien tilanteissa (Kotikäynti 1 ja 3) työntekijät puhuivat kodista myös tilana, jonka kautta oli helppo tehdä huomioita muutoksesta ja ottaa ne puheeksi. Vanhemman jaksamista verrattiin esimerkiksi siihen, kuinka siistiä kotona oli ja kuinka sotkuista oli silloin, kun vanhemman jaksaminen oli huonompaa (Kotikäynti 3). Haastatteluissa työntekijöiden havainnot kodin esineistöstä, tilasta (muun muassa siisteystä) vertautuvat ja täydentyvät aiempiin selontekoihin ja kuviin perheen arjesta ja kodista. Jaber F. Gubrium (1992, 6) painottaa, että kodit ovat riittävän todellisia ja konkreettisia tuottamaan näitä tulkintoja, joihin vedotaan kun puhutaan perhe-elämän (kodin järjestyksen) vaikutuksista yksilön kehitykseen ja toimintaan.

Kodille on paikannettavissa useita eri funktioita kotikäynnillä. Kodin ympäristö ja esineet tukevat kerrontaa ja auttavat todentamaan tulkintoja perheen arjesta ja lapsesta, sekä ongelmista ja tarpeista.

T: Joo. No, niin sä sanoit siittä, että käy myös ne vammaispuolen työntekijät täällä.

Äiti: No, siis vammaispuolen työntekijät meil ei oo käyny muuta kun ne kävi silloin kerran, ett mä saisin sen omaishoidon tuen mejän pojalle. (yksi kolmesta pojasta).

T: Joo

Äiti: Ja nyt he kävi sit kattomassa niitä tukitoimia, ett mitä heiltä vois niin kun järjestää. Ja nyt ollaan sit miettimässä, ett mitä voitais saada niin kun sosiaalihuollon ja vammaispuolen niin ku tämmösenä yhteisenä, niin kun, ett tehtäis niin ku yhteistyötä näiiten kahen tahon kesken

T: Joo

Äiti: Ett jos saatais joku tukimuoto niin ku tähän kotiin.

(Kotikäynti 3. asiakkaan haastattelu)

Tällä kotikäynnillä kodista keskusteltiin myös eräänlaisina kriteerinä palvelujen saamisen kannalta niin lastensuojelun kuin vammaispalveluiden suhteen. Koti muodostuu yhtä lailla asiakkaaksi siinä mielessä, että sitä käydään katsomassa, arvioimassa ja sen puutteisiin kiinnitetään huomiota. Koti saa ikään kuin oman vahvan roolin vanhempien ja lapsen ongelmien ja tuen tarpeen todentajana. Vanhemmat tuottivat tällaista tarve- tai ongelmapuhetta esimerkiksi esittelemällä lapsen tavaroita tai tekoja kotona. Lapsista ja lasten tarpeista kerrottiin kotona tehtyjen erilaisten järjestelyjen kautta (esim. kotikäynnit 3 ja 4) tai lapsen käytöstä ja siinä tapahtunutta muutosta todistettiin työntekijöille muun muassa ahkeramman huoneen siivoamisen kautta (kotikäynti 1). Kodissa konkretisoituva lapsen käytös ja erilaiset järjestelyt vanhempien kuvaamina todentavat paitsi perheen ja lapsen arkea, myös vanhempien roolia ja heidän suhtautumista tehtäväänsä lapsen huolenpidosta ja kasvusta vastaavina henkilöinä. Kodin kautta tuotetaan todisteet lapsen hyvästä kasvusta ja kasvatuksesta.

Kodit näyttävät ja ne tuotetaan eräänlaisina itsestänselvyyksinä, melkein ”luonnollisina” lastensuojelun käytäntöjen tiloina, joihin tullaan keskustelemaan asiakkaiden tilanteista ja vertailemaan jo ennestään rakennettuja tulkintoja asiakkaista ja ongelmista. Sen sijaan, että työntekijät perustelisivat kotikäyntejä lastensuojelulakiin pohjautuvana tai muuten asiakastilanteiden edellyttäminä, kerrotaan koti ja kotikäynnit asiakaslähtöisinä käytäntöinä, jotka mahdollistavat myös työntekijöille kokonaiskuvan saamisen asiakkaiden tilanteista. Koti luonnollisesti tuotettuna institutionaalisenä tapaamispaikkana on mielenkiintoinen, kun sitä peilataan käsityksiin yksityisestä kodista ja julkisesta institutionaalisesti rakentuvasta lastensuojelusta. Sosiaalityöhön liitetyt kotikäynnit ovat vahva osa sosiaalityön ammatillisia käytänteitä. Näkemys siitä, että työntekijät menevät mukaan asiakkaan maailmaan, on kulkenut osana sosiaalityön ammatillista eetosta läpi sosiaalityön ammatillisen historian (esim. Satka ym. 2009; Raunio 2009, 11–18; Toikko 2005, 107–108). Kotikäyntien asiakaslähtöisyys ja kodin kokemukset asiakkaille tutuna ja turvallisenä tilana eivät sinänsä eroa yleisesti kotiin liitetyistä kulttuurisista määreistä. Kuitenkin kotikäyntien kontekstissa kodit altistetaan arvioinnille, kun koteihin astuu viranomaisena. Mieleen nouseekin kysymys muuttavatko asiakkuudet asiakkaiden kotikokemusta siten, että yksityisyyttä ei lähdetä varjelemaan samalla tavalla, kuin aiemmin esimerkiksi asiakkuuden alussa? Ahdistavat tunteet työntekijöiden käyttävästä tarkastelusta ovat

muuttuneet näkemykseksi siitä, että halutaan olla avoimia, eikä salata mitään. Onko kokemus todella tällainen vai onko asetelma niin hierarkkinen, etteivät asiakkaat näe muita vaihtoehtoja? Tuottavatko asiakkuudet ja kotikäynnit laitostuneita koteja? (Vrt. Forsberg 1998, 144). Kodin ja kotikäyntien saamat merkitykset kotikäynneillä ja haastatteluissa ovat pääosin aikuislähtöisesti määritettyjä ja näin ollen ne maalaavat kuvaa siitä, miten kodit ja kotikäynnit määrittyvät aikuisten välisissä keskusteluissa ja aikuisten subjektiivisina kokemuksina.

6 KOTIKÄYNTIEN OSALLISUUDET

Aineistoni kotikäynneillä työntekijöiden lisäksi paikalla oli yleensä vain osa perheenjäsenistä, kahdella kotikäynneistä vain lapsen tai lasten äiti. Äitien läsnäolo kaikilla kotikäynneillä heijastelee aineistoni perheiden perhetilanteita, sillä kaikkien neljän kotikäyntien perheet ovat sellaisia, joissa lasten lähivanhemmuus on äidillä eli lapset asuvat äitiensä kanssa. Lasten perhetodellisuudet näyttäytyvät kuitenkin moninaisina. Kahden kotikäynnin lapset tapaavat isiään säännöllisesti (3 ja 4) ja äitien kumppaneilla on myös merkittävät roolit ainakin osan aineistoni lasten arjessa ja elämässä (kotikäynnit 1 ja 2). Kotikäyntien keskusteluista on paikannettavissa useita eri ääniä. Kotikäyntien keskusteluihin ja asiakassuhteen muotoutumiseen ottavat osaa paitsi läsnä olevat ihmiset, myös äänet, jotka paikantuvat kotikäyntien keskusteluista ja määrittävät tätä kautta keskustelun sävyä ja sisältöä. Kotikäynneillä työntekijöillä, vanhemmilla ja lapsilla on erilaisia kiinnostuksia ja tavoitteita keskustelussa ja vuorovaikutuksessa. Lastensuojelutehtävän kannalta perheiden kohtaamiseen ja eri perheenjäsenten osallisuuteen kytkeytyy näkemys siitä, että perheenjäsenillä on olennaista tietoa,

joka vaikuttaa ongelman määrittelyihin, sekä annettavaan tukeen (esim. Forsberg 1996; Hurtig 2006, Muukkonen 2006, 136).

Tässä luvussa teen näkyväksi kotikäyntejä niiden osallisuuksien kautta. Analyysissäni osallisuuden käsittely ei rakennu syvälliseksi eronteoksi erilaisten osallisuuksien muotojen välillä. Hahmotan osallisuuksia hyvin arkisesti sitä kautta, millaiseksi perheenjäsenten ja myös muiden perheiden asioissa toimivien ammattilaisten roolit ja paikat lastensuojelun kotikäynneillä rakennetaan. Tarkastelen keiden määrittelyt korostuvat kotikäynneillä. En pysty paikantamaan asiakkaiden osallisuuden kokemuksia (vrt. Hotari ym. 2009, 118–119), sillä en aineistoa kerätessä asettanut sitä tavoitteeksi esimerkiksi haastatteluiden kysymysten asettelussa. Analyysissäni näkyväksi tulevat lasten, heidän vanhempiensa ja muiden lapsen arjesta huolehtivien aikuisten väliset erot konkreettisen läsnäolon, aktiivisuuden ja selontekojen suhteen, sekä erilaiset organisatoriset rajanvedot.

6.1 Äitien moninaiset osallisuudet

Äidit määrittivät aineistossani keskeisiksi toimijoiksi monien eri osallisuuksien kautta. He ovat kotikäynneillä läsnä, tuottavat aktiivisesti selontekoja ja tulkintoja. Aineiston perusteella äidit ovat perheenjäseniä, joiden kanssa sosiaalityöntekijät ensisijaisesti rakentavat asiakassuhdetta (ks. Forsberg 1998, 173–174). Toisaalta moninaisissa perhemuodoissa äitien roolit korostuvat myös lasten hyvinvoinnista ja huolenpidoista vastaavina henkilöinä. Kumppaneiden, isien tai lasten roolit eivät näy yhtä monipuolisten osallisuuksien kautta kotikäynneillä ja niillä tuotettujen perhetodellisuuksien määrittelyissä.

Sos.tt: Nii justii, joo jhoo. Aivan. Mut et oo sitten kattomassa, kun kun tyttö lähtee kouluun, että?

Äidin puoliso: No, mä oon aika usein kyllä. Mä puutun tähän, vaikka en mä ookkaan huoltaja

So: Juu

Sos.tt: Mut et elät tässä perheessä nyt kuitenkin niin?

Äidin puoliso: Joo

Sos.tt: Te ootte avoliitossa?

Äidin puoliso: [Joo]

Äidin puoliso:[Joo]

Sos.tt: [Joo], joo. Ootteks te ollu kauan yhessä?

Äidin puoliso: Mitähän meillä [tulee]

Äiti: [2006] vuodesta siis

(Kotikäynti 2.)

Aineisto-otteen edustamalle kotikäynnille saapuessa työntekijöillä ei ollut tarkkaa tietoa perhekokoonpanosta. Kotikäynnin keskustelu käynnistyi poikkeuksellisesti siinä mielessä, että minä tutkijana esittelin tutkielmaani ja pyysin allekirjoittamaan perheenjäsenillä osallistumislomakkeen. Esittelyssäni oli sanoittamatonta kiireen tuntua, sillä tiesin työntekijöiden odottavan vuoroaan. Sosiaalityöntekijä ottikin nopeasti vuoronsa ja johdatteli keskustelun heidän tehtävänsä kuvaamalla ja lukemalla lastensuojeluun tulleen lastensuojeluilmoituksen, jonka pohjalta työntekijöiden kysymykset kiinnittyivät lapsen asioihin ja ilmoituksessa oleviin huoliin. Aineisto-otteen aloittava lause ”*Mut et oo sitten kattomassa, kun kun tyttö lähtee kouluun, että?*” on osoitettu äidille. Kuitenkin äidin puoliso vastaa ja asettaa itsensä keskusteluun kertomalla olevansa läsnä tytön lähtiessä kouluun, mutta samalla huomauttaa kommentoivansa, vaikka ei olekaan tytön huoltaja. Lisäys tuntuu symboloivan sitä, ettei äidin puoliso koe olevansa tilanteessa yhtä oikeutetussa asemassa arvioimaan tytön tilannetta kuin äiti, joka on lapsen huoltaja. Vasta äidin puolison selonteko käynnistää työntekijöissä tarpeen selvittää perherakennetta tarkemmin. Kuitenkin äidin rooli on jo työntekijöiden saapuessa otettu ikään kuin itsestäänselvyytenä ja lastensuojeluilmoitusta lähdetäänkin selvittämään sitä kautta, miten äiti ja tytär vastaavat ilmoituksessa olleisiin asioihin. Pitkin kotikäyntiä äidin puoliso rakentaa itselleen merkittävämpää roolia tytön arjessa ja keskustelussa käykin ilmi, että hän on työlle tärkeä ja yhtäläillä osana perheen arkea.

Kotikäyntien keskusteluissa äidit ovat aktiivisia ja isät sekä kumppanit määrittyvät äitien ja/tai sosiaalityöntekijöiden puheessa hiljaisina (kotikäynti 1), poissaolevina (kotikäynti 3 ja 4) tai saattavat kotikäyntien yhteydessä liikkua äitejä enemmän tai olla tilallisesti sivussa, esimerkiksi sijoittamalla itsensä pöydän ympärillä tapahtuvan keskustelun ulkopuolelle (kotikäynti 2). Isien ja kumppaneiden vähäinen osallistuminen kotikäynneillä tai osattomuus selitettiin heidän piirteinään, eikä esimerkiksi siten, ettei heitä ole kutsuttu kotikäynnille mukaan tai että kotikäynneillä sosiaalityöntekijän kysymykset kohdistettiin pääosin biologiselle äidille, joko suoraan tai muuten viestittäen esimerkiksi katseella. Aineistoni kotikäynneillä isien ja

kumppanien osallisuudet rakennetaan lähtökohtaisesti siitä oletuksesta, että äidit vastaavat lasten arjesta, vaikka perheen toinen aikuinen asuisikin samassa taloudessa ja vastaisi todellisuudessa lasten hoivasta ja huolenpidosta äidin kanssa (Kotikäynti 1 ja 2). Biologisten äitien osallisuudet tuotetaan kotikäynneillä vahvoina, itsestäänselvyyksinä. Näin ollen myös lasten huolenpitoa ja vanhempien hoivan velvollisuuksia koskeva huoli neuvotellaan ensisijaisesti äidin kanssa. Lasten suhteet isiin ja perheen arjesta vastaaviin aikuisiin, sekä mahdollisesti niihin kohdistuvat huolet määrittyvät joko epämääräisinä tai vain sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa esiin tuomina huolina (kotikäynti 1) tai kokonaan biologisen äidin tuottamina huolina, joihin hän toivoo lastensuojelun apua (kotikäynti 3). Isien tapaamiset ja osallisuus sidottiin kotikäyntien keskustelussa ja haastatteluissa toisenlaisiin tiloihin ja tilanteisiin, kuten verkostotapaamisiin ja tapaamisiin lastensuojelulaitoksessa tai lastensuojelun toimistossa, ei niinkään koteihin.

Perhetilanteita käsiteltiin kotikäynneillä sekä lapsen arjen kuvauksina, että äidin tilanteen ja jaksamisen kannalta.

Äiti: Ett se on niin ku no justiinsa ett ne ei laske niin ku omashoitajana oloo niin ku oikeestaan minkäänlailla

Sos.tt: Se on vaan niin kun noi äitiyslomat ja

Äiti: Ni, ett ne ei laske sitä niin ku minkään arvoeks siis sillä lailla työelämässä

Sos.tt: Hjoo

Äiti: Vaikka todellisuus varmaan ois, ett ku niistä jonkun iskis tähän kuule viikoks kattelee niin ne ois ihan pulassa.

Sos.tt: Niiin, nii ois.

So: Juu, kyllä varmaan ihan

Sos.tt: Juu, että [se ei ole],

So: [työntouhua]

Sos.tt: Niiin on, että ei tartte sanoo, että olen vaan kotona. Kyllä siellä puuhaa on.

(Kotikäynti 3.)

Aineisto-otteessa äiti tuo esille kotona tehtävän hoivatyön vähäistä arvostusta työmarkkinoilla ja tätä kautta omaa asemaansa työmarkkinoilla. Sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja tukevat äitiä hänen näkemyksessään ja vahvistavat äidin kokemusta kodissa tehtävän työn raskaudesta. Äidille keskustelu näyttäytyy tilanteena, jossa hän voi puhua ”niitä” vastaan, jotka eivät pidä hänen tekemäänsä omaishoitajan työtä arvokkaana kokemuksena kodin ulkopuolisessa

työelämässä. Tällä kotikäynnillä rakennetaan keskusteluja, jossa äidin aloitteesta otetaan kantaa siihen, minkälainen asema hänellä on poikiensa äitinä ja omaishoitajana yhtäältä työmarkkinoilla ja toisaalta sekä lastensuojelun että vammaispalvelujen tuen ja palvelujen saajana. Epäselväksi jää, hahmottuvatko työntekijät äidille hänen rinnalla kulkijoiksi, vai ”niiksi”, joille äiti haluaa viestinsä kertoa. Erityisesti vammaispalvelujen saanti hahmottuu äidin sekä sosiaalityöntekijän puheessa vahvasti byrokraattisena ja lasten todellista tilannetta ja tarpeita kohtaamattomana tukena. Äidin jaksamista, verkostoja ja vapaa-aikaa käydään laajalti läpi ja selvää on, että lastensuojelun rooli on tukea äitiä hänen vanhemmuudessaan vammaispalvelun ohella. Yhteiskunnassa marginaalista käsin elävien ihmisten parissa tehtävän työn sisällä äiti näyttäytyy aktiivisena toimijana, jonka tehtäväksi tulee neuvotella tuista eri organisaatioiden kanssa, joilla jokaisella on omat kriteerinsä palveluiden myöntämiseen.

Kotikäynneillä näkyväksi tulee, että äidit määrittelevät keskustelujen teemoja vahvasti ja kotikäynnillä tarkastellaankin lastenhoitoa, lasten tilanteita, perhesuhteita, kodin arkea sekä äitien erilaisia rooleja ennen kaikkea äitien valitsemista näkökulmista. Sosiaalityöntekijät antavat monissa keskustelujen kohdissa tilaa äitien selonteolle ja vahvistavat äitien antamia merkityksiä ja näin ollen tukevat äitien osallisuutta määrittelyprosesseissa. Äitien kokemukset kotikäynneiltä olivatkin hyvin positiivisia ja he kokivat, että työntekijät kuulivat heitä perheen asioissa ja tunsivat heidän tarpeensa.

6.2 Lapsetko osallisina?

Hannele Forsberg (1998) on tuonut lastensuojelun asiantuntijakulttuureja käsittelevässä etnografiassaan esille lapsen osallisuudella olevan monenlaisia ehtoja. Osallisuuden ymmärtäminen vaihtelee paitsi tilan ja tilanteen, myös lapsen iän, kehityksen ja motivaation puitteissa (emt. 237). Toisaalta lasten kohtaaminen ja osallisuuden mahdollistaminen asiakkuusprosessin eri vaiheissa voidaan hahmottaa myös vanhempien ja ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden ammatillisena ja lakisääteisenä velvollisuutena (Muukkonen 2006,135; Lastensuojelulaki 417/2007).

Aineistossani asiakkuudessa olevat lapset ovat 5– 12-vuotiaita. Kotikäyneillä paikalla olleet lapset olivat 12 vuotta (kotikäynti 2.) sekä 8 vuotta ja 2 vuotta (Kotikäynti 1.). Kahdella muulla kotikäynnillä lapset eivät olleet kotona tai olivat pihalla leikkimässä kotikäynnin ajan. Vain yhdellä kotikäynnillä lapsi otti aktiivisesti osaa koko kotikäynnin keskusteluun ja häntä myös huomioitiin työntekijöiden toimesta kotikäynnin kuluessa kuulemalla kysymyksissä ja hänen mielipidettä asioihin kysyttiin runsaasti (kotikäynti 2). Muilla kotikäynneillä lapsiin viitattiin kodin esineiden ja aikuisten puheen kautta (kotikäynnit 3 ja 4) tai lapset olivat satunnaisesti läsnä (kotikäynti 1). Lasten osallisuutta aineistoni perheiden lastensuojelun asiakassuhteen koko prosessissa on mahdoton arvioida aineistoni pohjalta. Kuitenkin aineistossani lasten puuttuminen kotikäynneiltä ja lasten roolien määrittelemättömyys kotikäyntien yhteydessä nousi vahvana esiin, minkä vuoksi pidän tärkeänä käsitellä lasten osallisuuden muotoja aineistoni kontekstissa.

6.2.1 Lasten osallisuus kotikäynneillä

Äidin puoliso: Mä rupesin oikeen ottaa selville mitä se oli

Sos: Joo

Sos.tt: Joo

Äidin puoliso: mut ei se sitte, ei siit tullu juuta eikä jaata siit systeemistä.

Sos.tt.: Joo, mut et te ootte puhunu paljon keskenänne sitte siitä?

Äidin puoliso: Me ollaan joo

Sos.tt.: Nii, joo. Että pystyt kertoo? Koetko, että pystyt niin ku paremmin kertoo [sitte

Äidin puoliso: joo se jostain syystä kertoo mulle

(Naurahtavat, koska odottivat vastausta tytöltä)

Sos.tt.: Nii, ettei sitte äidille niin paljoo

Tyttö: Mä pystyin isälle kertoo niitä,

Sos.tt: joo

Tyttö: kun se vielä eli.

Sos.tt: Nii just sun isä on kuollu?

(Kotikäynti 2.)

Aineisto-ote on tilanteesta, jossa tytön äiti on aloittanut kertomaan koulussa tapahtuneesta kiusaamisesta, joka kohdistui perheen tyttöön. Vaikeasta aiheesta huolimatta tyttö osallistuu keskusteluun yhtenä informanttina ja työntekijät kuulevat häntä. Läpi kotikäynnin keskustelu näyttäytyy työntekijäjohtoisena siten, että etupäässä sosiaalityöntekijä esittää kysymyksiä melko tasapuolisesti kaikille perheenjäsenille. Monet tilanteet, joissa perheen tyttö on ollut läsnä,

pyritään kysymään suoraan häneltä. Tyttö vastaa kysymyksiin pääosin lyhytsanaisesti, mutta selvästi kevyemmät kysymykset kuten harrastuksiin liittyvät saavat tytlöltä pidemmät vastaukset. Loppua kohden tyttö myös itse toi asioita keskusteluun, josta voitaisiin päätellä, että hän koki tilanteen turvallisena. Haastattelussa sosiaalityöntekijän näkemys oli, että tyttö oli keskivertoa avoimempi kuin lapset yleensä tapaamisilla. Kotikäynnin ja haastatteluiden pohjalta tyttö määrittyykin eräänlaiseksi ideaalilapseksi, joka sopeutuu aikuislähtöisesti rakennettuun tilanteeseen, jossa tytölle ei luoda vanhemmista poikkeavia osallistumisen ja kuulemisen puitteita (vrt. Mukkonen 2006, 133). Kyseinen kotikäynti poikkesi myös siinä mielessä muista kotikäynneistä, että se oli ensimmäinen vierailu perheessä ja kotikäynnin tarkoitus oli arvioida lastensuojelun tarvetta, kun taas muut asiakkaat olivat jo olleet lastensuojelun asiakkaina paljon pidempään.

Poika: Mennääks me muka teijän äitille?

(poika tulee keittiöön)

Äiti: Ette oo menossa. Mä sanoin, että on niin aina arkisin raskasta mennä sinne, kun sinne on niin pitkä matka. Ettei tuu käytyä siellä

Sos.tt: Mitäs mieltä sä (poika)olisit jos sulla ois semmonen tukiperhe?

Poika: Ai mikä?

Sos.tt: Kävisit aina. Kävisit aina niin useesti on silleen kerran kuukaudessa se viikonloppu

Äiti: Mmmm

Sos.tt: ja sitte semmonen öö sitte [semmonen

Äidin puoliso: [Et Nimi (poika) ota mitään sieltä. Mä just sanoin]

Sos.tt: lomajakso kesällä] tai (--)

Poika: [(-)tolla]

Äiti: [Ei saa]

Äidin puoliso: [Ei oteta mitään sellasia]

(Poika on ottamassa leipäveistä leikkeihin)

(Kotikäynti 1.)

Kotikäynnillä vanhemmat ja työntekijät ovat keittiössä keskustelemassa ja poika käy välillä keittiössä, mutta pääosin hän on viereisessä olohuoneessa. Tilanteessa poika astelee keittiöön kuultuaan puhetta mummolasta. Tilanteessa keskusteltiin kuitenkin perheen verkostojen pienuudesta ja sosiaalityöntekijä ehdottikin tueksi tukiperhettä, joka on yksi lastensuojelun avohuollon tukimuodoista. Sosiaalityöntekijä pyrkii ottamaan poikaa mukaan keskusteluun ja kysyy pojan mielipidettä tukiperheestä, mutta pojan kiinnostus on siirtynyt keskustelusta omiin

touhuihin, johon äiti ja äitipuoli jo tilanteessa puuttuvat. Lapsen osallisuus rakentuu siten, että pojalle annetaan mahdollisuus osallistua keskusteluun, johon hän on itse hakeutunut, mutta hän ei ole kuitenkaan valmistautunut tai halukas keskustelemaan aikuisten valitsemasta aiheesta. Onkin vaikea nähdä tilanteen rakentuvan siten, että se olisi ajateltu lapsen mielipiteen selvittämisen tilanteena, kun poika tulee yllättäen tilanteeseen omista lähtökohdistaan.

Kotikäyntien tilanteissa lasten asema ja lasten kuulemiseen liittyvät käytännöt ja velvollisuudet jäävät monella tapaa määrittelemättömiksi. Huolimatta siitä, että olemme myös lasten kodeissa ja lapsille tutussa ympäristössä, on kotikäynnit rakennettu aikuislähtöisesti ja sosiaalityöntekijät ovat kotikäynneillä ensisijaisesti aikuisten vieraina.

Huoneverhon välistä kurkkinut poika tuli kotikäynnin puolivälissä keittiöön ja katseli hetken meitä aikuisia. Äiti tokaisi pojalle, että tule istumaan. Poika sanoi mumisten, että hänen tuolilla istutaan ja antoi ymmärtää, ettei hänelle ole paikkaa pöydässä.

(Havaintomuistiinpanot Kotikäynti 1.)

Muistiinpanoissani todentuu, kuinka kotikäynnit luovat keskeytyksen ja arjesta poikkeavan hetken perheen arkeen. Se muuttaa jossakin määrin perheen dynamiikkaa, rutiineja ja voikin lapsen näkökulmasta muistuttaa mitä tahansa aikuisten kahvihetkeä keittiössä. Kutsuttaessa istumaan poika kieltäytyy ja tekee selväksi, ettei hänelle ole paikkaa pöydässä. On silti ilmeistä, että poika on alusta lähtien seurannut meitä tulijoita ja että hän on luultavasti myös tietoinen siitä, että keskustelemme hänestä. Onkin selvää, ettei lasten konkreettinen läsnäolo takaa vielä osallistumista (esim. Forsberg 1998, 236; Hurtig 2003, 136–143).

En erikseen kysynyt työntekijöiden käyttämistä menetelmistä, mutta selvää oli, etteivät työntekijät erikseen maininneet tai käyttäneet kotikäynneillä erityisesti lapsilähtöisiä menetelmiä, vaan työntekijöiden vuorovaikutuksessa painottuivat hyvin luontaiset keskustelun keinot, jotka ammensivat korkeintaan ratkaisukeskeisen ja motivoivan haastattelun menetelmistä. Työntekijöiden haastatteluissa tai kotikäyntien keskusteluissa lapsia ei tuotettu osallisina, joiden tieto olisi erityisen tavoiteltavaa kotikäynneillä. Työntekijät eivät korostaneet tai olleet varautuneet lasten tapaamisiin sopimalla, että lapset olisivat varta vasten paikalla, eivätkä työntekijät hakeutuneet omanlaiseen vuorovaikutukseen tai pyrkineet rakentamaan

asiakassuhdetta lapsen kanssa. Tämä voi johtua monestakin seikasta. Lapsen kohtaamiseen ja kuulemiseen vaikuttavat muun muassa lapsen ikä ja kehitystaso, mutta myös organisaatioiden asiantuntijakulttuurit ja näkemykset siitä, keiden tieto on asiakasprosessien kannalta tavoiteltavinta ja merkittävää (esim. Eskonen ym. 2006). Havaintojeni pohjalta nouseekin kysymys, miten organisaatiossa lasten osallisuudesta keskustellaan vai jääkö lasten asema lastensuojelun käytännöissä sen varaan, että työntekijät itse orientoituvat vuorovaikutustilanteissa lapsilähtöisesti ja perustavat orientaationsa esimerkiksi lastensuojelulakiin? Hannele Forsbergin (1998) mukaan menetelmien vähäinen käyttö tai arvostus sosiaalitoimistojen lastensuojelutyössä perustuu siihen, että lastensuojelutyö on monin tavoin juridisesti, byrokraattisesti ja käytännöllisin sopimuksin vakiintunutta, jolloin uudet menetelmät ja uudistukset ovat vaikeita juurruttaa käytännön työskentelyyn. Sen sijaan sosiaalityöntekijöiden työskentelyssä korostuu laaja-alainen yhteistyö eri toimijoiden ja viranomaisten kanssa (emt. 150–153).

6.2.2 Aikuisten tuottama lasten osallisuus

Vaikka lapset eivät näyttäyty kotikäynnillä suoraan osallisina, ovat he keskeisesti esillä keskusteluissa. Lasten arjesta kerrotaan, heistä esitetään huolia, heitä arvioidaan ja heille tehdään suunnitelmia. Lapset ovat kotikäynneillä poikkeuksetta läsnä paitsi kodin esineissä ja aikuisten, ennen kaikkea vanhempien kertomana. On kai itsestään selvää, että institutionaalisesti ohjautuva lastensuojelullinen keskustelu käsittelee lasta. Sekä vanhemmat ja työntekijät tuottivat puhetta, jonka tulkitsin lasta osallistavaksi keskusteluksi, vaikka lapset olivatkin läsnä vain puheessa.

Kuvaukset lasten teoista tai tilanteista, joissa lapset olivat olleet, näyttäytyivät tiiviinä. Aikuiset pyrkivät myös kuvittelemaan tilanteita lasten näkökulmasta.

Sos.tt: Niitä kiinnipitojuttuja käytetään kyllä paljo, mutta mä kun oon tämmönen astmanen ihminen niin mähän saan ihan paniikkikohtauksen, ku mä aattelen ett, jos joku pitäis mua kii käsistä ja jaloista.

Äiti: No ku sitä mäkin mietin, ett jos mullakin menee hermot ja sit mua yritetään [rauhottaa]

Sos.tt: [Nii]

*Äiti: sillai, että pidetään käsistä ja jaloista kiinni niin kyllä mäkin hermostun lisää. Varsinkin Nimi (poika) tommonen erityislapsi, niin se on niin kun ihan itsestään selvää. Ja siis kun mä todella järkytyin siitä näkemästäni ja niin kun mä vaan sanoin, ett mitäs jos päästätte irti niin se poika rauhoittuu. Mut sitten siellä torstain keskustelussa niin kyllä opettaja ja tämä kouluohjaaja kysyi, että onko he mun mielestä toiminut väärin. Ja mä sanoin, ett mä en tavallaan voi siihen sanoo mitään, kun mä en oo ollu paikalla
(Kotikäynti 4)*

Tällä kotikäynnillä poika ei ole itse kertomassa, miltä hänestä koulussa tapahtunut kiinnipitotilanne tuntui. Sen sijaan äiti ja sosiaalityöntekijä yrittävät mennä pojan ihon alle ja miettiä, miltä heistä itsestään kiinnipitotilanne tuntuisi. Tämä on yksi tapa saada lapsen ääntä ja kokemusta esiin, kun lapsi ei itse sitä pysty kertomaan tai ole kertomassa. Kotikäyntien keskusteluista oli paikannettavissa aikuisten puhetta, jossa lapsen osallisuutta tuotettiin asettumalla lapsen asemaan eri tavoin. Lapsen kokemusta ja lapsen maailmaa tuotiin esiin kertomalla tiiviitä kuvauksia lapsen tekemisistä. Lapsen omaa ääntä saatettiin imitoida ikään kuin lapsi olisi ollut asiaa itse kertomassa. Myös lapsen tavaroita saatettiin esitellä tarkoituksena kuvata lapsen käytöstä ja arkea.

Toisaalta lasten osallisuutta tai kuvaa lapsesta tuottivat myös työntekijät haastatteluissaan. Tulkinnat olivat pohtivia, eivätkä ne aina olleet yhteneviä vanhempien tulkintojen kanssa.

Sos.tt: Tota niin poikahan oli musta niin ku sillai mukavasti siinä mukana, että hänhän meni sinne omiin touhuihinsa, mutta hän kävi siinä ja mun mielest hän oli ihan levollinen. Ei semmonen rauhaton ollenkaan niin ku häntä kuvataa poikaa.

T: Nii

Sos.tt: Hänhän oli ihan, just ihan normaali olonen poika siinä. Hänhän kävi siinä ja jotain niitä tehtäviä näytti ja sitten oli siel omissa oloissaan aika lailla

T: Hmm hmm

Sos.tt: Ja tota niin. Se oli semmonen päällimmäinen tunnelma, että huoliahan meillä siitä perheestä on

(Kotikäynti 1, sosiaalityöntekijän haastattelu kotikäynnin jälkeen)

Työntekijä arvioi lapsen käyttäytymistä ja tekee myös tältä pohjalta tulkintoja, jotka eivät välttämättä ole yhtenäisiä vanhemman tulkintojen kanssa. Lapsen paikalla oleminen on tärkeää myös siitä näkökulmasta, että lasta ja hänen suhdettaan muihin perheenjäseniin voi havainnoida

ja sitä kautta nostaa asioita keskusteluun, vaikka tällä kotikäynneillä sosiaalityöntekijä ei eksplisiittisesti omia havaintojaan tuonut esiin. Kuitenkin sosiaalityöntekijän kriittisyys äidin lapsesta rakentamaa kuvaa kohtaan ohjaa sosiaalityöntekijän tulkintoja lapsen ja perheen tilanteesta.

6.2.3 Osattomat lapset

Huolimatta siitä, että lapsi tai lapset ovat sosiaalityöntekijöiden asiakkaita monessakin mielessä ja niitä joiden näkökulmista asioita tulisi tarkastella, ei lasta otettu osalliseksi asiakassuhteen ja sitä ohjaavaan tiedonmuodostuksen prosessiin kuin yhdellä aineistoni kotikäynneistä (kotikäynti 2). Muuten lasten osallisuus näyttäytyi välillisesti tuotettuna aikuisten kautta (esim. Hurtig 2003). Lasten osattomuutta perusteltiin muutamalla eri tavalla työntekijöiden ja vanhempien haastatteluissa. Aineistossa kahdella kotikäynnillä lapset eivät olleet ollenkaan paikalla. Toisella se oli äidin tietoinen valinta lasten suojelemiseksi (Kotikäynti 3), toisella äiti ja työntekijä eivät olleet ajatelleet asiaa ja näin ollen valinta jäi vanhemmalle tai lapselle, mutta selväksi minulle ei tullut miten lapselle oli tapaamisesta puhuttu.

T: Ni. Aatteleks sää, ett toi on käytännön kannalta, mut onks sen puhumisen kannalta väliä, ett ollaanko toimistolla tai kotona?

Äiti: Eeei, oikeestaan ett ainoo mikä nyt on kotona niin kun tuollakin on toi lapsi, joka- jolla on ilmeisesti kaveri ja sit ne pitää kauheeta mölyä. Ett se voi olla ettei täällä välttämättä pysty keskittyyn kunnolla, että mut ei siis noin muuten.

(Kotikäynti 4.)

Äidin kokemus osoittaa, että lapsen paikalla olo olisi ennen kaikkea häiriöksi ja vaikeuttaisi keskustelua sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijän näkemys lapsen osallisuudesta oli samansuuntainen, sillä haastattelussa sosiaalityöntekijä toi esille, ettei hänellä ollut tarvetta tavata lasta tällä kertaa, vaikka sosiaalityöntekijä oli ensimmäistä kertaa äidin ja pojan kotona. Tapaamisella käytiin kuitenkin laajalti läpi pojan arkea kotona laitoksesta paluun jälkeen ja näin yhteinen arki äidin kanssa tuli tuotetuksi vain äidin kautta. Sosiaalityöntekijän puheessa 9-vuotiaan pojan jaksamattomuus määrittäytyi keskeiseksi syyksi sille, ettei työntekijä pyri rakentamaan suhdetta poikaan. Sosiaalityöntekijä tuo samalla tapaamisella esiin, että

perheohjaajan aloittaessa on oleellista, että poika on paikalla. Lapsen kanssa työskentely sijoittuu sosiaalityöntekijän puheessa muille työntekijöille, kuten aiemmin laitoksen työntekijöille ja nyt perheessä aloittavalle perheohjaajalle. Tästä seuraa, että lapsella oleva tieto ja kokemus, sekä lapsen kanssa jaettava ymmärrys lastensuojelun tehtävästä eivät rakennu sosiaalityöntekijää ohjaavaksi orientaatioksi.

Lapsen näkeminen puhumisen esteenä oli läsnä myös kotikäynnillä 3. Äidin haastattelussa käy ilmi, että hän koki keskustelujen sisällön haitallisena lapsille ja tätä kautta lasten läsnäolo estäisi käsittelemästä asioita, joista nyt ilman lapsia oli mahdollista sosiaalityöntekijän kanssa puhua. Äidin näkökulmaa ohjaa lapsen suojelemisen orientaatio. Sosiaalityöntekijän haastattelussa lasten osallisuus hahmottuu hankalana ja keskustelua häiritsevänä, koska lapset haluavat olla mukana tilanteessa, eivätkä esimerkiksi leikkiä.

Kotikäynteihin liitetyissä haastatteluissa ei yleensä tuotettu puhetta lapsien tapaamisesta tai tapaamattomuudesta. Siitä olivatko lapset paikalla, ei juurikaan käyty keskustelua, eivätkä sosiaalityöntekijät ilmaisseet tarvetta nähdä lasta niillä kotikäynneillä, joilla lapset eivät olleet paikalla (Kotikäynti 3 ja 4). Yhdellä kotikäynnillä tämä tuli keskustelun aiheeksi kesken kotikäynnin, kun äiti yhtäkkiä kysyy, olisiko pojan pitänyt olla tapaamisella läsnä. Kysymys johtaakin siihen, että huomio kiinnittyy minun tarpeisiini tutkijana.

Sos.tt: Nii ja kato, kun te tapaisitte niin sittehän te pääsisitte miettii, ett tuleeks siit verkkoo. Ja sit hänen pitäis poika myös tavata.

Äiti: Juu. Nii no mä aattelin, ku poika lähti nyt ulos, että oisko sen pitäny olla kotona

Sos.tt: No, ku emmä tienny sua informoida kyllä Viola ois mielellään poikaakin nähny ja haastatellu, mutta

T: No, mut se on se, että mikä se tilanne on. Emmä silleen

Sos.tt: [Hyvä]

T: [määrittele] mitään tilanteita,

Sos.tt: Joo

T: että

Sos.tt: Kato ku se oli munki moka, ku ehän mä edes, vaikka mä kysyin, että onks poika jo kotona sillon, mutta emmä sanonu erikseen, ett ois si sisällä

Äiti: Nii joo nii ja mullaki se vaan, ku kaveri tuli hakeen niin kävi mielessä, että

Sos.tt: [Nii]

Äiti: [pitäisköhän] pojan olla kotona, hehhee.

Sos.tt: Heeh, nii. Oliko tää oli poikaa vanhempi kaveri? Tää joka tossa oli.

(Kotikäynti 4.)

Huolimatta siitä, etten ole ohjeistanut millään lailla kotikäyntejä tai sitä keitä tulisi olla paikalla, sosiaalityöntekijä olettaa, että olisin halunnut tavata lapsen. Aineisto-otteesta käy ilmi, että lapsen läsnäoloa ei ole etukäteen määritelty ja se on jäänyt äidille epäselväksi. Tilanne on mielenkiintoinen, sillä kellään ei tunnu olevan mielipidettä siihen, olisiko lapsen syytä olla paikalla. Samassa tilanteessa itse siirryn havainnoijasta keskusteluun ja havahdun siihen, että myös oma läsnäoloni vaikuttaa havainnoimiini tilanteisiin. Näyttää siltä, että vanhemmat tai lapset itse päättävät ovatko lapset paikalla vai eivät, jolloin lapsen osallisuus ei näyttäyty neuvoteltavana käytäntönä. Lasten läsnäolo ja sitä kautta jäsennettävä osallisuus näyttäytyy kotikäynneillä hyvin määrittelemättömänä ja sattumanvaraisena käytäntönä. Näkemykset lasten seuraamisesta heidän luonnollisessa ympäristössään heistä huolehtivien aikuisten parissa eivät nousseet kotikäyntien perusteiksi. Kodit ja muut epäviralliset paikat on esitetty ennen kaikkea lapsilähtöisinä tiloina siinä mielessä, että niissä on helpointa rakentaa vuorovaikutusta lasten ehdoilla (esim. Eskonen ym. 2006, 40). Kotikäynneillä sovittiin erilaisista tukitoimista ja suunnitelmista, jotka koskettavat laajalti lasten arkea. Kotikäynneillä keskusteltiin tukiperheiden ja tukihenkilöiden hankinnasta sekä lasten psykiatrian arviointijaksoista. Tilanteissa epäselväksi kuitenkin jäi miten lasten kanssa oli asioista etukäteen puhuttu, tai tultaisiin puhumaan. Niiden paikkojen näkymättömyys, missä lasten osallisuus toteutuu herättääkin enemmän kysymyksiä, kuin vastauksia. Ketkä auttavat lapsia ymmärtämään lastensuojeluasiakkuutta ja sitä ohjaavaa tietoa, kun lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden roolit lasten osallisuuden turvaajina jää aineistoni pohjalta hyvin määrittelemättömiksi? Lasten läsnäolo ei ole välttämättömyys jokaisessa tapaamisessa, mutta tällöin olennaiseksi tulee, että osaksi lastensuojeluprosessiin on rakennettu tilat, joissa lapsia kuullaan ja että myös lapsella on tieto lastensuojeluasiakkuuden syistä ja tavoitteista, joita kohden perheen kanssa työskennellään (esim. Muukkonen 2006, 136).

Lasten osallisuutta ja kuulemista saatettiin myös puhua toisten tilanteiden ja asiantuntijoiden tehtäväksi. Sosiaalityöntekijöiden puheista oli paikannettavissa, että joissain tapauksissa lasten kuulemista siirrettiin muille ammattilaisille kuten lasten psykiatrialla, perhetyöntekijöille tai lastensuojelulaitoksen työntekijöille. Tarja Pösö (2004, 20) on kuvannut, että palveluiden ja

asiantuntijuuden eriyttämisen ja erikoistamisen kautta luodaan kuvaa moniongelmaisista ja vaikeista lapsista, jotka edellyttävät entistä eriytetympiä palveluita. Pösö (2004) kuitenkin muistuttaa, että vaarana tällaisissa kehityssuunnissa on lapsilähtöisen tarkastelun sijaan tulkita lapsia palvelurakenteiden ja diagnoosien läpi. Tällainen ajattelumalli on havaittavissa myös omasta aineistostani. Sosiaalityöntekijöiden puheesta ei ole paikannettavissa näkemyksiä lapsesta asiakkaana, johon työntekijät rakentavat suhdetta, vaikka tosiasianssa lastensuojelullinen vastuu on nimenomaan sosiaalityöntekijöillä ja vastuuseen sisältyvät lasten kuuleminen ja osallisuus asiakkuusprosessin eri vaiheissa. Tätä kautta merkittäväksi muodostuivat muiden instituutioiden määritelmät lapsista.

6.3 Vahvat asiantuntijuudet ja institutionaalisen tuen rajat

Aineistossani perheiden ja lasten asioissa toimivien ammattilaisten ongelmanmäärittelyt ja äänet ovat vahvasti läsnä keskustelujen sisällöissä ja tätä kautta osallisina rakentamassa asiakassuhdetta ja ammattilaisten välistä työnjakoa. Erilaiset asiantuntijat, jotka eivät ole fyysisesti läsnä, määrittelevät puheessa merkittävällä tavalla lasta ja hänen ja perheen saamaa tukea. Tällaisia asiantuntijoita ovat opettajat, psykologit, lääkärit, perhetyöntekijät ja vammaispalveluiden työntekijät. Keskusteluissa toimijoiden moninaisuus ja lapsen tilannetta eri näkökulmasta tarkastelevan verkoston jäsenten osallisuus näyttäytyvät ennen kaikkea erilaisina rajanvetoina ja instituutioiden läpi tehtävinä tulkintoina (ks. Juhila 2006, 223–226). Yhteistyö ja eri toimijoiden osallisuus lapsen ja perheen asioissa hahmottuu aineistossani monimutkaisena, jopa toimimattomana niin aikataulujen sopimattomuuden, ongelmanmäärittelyiden kuin resurssien puuttumisen kautta. Kotikäynneillä ulkoiset tekijät, jotka vaikuttavat perheen, erityisesti äidin ja lapsen tilanteeseen, korostuvat, kuten myös lastensuojelun suhde muihin toimijoihin ja palveluihin.

Sos.tt: Että Nimi (äiti) kanssa oon puhunu tai ollu yhteyksissä, mutta emme ole tavanneet. Ja sitten perhetyöntekijöiltä mä kuulin yhen toisen kotikäynnin yhteydessä, että perhetyöntekijöitä oli, siis se työntekijä joka oli siinä perheessä toi Nimi, että hän oli nähny sitä Nimi (äidin puoliso), ja ett huonosti menee. Ja samoin Nimi (äiti) on puhelimesta sanonu, että menee siis menee ihan hirveen huonosti. Se on niin levoton se poika. Kielenkäyttö on aivan kamalaa ja ei

jaksa keskittyä ja läksyjen lukeminen on ihan yhtä tappelua ja. Mutta tavallaan tehdään uutta suunnitelmaa ja katotaan mis mennään, semmonen tsekkaus.

(Kotikäynti 1. sosiaalityöntekijän haastattelu ennen kotikäyntiä)

Sosiaalityöntekijä kuvaa lapsen ja perheen tilannetta ennen kotikäynnille lähtöä. Lapsen ja perheen tilanne hahmottuu osana jatkuvaa tilannetarkkailua, joka rakentuu paitsi perheenjäsenten selontekojen myös eri ammattilaisten kesken. Kotikäynneillä keskustellut asiat näyttäytyivät usein omanlaisina jatkumoinaan ja monesti asiat olikin keskusteltu etukäteen jossain muodossa vanhempien ja/tai perheen asioissa toimivien muiden ammattilaisten kanssa.

Toisaalta sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien keskusteluissa kävi myös ilmi, ettei viranomaisten välinen kommunikointi aina ollut niin toimivaa. Toisten ammattilaisten ongelmanmääritelmiä tai toimintaa saatettiin ihmetellä kotikäynneillä.

Sos.tt: Tää tuli toltä johtavalta sosiaalityöntekijältä kautta se tieto. Ett me se kuullaan nyt sitte, ett miten siinä kävi. Ja johtava sosiaalityöntekijä pyysi mun ottaa selvää, kuka on tän vs. ylilääkärin pomo, että sille pitää soittaa, että näin ei lasta saa kiusata. Ku siellä on koulupsykologi myös tehny tutkimuksiansa tästä lapsesta ja on kans pyytäny sitä osastojaksoo. Mä oon lähettäny kirjeitse lähetteen siit osastojaksopyynnöstä. Plus sitten yhdessä palaverissa pyysin sitä, niin ei. Se on nyt ihan niin ku, ett ei millään, ei millään

T: Ni

Sos.tt: ja vanhemmat molemmat haluais sitä. Juu, sitä ei vaan saa osastolle. Yhdessä vaiheessa tää lääkäri sano, että ei siellä osastolla o sen kummempaa ku perhekeskuksessaka. Aika lailla alta lipan lyötyä.

(Kotikäynti 4. Sosiaalityöntekijän alkuhaastattelu)

Aineisto-otteessa käy ilmi, että vanhempien, lastensuojelun sekä koulupsykologin näkemys lasta ja vanhempia auttavasta tukitoimesta ei ole yhteneväinen lastenpsykiatrian lääkärin näkemyksen kanssa. Avunsaaminen tuotetaan hierarkkisesta asetelmasta, jossa korkeimmalla on lastenpsykiatrian arvio. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooli tilanteessa on tukea vanhempia taistelussaan lastenpsykiatriaa vastaan.

Paitsi erilaiset ongelmanmääritelmät, myös puhe taloudellisista ja ajallisista resursseista tuli esille useammalla kotikäynnillä (kotikäynnit 1 ja 3).

Sos.tt: Jos me siitä saatais sulle vähän apua, ku se on vähän nihkeetä

Äiti: Nii

Sos.tt: ja sit se on, että kun noi on nyt tulossa varmaan kaikki sinne vammaispalvelun puolelle niin nääs

Äiti: On ne pikkuhiljaa, [pikkuhiljaa]

Sos.tt: [Niin nii katos mejän] pitäis aina sit kohdistaa sinne ku- (-)

Äiti: (yskii)

Sos.tt: raha on mikä määrää ni

Äiti: Niin on

Sos.tt: Ihan niin kun nolottakin välillä, että tota noin me joudutaan sitten niin niitä kattoo, että missä

Äiti: Nii

Sos.tt: Mis, missä ne kulkee. Mut tän mä voi kysyä, jos täst ois apua.

(Kotikäynti 3.)

Sosiaalityöntekijä tuo esille rajat ja resurssit, jotka määrittävät sosiaalityöntekijän asemaa ja myös asiakkaan saamaa konkreettista lastensuojelullista tukea. Yhteistyö näyttäytyy kulujen pallotteluna ja kilpailuna siitä kuka vetää lyhyemmän korren ja päättyy maksajaksi. Yksittäiset työntekijät eivät kohtaa asiakkaan edun dialogissa vaan erilaisten instituutioiden edun ja säästöohjelmien ajajina. Paitsi taloudellisen tuen resurssit, myös ajanpuute rajasi yhteistyön ja dialogin muodostumista.

Äiti: Ja sit mä saan. No, vammaistuethan on tällä hetkellä katkolla, mut sit taas kun ne tulee niin sithän mä saan ne taas ja.

Sos.tt: Miks ne on katkolla?

Äiti: Sen takia, kun mä odotan niitä lausuntoja sieltä sairaalasta. Kato ensiksi piti odottaa sitä, ett mä saan sairaalalle käynnin, ett mä saan epikriisin sieltä, että pojat ei oo parantunu.

So: Hmmm

Äiti: Tää ihmeparannus voi tapahtua. Se täytyy, vammaistyyppi täytyy hakee joka vuosi uudelleen. Ja siihen täytyy olla aina uus epikriisi.

(Kotikäynti 3.)

Aineistoni tapaamisilla keskustelua käydään monesti puuttuvien henkilöiden ja tahojen ympärillä. Palvelujen ja tuen saaminen on kiinni diagnooseista ja asiakkuuden sisältöä määrittelevät monet eri tahot ja lastensuojelun rooli näyttäytyy eräänlaisena vanhemman rinnalla kulkijana. Kuitenkin aineistoni perheiden lapsilla kaikilla on asiakkuuksia eri lastensuojelun

lisäksi joko lastenpsykiatrialle tai vammaispalveluihin. Näin ollen korostuu tarve eri ammattilaisten väliselle yhteistyölle. Yhteistyö tuotetaan kuitenkin vastakkainasetteluna. Kotikäynneillä erityisesti äitien kokema epätyytyväisyys ja organisaatioiden kohtaamattomuus kohdistuivat muihin toimijoihin kuten kouluun, terveydenhuoltoon tai vammaispalveluihin, jotka näyttäytyivät selvemmin äitien puheissa portinvartijoina erilaisiin palveluihin (Kotikäynnit 1,3 ja 4). Tämä voidaan toisaalta ymmärtää myös sitä kautta, ettei lastensuojelun rooli ole välttämättä vanhemmille yhtä selkeä kuin esimerkiksi lääkäreiden tai vammaispalvelun työntekijöiden, jotka tekevät palvelupäätöksiä diagnoosien pohjalta (Vrt. Hall ym. 2006).

Kotikäynneillä rakennetaan erilaisia osallisuuksia asiakassuhteen sekä asiakkuuteen linkittyvien erilaisten ongelmanmäärittelyjen ja tuenmuotojen suhteen. Tässä mielessä kotikäynnit eivät todennäköisesti poikkea muista asiakkaiden ja lastensuojelun työntekijöiden sekä muiden asiantuntijoiden tapaamisista. Kotikäynnit jatkavat aiemmin käytyjä keskusteluja, mutta kodin tilassa äitien määritelmät ja osallisuudet korostuvat. Kuten edellisessä luvussa käy ilmi, kodit näyttäytyvät tiloina, jotka antavat toimistoa monipuolisempia välineitä kertoa kodin, lapsen ja perheen tilanteista. Huolimatta siitä, että kodit ovat erilaisilla auki tulemiselle ja menemiselle, sekä arjen kautta myös lasten osallisuuksille, ei tämä näyttäydy kuitenkaan siten, että työntekijät toisivat esiin kotikäynneillä lasten tapaamista ja osallistumista. Työntekijät saattoivat jopa kokea, että keskustelun helpompana, kun lapset eivät ole paikalla (kotikäynti 3 ja 4). Hurtig ja Laitinen (2000, 250–251) tuovat esille, että lapsen kohtaamattomuutta on voitu perustella kiireellä sekä vaikeilla asiakkailla, joiden avun tarve ylittää sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden. Tällöin lapsen ja työntekijän suhteet rakentuvat välillisesti vanhempien, sekä muiden viranomaisten kautta. Aineistoni perusteella tulen samanlaisiin johtopäätöksiin lasten osallisuuden suhteen. Selvänä syynä tähän on ehkä lasten ikä ja kehitysaste. Tulokset voisivatkin näyttää erilaisilta, jos kyse olisi nuorista, joilla myös lastensuojelulain puitteissa on vahvemmin määritelty rooli lastensuojelun prosesseissa (LSL 20§). Silti aineistossanikaan lapset eivät olleet liian pieniä kertomaan mielipidettään tai kokemuksistaan. Johtopäätökseni on, että kotikäyntien vuorovaikutus rakentuu aikuislähtöisesti. Lasten osallisuudesta ei neuvotella, vaan se näyttäytyy kotikäynneillä vanhemman, erityisesti äitien valintana.

7 KOTIKÄYNTI ASIAKASSUHTEEN RAKENTAJANA

Kotikäyntien vuorovaikutus ja keskustelu rakentuvat erilaisten toimijoiden ja suhteiden välille. Yhtäältä muodostetaan siinä hetkessä ja tilassa rakentuva suhde työntekijän tai työntekijöiden, perheenjäsenten ja tutkijan välille. Toisaalta kotikäynneillä todentuvat erilaiset suhteet, jotka eivät rajoitu kotikäyntien tilanteisiin, vaan ovat jatkumoit. Nämä suhteet ovat perheenjäsenten, työntekijän tai työntekijöiden ja perheen, sekä työntekijöiden väliset suhteet. Kaikki nämä suhteet hahmottuvat moninaisina.

Analyysini keskiössä on ennen kaikkea sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde. Asiakassuhde mielletään kasvokkaiseksi kahden tai useamman toimijan ja persoonien väliseksi suhteeksi, jossa on myös muutoksellinen ja ajallinen aspekti (esim. Jokinen ym.1995, 19: Mönkkönen 2002). Lastensuojelussa asiakassuhdetta ei rakenneta vain yhden työntekijän ja yhden asiakkaan välille, vaan useimmiten asiakkaaksi mielletään koko perhe. Kuitenkin, kuten edellisessä luvussa toin esiin, aineistoni kotikäynneillä osallisuudet jakautuvat epätasaisesti perheenjäsenten välillä ja kotikäynneillä asiakassuhde näyttäytyykin rakentuvan ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden ja äitien välille (vrt. Forsberg 1998; Hurtig 2003, 11). Myös työntekijöiden suhteet painottuvat pääosin siten, että lapsen oma sosiaalityöntekijä on aktiivisempi keskusteluissa, kuin työpari. Työpareilla työnjako näyttääkin painottuvan siten, että toinen kirjaa ja tarkkailee ja toinen keskustelee aktiivisemmin.

Prosessina asiakassuhde näyttäytyy eräänlaisena kohtaamistensa summana, jota rakennetaan ja uusinnetaan erilaisten henkilöiden ja instituutioiden jatkuvan neuvottelun alla. Aineistoni kontekstissa asiakkuussuhde ja sen muodot näyttäytyvät moninaisina ja liikkuvina. Kotikäyntien vuorovaikutuksessa ennen kaikkea työntekijöiden ja äitien välisessä keskustelussa näyttävät painottuvan tietynlaiset asiakassuhteen rakentamisen orientaatiot. Kotikäynneillä keskustelujen teemat vaihtelivat ja kotikäynneillä käytiin läpi erilaisia perheitä ja lapsia koskevia arjen asioita ja tapahtumia, määriteltiin ongelmia ja mahdollisia tukitoimia niin lastensuojelun kuin laajemminkin perheen verkoston puitteissa. Oma tulkintani keskusteluista tarkentuu kuitenkin siihen, miten asioista puhuttiin, keiden äänet keskusteluissa kuuluvat ja minkälaisia funktioita diskurssit saavat, kun kotikäynti nähdään osana laajempaa asiakassuhteen rakennusprosessia.

Päädyin kutsumaan näitä teemoja asiakassuhteen rakentamisen orientaatioiksi. Tällä viitataan ennen kaikkea siihen, että kotikäynneillä painottuvat tietynlaisen puheen ja vuorottelun tavat suhteessa tuen ja kontrollin tuottamiseen. Olen nimennyt aineistossa painottuvat orientaatiot niiden saamien merkitysten pohjalta seuraavasti: asiakaslähtöisen puheen orientaatio, ymmärtävä orientaatio, kannustavan ohjaamisen orientaatio, kumppanuusorientaatio ja tiedonkeruuorientaatio.

7.1 Asiakaslähtöisen puheen orientaatio

Yksi kotikäynneillä painottuva asiakassuhteen orientaatio on asiakaslähtöinen puhe ja ongelman määrittely. Kotikäyntien vuorovaikutuksessa korostuvat ennen kaikkea vanhemman, yleensä äidin tekemät määrittelyt lapsen ja perheen tilanteesta. Vuorovaikutuksessa työntekijät antavat asiakkaiden määritelmille tilaa. Erityisesti pidemmissä asiakassuhteissa asiakkaat luontevasti käyttävät tilaa ja tuovat keskusteluun uusia aiheita. Tämä todentui erityisesti ensimmäisellä, kolmannella ja neljännellä kotikäynnillä.

Äiti: Mä oon ollu siis yhteydessä jo varalehtori Nimi ja taas kyselin sitä kouluasiaa niin se sano, että oppilashuoltoryhmässä on siitä puitu, pojan tilanteesta koulussa ja siitä kuinka mahotonta se on isossa luokassa. Ja tota puivat sitä edelleen. Ei ole oikeen resursseja, eikä ole paikkoja. Mutta tota kun se sano, että kun siis paikka koulussa on joku pienryhmä. Mä en tiedä sit minkälainen se on, että onks siellä siis joka ikiseltä luokalta oppilaita. Mutta kun se on nyt ihan maksimissaa ylittynyt jo ja täynnä. Niin poikaa ei voi sinnekään nyt niin kun siirtää periaatteessa. Ja sitten taas kun oli, äh opettaja kyseli sitä, että mitäs sitten jos se ois Paikkakunta. Niin mulle sillä ei ole mitään väliä, eikä varmaa Nimi (poika), koska siis matka ei kumminkaan siitä paljoo pitene siis sinäänsä

Sos.tt: Nii

Äiti: että niin koska nytkin kun se kulkee taksilla niin se joutuu oottaa sen tai heräämään niin paljo aikasemmin ett se ois melkei sama ku kävelis

Sos.tt: Nii, ku jos se kiertää niin pitkän lenkin, nii ei sill voi mitää. Kerää kaikki lapsukaiset,joo

Sos.tt2: Nii

Äiti: Niin tota. Ett toisaalta vois ehkä rauhottaakkin jopa tota Nimi(poikaa), kun ei ois ne remukaverit sitte taas niin ku siinä.

Sos.tt: Joo

Äiti: ...Et ois niinku ihan puhdas alku ja puhtaat opettajat. Tai niin ku siis silleen, että kun nyt tuntuu ettei niin kun opettajienka kanssa toi yhteistyö oo niin ku. Ei niillä riitä enää motivaatio kun siellä on koko luokka täynnä häiriköitä niin eihän sitä oo niinku,

Sos.tt: Nii, nii

Äiti: ...opettajat enää jaksa, eikä pysty luomaan sitä uutta sammosta suhdetta näihin, että jaksaisivat kummatkaan niin ku enää olla nii.

Sos.tt: Nii

(Kotikäynti 1.)

Aineisto-otteessa tulee esille äidin määritelmä poikansa koulutilanteesta. Äiti pohtii pojan koulun siirtoa, eikä näe sille varsinaisia esteitä, vaan arvelee sen tuovan positiivista muutosta pojan käyttäytymiseen. Pojan mielipidettä asiaan ei kotikäynnillä kysytty. Sosiaalityöntekijät eivät kyseenalaista pojan siirtoa koulusta esimerkiksi kysymällä, onko pojalla hyviä ystäviä tai muita asioita koulussa, joiden kannalta pojalle olisi tärkeää jatkaa samassa koulussa. Äidin tulkintaa opettajien motivaation puutteesta ei myöskään kyseenalaisteta. Sen sijaan keskustelua jatkettiin äidin selonteon kannalta ja mietittiin muita kielteisiä asioita, mitä pojan koulunkäyntiin liittyy. Pojan käyttäytymiselle muodostetut odotukset painottuvat äidin puheessa ja tätä kautta lapsi rakennetaan ensisijaiseksi muutostyön kohteeksi. Kotikäynnin keskustelu noudatti yllä olevan aineisto-otteen kaltaista keskustelua, jossa vahvimpana ovat äidin kuvaukset poikansa tilanteesta. Paikalla on myös äidin puoliso, joka ei kuitenkaan osallistu keskusteluun ilman, että häntä siihen erikseen kutsutaan. Työntekijät ovat vähäsanaisia ja lähinnä säestävät nyökyttelyin ja niin - sanoin äidin kertomaa.

Kokonaisuudessaan kotikäynneillä työntekijöiden ja ennen kaikkea äitien keskustelu näyttää liukuvan ikään kuin omalla painollaan. Sekä työntekijät että asiakkaat tuovat keskusteluun aiheita ja aiheesta toiseen siirtyminen tapahtuu luontevasti. Työntekijät ohjailevat keskustelua hienovaraisesti kysellen avoimia kysymyksiä ja pyytäen tarkennuksia. Asiakkaan määritelmiin työntekijät reagoivat usein lyhyesti ”niin”, ”joo”, ”hmm” -vastauksiin, jotka eivät ota kantaa asiakkaan tulkintoihin tai selontekoihin. Paikoitellen kotikäynneillä keskustelut lähtivät lastensuojelullisen intressin ulkopuolisiin keskusteluihin, joita työntekijät eivät kuitenkaan tyrmänneet asiaankuulumattomina tai kiiruhtaneet muuttamaan aihetta. Huolimatta kotikäyntien tuttavallisesta sävystä ja ehkä myös työntekijöiden pyrkimyksestä pitää tiedostaen tai tiedostamatta kotikäyntien vuorovaikutus kevyenä, vitsailevana ja sujuvana, palauduttiin asiakas-

työntekijä suhteeseen muutamien eri tavoin. Joillakin tapaamisilla tehtiin selväksi, että kysymys oli asiakassuunnitelmatapaamisesta (kotikäynti 1) tai lastensuojelutarpeen selvittämisestä (kotikäynti 2), jotka raamittavat lastensuojelun asiakkuutta lainsäädännöstä käsin. Kotikäyntiin sidottiin suunnitelmallisuutta ja jatkuvuutta sopimalla aina jatkosta esimerkiksi seuraavasta tapaamisesta tai jostakin tukitoimesta.

Kokonaisuudessaan kotikäynnit hahmottuvat ennen kaikkea tiloina, joihin mennään kuulemaan asiakkaan tulkintoja ja kuvauksia lapsen ja perheen tilanteesta. Asiakkaalle tilan antaminen ja asiakkaan ehdoilla meneminen voidaan tätä kautta tulkita asiakaslähtöiseksi. Määritelmät ja tulkinnat, joita äidit kotikäynneillä tekevät eivät kuitenkaan välttämättä rakennu asiakkuuden ja erilaisten määritelmien kaarella vahvimiksi, vaikka ne kotikäynneillä saavatkin tilaa. Erilaisten selontekojen suhteet todentuiivatkin parhaiten, kun verrattiin kotikäyntien keskusteluja niihin tulkintoihin ja johtopäätöksiin, joita sosiaalityöntekijät tekivät haastatteluissa kotikäyntien jälkeen. Palaan vielä erilaisten selontekojen ja tulkintojen suhteisiin tämän luvun muissa osissa.

7.2 Ymmärtävä orientaatio

Sos.tt.: [Niin niin,] joo. Joo, hänellä on aik- kuulemma aika kehittyny tää kielenkäyttö jossain rivoissa asioissa, että kyllä ne kaikki tämmöset oppii sitten.

Äiti: Joo, ja se on mää mietin, ett tosiaan mistä se, mistä se näitä repii, mutta niin nyt, kun oon tossa vähän kuunnellu isoveljee ja sen kaveria niin niil on kyl siis tämmösiä.

Sos.tt: [Aha

Äiti: [Ja] sitten, kun isoveli on vähän pikkuveljen idoli

Sos.tt: [Nii]

Äiti: niin se kai aattelee

Sos.tt: Joo

Äiti: ett ne on hienoja juttuja ja sit ku sil ei oo niin ku käsitystä, että missä niitä niin kun lauotaan sieltä

Sos.tt: [Nii]

Äiti: [suuSta]

Sos.tt: suuttuu nii ei se mieti sitä sitte

(Kotikäynti 4.)

Aineisto-otteesta välittyy kuva kotikäynnistä, jolla asiakasta kuunnellaan ja keskustelun sävy on ymmärtäväinen. Tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijä olisi voinut kysyä myös äidin suhtautumista huonoon kielenkäyttöön omalla kohdallaan ja myös isonveljen kohdalla jää käsittelemättä. Kuitenkin myöhemmin haastateltaessa sosiaalityöntekijä vahvistaa, että hän epäilee myös äidin oman kielenkäytön vaikuttavan pojan käytökseen. Tämä tulkinta ei rakennu pelkästään äidin kertoman pohjalta, vaan myös aiempien tapaamisten ja jo rakentuneen kuvan pohjalta. Kotikäynti ei näyttäydy tilanteena, jossa on tarkoitus haastaa tai kyseenalaistaa äidin tulkintoja, vaikka sosiaalityöntekijä arvioi jälkikäteen äidin kielenkäyttöä ja tekee näin moraalisia kannanoton äidin käytöksestä.

Ymmärtävä orientaatio korostui kaikilla kotikäynneillä. Kohtaamisissa korostuvat työntekijän empaattisuus ja ymmärrys äitiä ja hänen kertomaansa kohtaan. Sosiaalityöntekijät tuottavat ymmärtävää puhetta tukeakseen vanhemman kasvatustehtävää ja osoittaakseen tukea vaikeissakin tilanteissa. Tällöin asiakkuussuhteessa painottuu näkemys lapsen auttamisesta vanhemman kautta ja työotteessa painottuu lapsikeskeisyyden sijaan perhe- tai vain vanhempikeskeisyys (esim. Forsberg 1998, 193–198; Hurtig 2003, 21, 150–153).

Näyttää siltä, että osalla aineistoni kotikäynneistä ymmärrystä osoitetaan huolimatta siitä, onko työntekijällä ja vanhemmalla samanlaiset tulkinnat tilanteista. Toisaalta liiallinen ymmärtäminen voi johtaa siihen, että lapsen ja perheen tilannetta ei selvitetä riittävän perusteellisesti. Martti Lindqvist (2002, 179–181) onkin nimittänyt tätä eräänlaiseksi ymmärtämisen harhaksi, joka näyttäytyy lopulta kohtaamattomuutena, jonka kautta työntekijä pitää tilannetta kasassa joutumatta hämmennyksen tai epätietoisuuden valtaan asiakkaan kertoman suhteen. Työntekijöiltä liiallinen ymmärtäminen voi olla pakoaine moraalisten kysymysten asettamisen välttämiseksi, vaikka ennen kaikkea lapsen kannalta se voisi olla tärkeää.

7.3 Kannustavan ohjaamisen orientaatio

Neuvonanto ja ohjaaminen voidaan paikantaa normatiivisena puheenvuorona, jossa työntekijällä on tavoitteena muutoksen aikaan saaminen. Lastensuojelun kontekstissa pulmien ja neuvojen

rakentamisella otetaan väistämättä kantaa myös siihen, millaista on hyvä vanhemmuus ja lasten oikeanlainen kasvatus. (Juhila 2000, 105–106.) Aineistossa ohjaaminen näyttäytyy hienovaraisena ja monesti kysymysten kautta tapahtuvana kannustamisena. Suhteessa ymmärtävään orientaatioon kannustavan ohjaamisen orientaatio näyttää muutoshakuisempaan ja on jo kantaaottavampi työntekijän orientoitumistapa. Ohjaus kohdistui kotikäynneillä paitsi lapsen asioihin myös laajemmin perheen ja vanhempien tilanteisiin. Työntekijät ohjasivat ja varmistelivat vanhempia esimerkiksi erilaisten tukien hakemisessa. Paikoitellen ohjaaminen oli hyvin konkreettista ja näyttöä tuttavallisena jutusteluna arjen asioista, eikä niinkään johdonmukaisena lastensuojelullisena lapsen hoivaan ja huolenpitoon liittyvänä ohjauksena. Kuitenkin ohjaamisen elementti ja palveluhenkisyys korostuivat kaikilla kotikäynneillä.

Sos.tt: Hjoo, niin no tota se on hyvä, ku sä oot ruvennu käyt- noita aikatauluja noudattaa ja nythän sä sait jo palautettaki kun aamupalat maistuu. Se on ihan siitä, kun on määrätty ajat niin maistuu.

Äiti: Niin, aivan ja nyt se tietysti niin kun vähän. No, ei se noita ruoka-aikoja vastaan protestoii, mutta niin kun just tää pelaaminen on yks ja siis mä oon nytte tunnin antanu pelata päivässä,

*Sos.tt: Ai sekin, jaaha
(Kotikäynti 4.)*

Pojan palattua sijoituslaitoksesta äiti on pyrkinyt noudattamaan laitoksesta saamia ohjeita päivärytmin ja muun muassa ruoka-aikojen suhteen. Sosiaalityöntekijä kannustaa äitiä jatkamaan kasvatustehtävässään korostamalla positiivista muutosta, joka on jo tapahtunut aamuruokailuissa. Ohjaamisen kautta työntekijä voi myös mitata äidin sitoutumista tavoitteisiin, joita lastensuojelulaitos, perhe ja lastensuojelun sosiaalityöntekijä ovat lapselle ja perheelle yhdessä asettaneet. Tapaamisella äiti tuo esille sitoutuneisuutta tavoitteisiin tuomalla esimerkkejä arjessa tapahtuneista muutoksista. Arkiselta, jopa tuttavalliselta näyttävä ohjaus aineistotteessa heijastelee kuitenkin sosiaalityöntekijän kontrolli- ja valvontaroolia, vaikka ongelmanmäärittely kotikäynnin kontekstissa näyttöä hyvin hienovaraisena ja suppeana. Pojan tilanteen vakavuus hahmottuikin paremmin kotikäyntiä tukevien haastattelujen pohjalta. Aineistossani kahden lapsen tilanteet (Kotikäynti 1 ja 4) ovat olleet aiemmin niin kriisiytyneitä, että lapset on avohuollon toimenpiteenä sijoitettu pois kotoa. Kontrollipuoli, jota ei niinkään suullisesti tuotettu oli kuitenkin selvästi läsnä perheiden arjessa.

Sos.tt: ja sitte tää laps oli aina sen mukaan, ku jos äiti oli illalla töissä niin laps oli isällä hoidossa, ett se oli niin sekavaa. Sekää ei aina tienny ittekkään minne se menee illalla äidille vai isän luokse. Ja sit sillä oli vanhempi, joka joutu taas nyt tappelee jatkuvasti ja ei oo semmosta tavanomaista sisaruskiistaa vaan oikeen kovaa taistoo ja tota koulu ei mee, suju ollenkaan tällä lapsella. Ja se oli koskakaas se meni perhekeskukseen. (katsoo papereistaan) Hän oli kuitenkin jo perhekeskuksessa sillon, kun mä tulin marraskuussa tänne. Niin ne totes perhekeskuksessa, että ei he enää pysty sitä lasta auttaan. Ja äiti oli jäämässä työttömäksi, kun se kioski lopetetaan ja äiti halus, että laps tulee kotiin, kun koko ajan me ollaan yritetty kaikki, että se pääsis lastenpsykiatriselle osastolle tutkimusjaksolle, mutt ei. Tää vs. johtava psykiatri ei anna myöten. Hän vaan sanoo, että se tehdään polikliinisesti nää tutkimukset tälle lapselle. Ja tää lääkäri ois halunnu, ett ois jatkettu sitä perhekeskushoitoa, mutta äiti ei halunnu. Eikä siinä ollu mitään mahdollisuutta väkisin pitää sitä siellä, eikä perhekeskus enää halunnu, että.

(Kotikäynti 4. Sosiaalityöntekijän haastattelu ennen kotikäyntiä)

Yhden aineistoni pojan tapauksessa koti on myös paikka, johon hänet ikään kuin heitetään niin koulusta, lastensuojelulaitoksesta kuin lastenpsykiatrialtakin. Sosiaalityöntekijän puheessa koti ei hahmotu lapselle parhaaksi mahdolliseksi paikaksi, mutta siihen on tyydyttävä parempien vaihtoehtojen puuttuessa. Näin ollen koti muodostuu eräänlaiseksi testiympäristöksi, jossa katsotaan miten poika ja äiti pärjäävät. Kodista tehdään oppimisympäristö, johon sovelletaan erilaisten ammattilaisten neuvoja. Kodin puitteet voivatkin alkaa näyttää laitospäisiltä, kun kodin arkea kontrolloidaan sijoitusyksikön perhe-elämää normittavien ohjeiden mukaan. Toiseksi äiti saa tehtäväkseen pojan opetuksesta huolehtimisen, kun poika siirretään koulussa olleiden ongelmien vuoksi kotiopetukseen. Huolimatta siitä, että vuorovaikutuksessa korostuvat äidin selonteot ja vapaaehtoisuus, näyttää kotielämää säätelevän vahva institutionaalinen kontrolli, jonka toimeenpanijaksi äiti on ryhtynyt ja laitettu. Sosiaalityöntekijän näkemys on, että tässä tehtävässä äiti tarvitsee tukea ja ehdottaakin äidille kotiin tueksi perheohjaajaa lastensuojelusta, vaikka haastatteluissa käy ilmi, että parhaana tukena pojalle hän näkisi osastojakson lastenpsykiatrialla. Sosiaalityöntekijän antama ohjaus näyttäytyy hyvin hienovaraisena kontrollina, eikä suinkaan sellaisena jossa asiakkaille annetaan tiettyjä vaihtoehtoja tai vain yksi vaihtoehto.

Suoranaista kontrollipuhetta ei ollut juurikaan paikannettavissa, vaan ennemminkin kontrolli sidottiin muihin viranomaisiin kuten lastenpsykiatrian ja koulun toimiin, joihin perheen ja lastensuojelun tuli sopeutua. Kotikäynnit näyttävät noudattavan avohuollon keskeisiä

työskentelyn periaatteita, joita leimaavat hienovaraisuus, palveluhenkisyys, valinnanvapaus ja vapaaehtoisuus (ks. Hurtig & Laitinen 2000, 256). On kuitenkin liioiteltua vetää johtopäätöstä, ettei ongelmaa määritellä laajemmin, sillä se on voitu tehdä jossakin toisessa tilanteessa.

Ohjauksen orientaatio näyttäytyi myös vahvana kotikäynnillä, jonka pohjalta työntekijät arvioivat, ettei lastensuojelun tarvetta perheessä ollut.

Sos.tt: Joo, mut että tosiaan niin ei meillä nyt tässä oo näitten perusteella tarvetta ruveta niin ku mihinkään toimenpiteisiin niin sanotusti, eikä mä luulen, että että nyt tällä hetkellä te pärjätte sil psykiatrian kontaktilla kyllä. Että päätetään tää asiakkuus nyt tähän. Tässä kohtaa niin kun aina arvioidaan sitä, että jatkuuko asiakkuus vai päättykö.

Äiti: Joo

Sos.tt: Että kun tulee lastensuojeluilmoitus ja alotetaan lastensuojelutarpeen selvitys niin lastensuojeluasiakkuus alkaa aina automaattisesti, mutta tässä nyt sitte arvioidaan sitä, että jatketaanko sitä vai päätetäänkö se, että. Ja tosiaan mä laitan sen päätöksen myös sitten sulle

Äiti: Joo

Sos.tt: tai teille, että sehän on sullekin tietysti saat sen nähdä ja saat myös nähdä sen yhteenvedon, mikä tästä tehdään. Kuitenkin sun asioissa tässä ollaan, että. Mut pysyt noin avoimena niin kyllä varmasti kaikki menee ihan hienosti

Tyttö: Nii

Sos.tt: Nmmmm

So: Siittä kiusaamisesta kannattaa kertoa [opettajalle]

Sos.tt: [Joo]

So: ja sitte äidille.

Sos.tt: Nii

Äiti: Joo

Sos.tt: Niin ku oot nytte [tehnykin].

(Kotikäynti 2.)

Kotikäynnin tapaamisen lopussa työntekijät kertovat päätöksensä asiakkuuden päättämisestä. Päätöksen yhteydessä perhe saa vielä tiivistetysti ohjeita asioihin, jotka kotikäynnin keskustelussa nousivat esiin. Ohjeet valikoituvat asioihin, joita työntekijät arvioivat merkittäviksi. Sosiaalityöntekijä ottaa kantaa myös siihen, mitkä muut palvelut hän näkee lapsen kannalta tärkeiksi. Perheellä jo ollut lastenpsykiatrian kontakti korostuu keskustelussa tärkeänä tukimuotona, vaikka lopulta tarve lastenpsykiatrian tukeen ja tuen muodot tietenkin arvioidaan lastenpsykiatrialla yhdessä perheen kanssa. Ohjauksen rinnalla kulkee tiedonanto siitä, miten

lastensuojelutarpeen arviointiprosessi etenee. Ohjauksen orientaatio näyttäytyy vahvana, sillä vaikka työntekijät ovat todenneet ”tarpeettomuutensa”, kokevat he tehtäväkseen antaa perheelle ohjeita ja kannustusta.

7.4 Kumppanuusorientaatio

Aineistossani kumppanuusorientaatio ilmenee puheena, jossa tuotetaan yhdessä tekemistä ja ”meitä”. Kumppanuus perustuu vastavuoroisuudelle, luottamukselle ja kokemukselle tuesta. Osittain rinnakkain ja limittäin kumppanuusorientaation kanssa kulkevat ymmärtämisen ja kannustavan ohjauksen orientaatiot. Kuitenkin kumppanuuden luominen on ajallisesti pidempi prosessi, jossa korostuu sosiaalityöntekijän rooli asiakkaan rinnalla kulkijana. Kumppanuuspuhetta oli paikannettavissa erityisesti niillä kotikäynneillä, joilla sosiaalityöntekijä on toiminut pidempään perheen työntekijänä (kotikäynnit 1 ja 3). Kumppanuutta korostava puhetta tuottivat sekä äidit että sosiaalityöntekijät.

Äiti: Mutta ehkä silloin aluks kun sosiaalityöntekijät kävi oli vähän sammosta että nyt ne tulee tänne meidän kotiin tarkkailee, miten me asutaan ja onko täällä siivottu tai jotenkin tuli semmonen tunnelma. Ettei enää koska on tullu niin tutuksi niitten kanssa ja kumminkin kaikki ajatellaan lasten parasta niin ei oo semmonen, että ett ne vaan tulee ja tekee arviot ja lähtee sitten niin ku tekeen omat päätökset ja kuuntelematta meitä.

T: Niin. Olikse, tuliks se muutos jonkun niin kun keskustelun kautta tai se että alkuun vähän jännitti sitä ja mielti vai olikse se vaan ajan myötä että?

Äiti: No ehkä oli siis vaan siis ennakkoluuloja, että kun kaikki aina sanoo, että sosiaalityöntekijä tulee ja ottaa lapset huostaan että niin kun pienistäkin asioista että niin sitten on jotenkin kasvanu siihen uskoon, että että niissä ei oo mitään hyvää ja ne ei ajattele niin kun tai niin ku sillon jotenki että ne ei kuuntele niitä vanhempia, että mitä niillä on asiaa tai miten ne niin kun että ne vaan tekee omat ratkasut ja sitten että ne ehkä kumminkin käy ja tullu se semmonen luottamus ja ollaan päästy yhteisymmärrykseen sillein ja jotenkin että ett kaikki puhalletaan yhteen hiileen eikä niin kun niin että ne vaan sitte tekis omat ratkasut ja se on sitten sitte muuttanu sitä omaa käsitystä.

(Kotikäynti 1. asiakkaan haastattelu)

Äiti tuo esille, että ajan myötä ja tutuksi tulemisen kautta hän on alkanut luottaa työntekijöihin ja tätä kautta on rakentunut yhdessä tekemisen tunne. Kumppanuus näyttäytyy saavutuksena, joka

on rakennettu. Kotikäynnillä 1. sosiaalityöntekijän ja lähinnä äidin välinen keskustelu sisälsi useita otteita sosiaalityöntekijän suhtautumisesta, jossa korostuivat tuen ja lempeän ohjauksen ja kuulemisen keinot.

Sos.tt: [Kyä] siinä yhdelle äitille kyllä touhua piisaa

Äiti: [Kyl-]

Sos.tt: [Ja ku] me aateltiin silloin vuosi sitte, mua välillä huvittaa, kun mun tulee teijän perhe mieleen, että sä oisit kerenny tästä

Äiti: kouluun

Sos.tt: Ni kouluun taikka osapäivätyöhön, ku meinattiin, ett ku kaikki o paikalla

Äiti: Kouluunhan mä hainkin silloin

Sos.tt: Nii

Äiti: Mut sit mä olin siä sairaalassa just keuhkokuumeessa silloin ku oli se pääsykoe.

Sos.tt: Nmmm

Äiti: Sinne kouluun. Mut ei, se lääkäri oli kyl vähä sitä mieltä, ku mä puhuin sille, ett jos mä vaikka kouluun tai se tyrmäs mut suurin piirtein sanoi, että kuule sä et oo lähdössä minnekkään. Ku se ilmotti mulle silleen, että ”Jaaha”.

Sos.tt: Voihan sitä ajatella sitte ku pojat kasvaa, että jos siitä sitte

Äiti: Joo, totta kai tilanteet [muuttuu]

(Kotikäynti 3.)

Sekä sosiaalityöntekijä että asiakas tuottavat kotikäynnin aikana me- puhetta, jolla korostetaan yhteistä taivalta ja asioiden miettimistä yhdessä. Yhteinen muistelu on tapa tuottaa yhteistä kumppanuuteen pohjautuvaa suhdetta. Kumppanuuteen perustuvassa suhteessa ohjaus on hienovaraista ja se näyttäytyy ystävällisinä kannustavina ohjeina vuorovaikutuksessa ”Voihan sitä ajatella sitte ku pojat kasvaa, että jos siitä sitte”. Asiakassuhde näyttäytyi hyvin tuttavallisena. Tätä vahvisti vielä sosiaalityöntekijöiden puhe, jossa he toivat esiin omakohtaisia kokemuksiaan muun muassa lastenkasvatuksesta (esim. kotikäynti 1 ja 3). Omista kokemuksista kertominen voi olla harkittu tai harkitsematon persoonasta riippuvainen tyyli. Omakohtainen puhe paitsi kaventaa asiakkaan ja työntekijän hierarkkista suhdetta, myös legitimoit asiakkaan kokemusta ja tilannetta lähemmäs yhteistä ja yleistä kulttuuria (esim. Juhila 2006,138–139).

Tuttavuuden alle hukutetaan myös hierarkiaa, joka on väistämätön osa erityisesti lastensuojelun asiakassuhdetta. Työntekijät eivät ole tasa-arvoisia suhteessa asiakkaaseen ja asiakkuuden määrittelyyn (esim. Healy 2000, 71–73; Mönkkönen 2002). On tärkeää, että

ymmärrys lastensuojelun sosiaalityöntekijän esisijaisesta roolista lapsen edun, kehityksen ja kasvun turvaajana, sekä niistä konkreettisista velvollisuuksista ja tukikeinoista, jotka rooliin kuuluvat, ovat yhteisesti jaettua tietoa työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. On kuitenkin osoitettu, että lastensuojelun työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa suoruus, johdonmukaisuus ja tavoitteet kokonaisuutena ovat työntekijöille vaativia tuottaa. Siksi työntekijöiden selonteot omasta roolistaan ja auktoriteettiasemasta jäävät usein epäselviksi asiakkaille (esim. Hall ym. 2006, 73–76; Van Nijnatten ym. 2001). Carolus Van Nijnatten, Mariette Hoogsteder ja Jeanine Suurmond (2001,717) ovatkin esittäneet, että jopa vakavissa perhetilanteissa kohtaamisissa korostuu halu yhteistyöhön, eikä asioiden ja ongelmien kohtaamiseen, mistä johtuen sosiaalityöntekijöiden taidot asiakkaiden kohtaamisessa ja asioiden esittämisessä ovat näyttäneet puutteellisilta. Kotikäyntien keskustelut rakentuivat tuttavalliseksi epävirallisen kielenkäytön kautta, jonka käyttö näyttäytyy kodin tilassa luontevalta. Kuitenkin lastensuojeluprosesseja selitettäessä kieli muuttuu usein viralliseksi ja näin ollen asiakkaat voivat jäädä ristiriitaiseen käsitykseen työntekijän viestistä.

Tutkija: Mutta tota minkä minkälainen yleisvaikutelma teille jäi tosta tästä kotikäynnistä? Oliko teillä jotain odotuksia esimerkiksi?

Äiti: Noo, ei mulla ollut siis silleen mitään odotuksia vähän ehkä oli semmonen jännittynyt fiilis ett mit- mistä me nyt keskustellaan, kun tosiaanki edellinen kotikäynti meillä oli siis tota kun vielä kävi noihhhh perhetyöntekijät.

Tutkija: Joo

Äiti : Ja silloin ne oli sitä mieltä, että Nimi (poika)ja Nimi (pikkuveli) ei voi olla täällä niin kun että kun isoveljellä on ylikorostunut seksuaalisuus ja se ei oo näyttäytyny siis silleen kotioloissa, mut se oli perhetyöntekijöille näyttäytynyt. Niin sitten se oli vähän semmonen katastrofaalinen se meidän viime palaveeri, niin sitt ei oikein tienny miks me palaveerataan,

(Kotikäynti 1.)

Aineisto-otteessa käy ilmi, että äiti oli kotikäynnin suhteen jännittynyt, koska hän ei ollut edellisen kotikäynnin perusteella varma, mikä on lastensuojelun kanta perheen tilanteeseen. Äiti tuo luultavasti asian esiin, koska hän todennäköisesti odotti sosiaalityöntekijän palaavaan keskusteluihin tällä kotikäynnillä. Näin ei kuitenkaan käynyt. Äidin puheessa korostuu epätietoisuus. Myös sosiaalityöntekijän haastattelussa korostuu huoli pojasta, mutta kotikäynnillä se jää ikään kuin epämääräisenä leijailemaan ja tapaamisessa korostuvat äidin selonteot. Onkin

mahdollista, että tapaamiset, joissa on lapsen koko ammatillinen verkosto läsnä näyttäytyvät tilanteina, joissa nostetaan perheen ja lapsen tilanteesta nousevat huolet esiin useammin. Tällöin myös työntekijän institutionaalinen auktoriteettiasema korostuu siten, että huolet tai auktoriteettiasema eivät personoidu vain yhden työntekijän tuottamaksi, vaan huolien tuottamiseen ja todentamiseen voivat osallistua eri viranomaiset ja ammattilaiset, kuten perhetyöntekijät, lastenpsykiatria ja koulu. Myös omassa aineistossani on paikannettavissa kohtia, jotka asiakkaiden kannalta kaipaavat selkeyttämistä. Sosiaalityöntekijälle yhtäaikainen kumppanuussuhteen ja suoruuden säilyttäminen voivat näyttäytyä haasteena.

Kumppanuuden rakentaminen korostui myös suhteessa muihin viranomaisiin ja asiantuntijatahoihin. Erontekoa muihin viranomaisiin ja asiantuntijainstituutioihin kuten kouluun, lastenpsykiatriaan ja vammaispalveluihin tuottivat sekä työntekijät, että asiakkaat.

R: Nii sit oltais vaan ajettu se niin ku läpitte sieltä puoliväkisin, että tänne on saatava joku.

T: Joo. No, tota tuliks sun mielestä tässä käsiteltyä ne asiat, mitkä halusikki?

R: Joo, ett kyllä mä oon. Tää tietty aina viä itteltä tämmösiin valmistautuminen niin kun sen muutaman päivän, ett sä mietit ja pohdit, ett mitä tarvii ottaa esille ja kuinka ottaa esille ja

T: Joo

R: ja tämmösiä, miten sen niin ku tuo sen tarpeen esille, koska jos ett sä saa tuotua sitä tarvetta esille niin eihän ne teekkään millekkään mitään

T: Hmmm hmmm

R: Ett sit ne on silleen, ett sä tähän mitään tarvii. Ett se on se on se, mutt toisaalta taas ne useimmiten kannattaa. Se semmonen asioitten läpi pohtiminen ja miettiminen. Että Nimi (sosiaalityöntekijä) kumminki tietää ja tuntee mut sen verran hyvin jo, että se tietää ett mä en niin turhaa pyydä mitään.

(Kotikäynti 3.asiakkaan haastattelu)

Tässä aineisto-otteessa äiti kertoo suhteestaan sekä vammaispalveluihin että lastensuojeluun. Kotikäynnillä ja haastatteluissa äiti korostaa vammaispalvelun lapsille tarjoamaa monimutkaista ja rasittavaa avunsaantiprosessia. Kuitenkin äidillä on kokemus ja usko siihen, että he yhdessä tekevät sosiaalityöntekijän kanssa muutosta ja vaikuttavat siihen, että palvelut järjestyvät. Tämä asiakkaan tulkinnan mukaan pohjautuu siihen, että yhtäältä hän jaksaa itse vaatia ja toisaalta sosiaalityöntekijä on asiakkuuden ja tuntemisen myötä oppinut tunnistamaan ne tilanteet, jolloin äidin jaksaminen on rajoilla ja todellinen avun tarve syntyy. Asiakkaiden puheissa työntekijät

hahmottuivatkin usein ennen kaikkea persoonina ja ihmisinä, joiden kanssa tultiin toimeen tai ei tultu. Tätä positiivista tunnelmaa tukivat myös asiakkaiden kokemukset kotikäynneistä. Äidit saattoivat kuvata sosiaalityöntekijöitä mukavina ihmisinä ja tästä syystä he kokivat suhteen toimivina (erityisesti kotikäynneillä 3 ja 4).

7.5 Tiedonkeruuorientaatio

Tiedonkeruu ja selvitystyöskentely ovat keskeinen osa lastensuojelutehtävää (esim. Juhila 2006, 243–245). Se mikä määrittäytyy olennaiseksi tiedoksi erilaisten ongelmamääritysten ja tuen tarpeen arvioinnin kannalta on prosessi, johon liittyy paitsi sosiaalityöntekijän suhde asiakkaaseen myös monet muut toimijat. Pääosin kotikäynneillä keskustelu on laveaa ja kerronta paikantuu paitsi meneillä olevaan hetkeen myös menneisiin tapahtumiin ja tulevaan. Toisaalta kotikäynnit näyttävät hektisinä ja asioista keskusteleminen on poukkoilevaa, kun arki lapsineen ja koirineen tulee tilanteisiin. Näin ollen tiedonkeruu kotikäynneillä voi olla haastavaakin. Selvä ero on pitkään olleiden asiakkaiden (kotikäynti 1 ja 3) ja lastensuojelutarvetta selvittävän alkuarviointikotikäynnin välillä (kotikäynti 2) on, että lastensuojelun alkuarviota tekevän työparin kotikäynnillä neuvottelu on huomattavasti työntekijäjohtoisempaa. Keskustelu on tiivistä ja etenee siten, että sosiaalityöntekijä esittää kysymyksen ja äiti, isäpuoli tai tyttö vastaavat. Ilmoituksessa olevat huolet käydään läpi perusteellisesti.

Sos.tt: Onks teillä niin ku nyt säännölliset käynnit siellä? Onks jok-

Äiti: Ei oo ku sieltä tulee sitte aina aika.

Sos.tt: Just joo, ettei oo mitää terapiaa käynnissä.

Äiti: Ei, kun ne sano, ettei oo mitään semmosta huolenaihetta, että.

So: Just

Sos.tt: Joo, okei.

Äiti: Ne sillan haastatteli tyttöä ja.

Sos.tt: Joo, onks jotain tutkimuksia käynnissä nytte sitte?

Äiti: Ei

Sos.tt: Joo, joo. No, minkälainen olo sulla itelläs on nytte, kun oot sillan kertonu, että hyppäät kalliolta, niinkö se oli?

Tyttö: Nii

Sos.tt: Joo-o. No, minkälainen olo sulla nytte on sitten niin ku yli- niin ku yleensä?

Tyttö: Ihan normaali

(Kotikäynti 2.)

Sosiaalityöntekijä ohjaa keskustelua kysymyksin ja tapaamisen selvittävä luonne korostuu. Perheen ja lapsen tilanne selvitetään lastensuojeluilmoituksen pohjalta, mutta työntekijät eivät selvitä vain ilmoituksessa olleita huolia, vaan lapsen ja perheen tilannetta paljon laajemmin. Kotikäynnin vuorovaikutus muistuttaakin Hannele Forsbergin (1998, 157) käyttämää sosiaalitoimistojen lastensuojelutyöskentelyä kuvaavaa huolikehystä, jossa lastensuojelullisten näyttöjen etsiminen tai poissulkeminen leimaa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä vuorovaikutusta.

Kotikäynneillä tiedonkeruussa korostuu asiakkaan kuuleminen ja hänen versionsa ja mielipiteensä saaminen. Usein sosiaalityöntekijällä on jo tieto tapahtumista, joista asiakas kertoo.

Sos.tt: Ei, eikä se nyt varmaan kukaan ihan helposti ota toisesta kii sillai. Kai siinä sit omat juttunsa on ollu siinä tilanteessa, mutta vaikee kuvitel-. Onks se poika ku se oikein hermostuu, niin sille ei mee sit sana perille? Että se ei usko, jos sanoo, että rauhotu?

Äiti: No ku siihen. Just sen takia mä olisin halunnu mennä viä, niin kun olisin halunnut mennä sinne kouluun, ett mä nään

Sos.tt: Näkisit ne tilanteet

Äiti: koska kotonahan ei niin kun tämmösii oo. Että kyl se joskus, niin kun se on oikein "krrrrlrlrrll" (näyttää tuimaa ilmettä) ja niin kun näkee, ett se raivostuu ja niin kun saattaa ruveta esimerkiks heittää jotain tavaroita. Mutt sitäkin sattuu aika harvoin. Mutt siis riittää yhdellä kädellä sit se rupee huutaa "päästä irti". Sit kun mä sanon, että rauhotu, niin mä päästän irti.

Sos.tt: Niin

Äiti: Ja sit se rauhottuu, kun päästää irti

Sos.tt: Joo, ja sä pidät vaan käsistä esimerkiks etkä?

Äiti: Joo, en ota missään nimessä

Sos.tt: Ihan pitkin?

Äiti: En, ett siis joskus itse asiassa mull tuli tästä mieleen, että joskus ku se oli neljä viis vuotta, niin silloin saatoin mennä hajareisin päälle, että pidin niin kun käsistä kiini ja sit niin kun, ettei

Sos.tt: [Hjoo]

Äiti: [päässy] siit

Sos.tt: Hjoo

Äiti: rimpuilee. Mutt sen mää totesin aika pian, ett se niin kun lähinnä haittaa sitä, [ett se]

Sos.tt: [Joo]

Äiti: menee vaan niin kun pahemmaks.

Sos.tt: Niin, ett se menee liki paniikkiin

Äiti: Plus sitte kotona on tietysti tää mist puhuttiin kanssa, että jos menee hermot, se painuu omaan huoneeseen läiskäsee oven kiinni ja menee sit sinne peiton alle mykkyrän.

Sos.tt: Joo

Äiti: Mut ku siäl koulussa sil ei oo [sammosta]

Sos.tt: [Nii]

(Kotikäynti 4.)

Aineisto-otteessa sosiaalityöntekijä kysyy koulussa olleen tilanteen kautta pojan käyttäytymistä kotona ja äidin reagointia siihen. Sosiaalityöntekijällä on jo tietynlainen kuva tapahtumista ja lapsesta aiempien tapaamisten ja muiden viranomaisten antaman tiedon pohjalta. Äidille tulee mahdolliseksi selittää pojan käytöstä ja näin ollen tapaamisen funktiona on kuulla vanhempaa ja verrata kuulemaansa ja aiemmin olevaan kuvaan lapsesta ja hänestä saadusta tiedosta. Ulkoiset tekijät, jotka vaikuttavat perheen, erityisesti äidin ja lapsen tilanteeseen korostuvat ja myös lastensuojelun suhde muihin toimijoihin ja palveluihin. Jokisen (2008) mukaan yksi vallitseva tapa määritellä asiakassuhteeseen liittyvää kontrollia, on nähdä se ammatilliseen asiakasprosessiin liittyvänä ulottuvuutena, jolloin kontrolli ilmenee asetettujen tavoitteiden seurantana, asiakkaan toiminnan tarkkailuna ja hänen antamiensa tietojen varmistamisena (emt. 122). Toisaalta tiedonkeruu ei näyttäydy julkilausuttuna ja avoimena toimena, sillä sosiaalityöntekijöiden tulkinnat kodista tai lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta eivät kaikki olleet sellaisia, jotka jaettiin kotikäynnillä asiakkaan kanssa.

Tiedonkeruussa korostuu lastensuojelusuhteen prosessisuus, joka edellyttää jatkuvaa asiakkuuden päivitystä, tiedon keräämistä ja erilaisten tulkintojen ja ”totuuksien” vertailua. Voimme nähdä, että perheille tarjottava tuki tai ammattilaisverkosto ei muodostu yksin lastensuojelusta ja näin ollen tulkinnat rakentuvat monien eri vuorovaikutustilanteiden ja keskustelujen pohjalta, joissa kaikissa asiakas ei välttämättä ole edes ollut mukana.

Kotikäynneillä painottuvat asiakassuhteen rakentamisen orientaatiot eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne paikantuvat vuorovaikutuksessa osittain päällekkäisinä vuorottelevina asentoina ja asennoitumistapoina. Erilaisia asiakassuhteen rakentumisen orientaatioita on mahdollista tulkita suhteen kehyksinä, jotka sijoittuvat dikotomisen tuen ja kontrollin jaottelun

välimaastoon erilaisin painotuksin. Aineistoni kotikäynnit rakentavat asiakassuhdetta, jossa korostuu persoonien välinen kohtaaminen. Vaikka kodin tilan vaikutusta asiakassuhteen rakentamiseen on kuitenkin hankala eritellä muista tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä, on paikallaan nostaa esiin kysymys siitä, vaikuttaako koti tilana paitsi vuorovaikutuksen dynamiikkaan myös kotikäynnin keskustelun luonteeseen? Kotikäynnit näyttävät edellyttävän tilannetajua, kompromisseja ja hyviä vuorovaikutussuhteita. Johanna Hurtig (2003) on tutkinut lastensuojelussa lapsen paikan rakentumista perhetyön käytännöissä. Etnografisessa tutkimuksessaan hän ottaa osaa myös kotikäynneille. Tärkeä huomio on, että juuri kodin kulttuurinen status voi myös vaikeuttaa työntekijöiden toimintaa kotikäynneillä, kun tehtävä on enemmän kontrolliin ja muutokseen pyrkivä. Ammattilaisten kokemuksissa kotikäyntien varjopuoleksi osoittautuu tunne siitä, että puheen paljoudesta huolimatta varsinainen tieto perheiden ja lasten tilanteista jää ohueksi ja konkreettisia sopimuksia ei aina synny. Koti toimintaympäristönä näytti rajaavan keskustelujen aihevalintoja ja sääтели sen sävyjä. Työntekijät eivät koe asiakkaan kotia ympäristönä, jossa voisi noudattaa samanlaista suunnitelmallista asioiden läpi käyntiä, mitä sosiaalitoimistossa. Hurtig kuvaa, että lastensuojelulta odottamansa asioihin pureutumisen sijaan kotikäynnit näyttäytyivät juonellisesti epäselvinä ja rönsyilevinä. (Hurtig 2003,123–124.) Johanna Hurtigin (2003, 121–127) tekemät varovaiset tulkinnat kotikäyntien luonteesta todentuvat myös aineistoni kotikäyntien vuorovaikutustilanteissa, muttei niinkään työntekijöiden tai asiakkaiden haastatteluissa. Kotikäynnin vuorovaikutuksen tavoitteena painottuu asiakassuhteen hallinta siten, ettei tavoitteeksi muodostu yhteinen ongelmamäärittely, vaan yhteistyön, luottamuksen ja jatkuvan suhteen ylläpito ennen kaikkea vanhemman kanssa. Näin ollen sosiaalityöntekijän roolin edellyttämää arviointia esimerkiksi lasta uhkaavista riskeistä ei jaeta siinä hetkessä eksplisiittisesti, vaan keskiössä on asiakkaan kuuleminen ja hänen näkökulmastaan tuotetun tiedon kerääminen. Kotikäynti näyttäytyy eräänlaisena asiakassuhteen hallinnan välineenä, jolla lujitetaan asiakassuhdetta ja luottamusta ja huolet ja kontrolliin painottuva puhe esitetään mahdollisesti toisenlaisissa tilanteissa.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

8.1 Lastensuojelun kotikäynnit tutkimuskohteena - Tutkimustulosten pohdintaa

Tutkielmani tarkoituksena oli kuvata lastensuojelun kotikäyntejä ammatillisena käytäntönä. Vähän tutkittuna aiheena lastensuojelun kotikäynnit kutsuivat minua rakentamaan mahdollisimman kokonaisvaltaista kuvaa kotikäynneistä osana lastensuojelun käytäntöjä. Sanomattakin selvää on, että jo metodologisesta näkökulmastani tällaisen objektiivisen, kokonaiskuvan saaminen on puhdas mahdottomuus. Tarkasteluni täsmentyikin selvittämään, millainen on lastensuojelun kotikäynti asiakassuhteen rakentamisen tilana ja millaisia asiakassuhteita kotikäynneillä rakennetaan kotikäyntien vuorovaikutuksessa. Tällaisenaikin

tutkimustehtävänä prosessi on ollut haastava ja monitasoinen. Tutkielmani rakentaa neljän erilaisen lastensuojelun kotikäynnin vuorovaikutuksen ja niihin liittyvien haastatteluiden pohjalta kuvan käytännöstä, joka ei hahmotu selväräjaisena ja ohjeistettuna, vaan hyvin yksilöllisesti toteutuvana käytäntönä. Tutkielmassani yhdistyvät yhtäältä teoreettiset, lainsäädännölliset ja ideaaliset käsitykset lastensuojelun asiakassuhteesta sekä kodista ja toisaalta vuorovaikutteiset kotikäyntien tilanteet, jotka painottuvat erilailla ja tyhjentyvät vain osin tutkielmani kuvauksissa.

Kodin käsite on teoreettisesti monimerkityksinen ja tuleekin aineistoni kontekstissa tulkituksi tiukasti lastensuojelun asiakassuhteen ja lastensuojelutehtävän kontekstista. Kodin kulttuurinen latautuneisuus yksityisyyden kiteytymänä ja perheiden tilanteita todenmukaisesti kuvaavana tilana vahvistetaan aineistoni kotikäyntien vuorovaikutuksessa ja työntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluissa (vrt. Hurtig 2003;115–116). Merkitykset kodista positiivisena ja turvallisena tilana tuntuvat asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa säilyvän, vaikka julkisen lastensuojelun astellessa sisään kodin yksityisyys rikkoutuu monin tavoin. Kodin arki keskeytyy ja koti on asukkaidensa suhteiden lailla osana arviointia ja tulkintojen tekemistä. Työntekijöiden haastatteluissa kotikäyntien perusteina selvän kodin tilan ja perhesuhteiden tarkkailemisen sijaan painottuvat ennen kaikkea asiakkaiden, yleensä äitien toiveet ja käytännöllisyyteen viittaavat tekijät. Kodin merkitykset kotikäyntien ympäristönä rakentuvat siis yhtäältä kokemuksellisesti ja toisaalta arjen rutiinien kautta. Tässä mielessä kotikäynnit näyttävät asiakaslähtöisinä. Kotikäynneillä koti hahmottuu myös materiaalisena tilana, josta saadaan vinkkejä ja tukea keskusteluun ja tässä mielessä koti on toimistoa selvästikin hedelmällisempi tila keskustella. Työntekijöiden ja asiakkaiden, lähinnä äitien, haastatteluissa koti ja kotikäynnit hahmottuvat yksinomaan positiivisten merkitysten kautta, kun taas lastensuojelutoimisto vertautuu suhteessa kotiin joidenkin työntekijöiden ja asiakkaiden puheissa kiireiseksi, epämukavaksi ja kylmäksi. Kotikäynneissä ei nähty olevan haittapuolia, eikä kotikäynteihin liitetty työntekijöiden haastatteluissa erityisiä haasteita. Tämä voi toki johtua siitä, että juuri aineistoni kotikäynnit olivat tunnelmaltaan melko rentoja, eikä kotikäynteihin liittynyt vuorovaikutuksellisia ristiriitoja tai erityisiä haasteita. Kuitenkin monet tutkimukset ovat kuvanneet kotikäyntejä myös hyvin epäselvinä ja työntekijöiltä erityistä taitavuutta edellyttävinä käytäntöinä, kun koti ympäristönä on huomattomasti hallitsemattomampi ja myös kokemuksellisesti haasteellisempi ympäristö kuin lastensuojelutoimisto (esim. Hurtig 2003; Ferguson 2010). Aineistossani haasteellisuutta ei

ainakaan tiedostetusti tuotu esiin kuin kahdessa haastattelussa työntekijöiden leikkimielisinä huomioina huomiota vievistä lemmikeistä. Kuitenkin kotikäyntien vuorovaikutuksen pohjalta tein lukuisia huomioita siitä, miten vähän itse asiassa työntekijät hyödynsivät kotia esimerkiksi lasten osallisuuden edesauttamisessa. Kotihan tarjoaisi runsaasti lapselle luonnollista ympäristöä ja elementtejä, joita voisi hyödyntää lapsilähtöisessä keskustelussa. Kotikäynneillä esimerkiksi aloitteellisuus kodissa liikkumiselle, kodin materiaalsen tilan hyödyntäminen lasten kanssa keskustelussa tai ehdotukset lapsen kanssa tekemisestä ja juttelusta eivät näyttäyty tilanteissa neuvoteltavana käytäntönä, vaan työntekijät tulevat koteihin ennen kaikkea äitien vieraisiksi. Johtopäätökseni on, ettei kodin tilan haastavia puolia ehkä tiedosteta tai tuoda esiin kuten niitä positiivisia merkityksiä, jotka nojaavat kulttuurisiin käsityksiin siitä, että koti jo itsessään kertoo paljon perheistä ja kodissa on ennen kaikkea ”kotoisaa” ja mukavaa. Kodit näyttävät tiloina, joissa tulee ennen kaikkea toimia kodin omistajien ehdoilla. Tästä johtuen hyvin institutionaalisesti ohjautuvan ja suunnitelmallisen keskustelun käyminen on kodissa haasteellisempaa. (Tedre 1999; Hurtig 2003.)

Kotikäynneillä asiakassuhde painottuu äitien ja sosiaalityöntekijöiden väliseksi neuvotteluksi ja kohtaamiseksi. Äitien osallisuudet näyttävät vahvoina niin keskustelujen sisältöjen tuottamisessa, kuin myös sitä kautta, että työntekijät antavat paljon tilaa keskustelussa äitien selonteolle. Tutkimustulokseni eivät sinänsä poikkea usein lastensuojelua kritisoivista näkemyksistä, jotka ovat tuoneet esiin lastensuojelukäytäntöjen aikuiskeisyyttä ja sukupuolittuneisuutta. Käytännöt näyttävät usein äitien ja työntekijöiden välisten keskustelujen leimaamina (esim. Forsberg ym. 1994, 215–217; Forsberg 1998; Hurtig 2003; Larsen 2011). Toisaalta osallisuudet kuvaavat aineistoni perhetodellisuuksia, sillä aineistoni perheissä kaikkien lasten lähivanhemmuus ja päivittäinen lasten arki on äitien luona. Perhetilanteet eivät kuitenkaan täysin selitä sitä, miksi niin lasten kuin muidenkin lapsen arjessa selvästi osallisena ja jopa kotikäynneillä paikalla olevien aikuisten osallisuus on kotikäyntien aikana huomattavasti kapeampaa kuin äitien. Aineistoni keskeiseksi tulokseksi nousee lasten osallistumisen muotojen vähyys ja suoran osallistumisen puuttuminen kotikäynnillä rakennettavan asiakassuhteen sekä tiedonmuodostuksen prosessissa. Lapsen osallisuus oli pääosin välillisesti tuotettua vanhemman tai työntekijöiden puheen kautta. Tätä työntekijät ja vanhemmat perustelivat lapsen iästä tai kehitystasesta johtuvilla tekijöillä. Osallisuus ja

osalliseksi tekeminen tai tuleminen todennetaan vuorovaikutustilanteissa ennen kaikkea kielen, mutta myös muunlaisen ruumiinkielen kuten ilmeiden, eleiden ja katseiden kautta. Erityisesti lasten kohtaamisissa korostuu työntekijöiden taito keskustella ja toimia lasten tarpeiden edellyttämällä tasolla (esim. Muukkonen 2009). Susanna Helavirta (2012, 164) näkee, että monipuolisten menetelmien käyttö edesauttaa lasten kuulemista ja lasten kokemusten esille tuloa ja näin ollen laajentaa aikuisten ymmärrystä lasten kokemasta perhe-elämästä ja arjen rooleista. Yhdyn Helavirran (2012) näkemykseen myös sitä kautta, että lastensuojelutehtävässä, jonka prosesseista ja päätöksistä sosiaalityöntekijät kantavat viimesijaista vastuuta, voisi menetelmien hallinta ja käyttö vahventaa asiakassuhdetta, jossa lapsilähtöinen orientaatio toteutuisi kotikäynneillä ja laajemminkin työntekijöiden ja perheiden kohtaamisissa. Lasten osallisuuden ja oikeuksien korostuminen lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä sekä ammatillisessa ideologiassa on tuonut uudenlaisia velvoitteita käytäntöihin (Hotari ym. 2009; Healy & Darlington 2009). Aineistoni pohjalta kotikäynneillä tämä ideologinen ja lapsilähtöisyyttä painottava näkemys ei toteudu julkilausuttuna ja toimintaa selvästi ohjaavana käytäntönä.

Siitä huolimatta etten tutkielmassani keskity erilaisten asiakkuuden kategorioiden tai ongelmanmäärittelyjen sisältöihin, nousee aineistossani vahvana esiin eri instituutioiden roolit ja ongelmanmäärittelyt osana asiakasprosessia ja sen tulkintoja. Asiakkuuden raameja yhdessä perheen ja sosiaalityöntekijän kanssa määrittelevät vuorovaikutustilanteiden ulkopuolelta tulevat äännet, eli perheen asioissa toimivat muut työntekijät kuten opettajat, lääkärit, psykologit, perhetyöntekijät ja vammaispalveluiden työntekijät. Kotikäynneillä lasten ja perheiden verkosto näyttäytyy erilaisten rajanvetojen kautta ja lapset hahmottuvat näiden rajanvetojen ja ongelmanmäärittelyjen kohteeksi. Verkoston dialogisuuden sijaan kotikäyntien keskusteluista nousee esiin taistelevat diagnoosit ja palvelujärjestelmien portinvartijoina toimivien työntekijöiden rajanvedot resurssien suhteen. Tukijärjestelmä näyttäytyy hierarkkisena ja vahvimpana lapsen tilanteita määrittelee lasten psykiatria. Vanhemmat ja lapset odottavat lausuntoja ja päätöksiä yhdestä jos toisestakin paikasta. Kodin haamuina ovat lasten psykiatria, vammaispalvelut, työvoima, koulutoimi ja lastensuojelulaitokset, jotka joidenkin perheiden kohdalla ohjeistavat hyvinkin kontrolloivasti lapsen ja vanhempien arkea. Kotikäyntien keskusteluiden pohjalta nousee ennen kaikkea kysymys: Miten perheitä voitaisiin kohdata kokonaisvaltaisemmin ja tuoden lapset ja vanhemmat työntekijöiden rinnalle rakentamaan

asiantuntijuutta? Tutkielmani puitteissa kuvaukset eri viranomaisten ja perheiden yhteistoiminnasta ovat yksipuolisia siinä mielessä, että ne perustuvat vain äitien ja sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin.

Tutkielmani keskiössä on kuvata millaisia asiakassuhteita kotikäynneillä rakennetaan. Olen hahmottanut asiakassuhdetta tilallisesti rakentuvana ja erilaisia osallisuuksia tuottavana kokonaisuutena, jotka osaltaan syventävät ymmärrystä asiakassuhdetta ohjaavista tekijöistä. Aineistoni kotikäyntien pohjalta tulkitsemani asiakassuhdetta rakentavat viisi orientaatiota ovat: asiakaslähtöisen puheen orientaatio, ymmärtävä orientaatio, kannustavan ohjaamisen orientaatio, kumppanuusorientaatio ja tiedonkeruorientaatio. Kotikäynneillä paikannettavat orientaatiot eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne sijoittuvat vuorovaikutuksessa limittäisinä vuorottelevina asentoina ja asennoitumistapoina. Erilaisissa orientaatioissa korostuu kotikäynnin rooli osana laajempaa asiakassuhteen rakentamisen prosessia. Aineistoni perusteella kotikäynneillä painottuvat erityisesti äitien ja sosiaalityöntekijöiden persoonien väliset suhteet ja vuorovaikutustaidot sekä lastensuojelun jatkuva arvio- ja tiedonkeruutehtävä. Ferguson (2010) onkin todennut, että huolimatta siitä minkälaiset käytännöt ohjaavat työntekijöitä he ovat yksilöinä kohtaamassa ihmisiä ja tekemässä valintoja kohtaamisissa ja vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa. Päätökset siitä mitä sanoa ja missä kohtaa ovat riippuvaisia monista tekijöistä, kuten käytäntöihin liittyvän riskin mahdollisuudesta. (Emt. 1104.) Tietynlainen improvisointi ja kaaoksen hallinta tulevat näkyviin, kun kotikäyntejä verrataan strukturoidumpiin käytäntöihin sosiaalitoimistossa tai verkostopalavereissa (Vrt. Forsberg 1998). Kotikäyntien tilanteissa korostuva tuttavallisuus, kumppanuus ja äitien kasvatustyötä tukeva työote jättävät vähän tilaa äitien kertoman haastamiselle ja erilaisten äänien esiin nostamiselle. Vuorovaikutuksessa korostuvat lapsen ja kodin ulkopuolelle painottuvat ongelmien määritelmät, eivätkä työntekijät kotikäynneillä lähde kyseenalaistamaan tai pohtimaan, miten kotona olevat tilanteet ja perheen sisäiset suhteet vaikuttavat lapseen. Osasta työntekijöiden haastatteluista käy ilmi, ettei kriittisimpiä arvioita tai vanhemman puheeseen kohdistuvia epäilyjä tuoteta eksplisiittisesti kotikäynneillä. Kotikäynnit näyttävät noudattavan avoimuuden keskeisiä työskentelyn periaatteita, joita leimaavat hienovaraisuus, palveluhenkisyys, valinnanvapaus ja vapaaehtoisuus (Ks. Hurtig & Laitinen 2000, 256). Kuitenkin lastensuojelun käytännöissä ja kotikäyntien pohjalta rakennetaan kuvaa tavoiteltavasta perhe-elämästä ja

kodeista ja tätä kautta luodaan moraalisia ja perhe-elämää yhteiskunnallisesti ohjaavia merkityksiä. Sosiaalityöntekijöiden pyrkimys säilyttää kumppanillinen ja auktoriteettiasemaa häivyttävä keskustelutapa on todettu olevan tyypillinen myös muunlaisissa tilanteissa kuin kotikäynneillä (esim. Nijnatten ym.2001). Nijnatten ym. (2001, 717) mukaan kyse on myös sosiaalityöntekijöiden saamasta koulutuksesta, jossa korostetaan kumppanuutta, eikä koulutus varsinaisesti valmista työntekijöitä sosiaalialan erilaisiin tehtäviin, joissa toisissa arviointi ja kontrollipainotteinen työskentely ovat työotteelle leimallisempia kuin toisissa. Asiakkaiden kohtaaminen ja vaikeiden asioiden esille nostaminen on haasteellista pelkästään jo siitä syystä, että kohtaamisissa yksilöille ominaista on ylläpitää toisten kasvoja ja tätä kautta osoittaa arvostusta ja hallita tilanteiden kulkua (Goffman 1959). Yks keino näiden tilanteiden haasteellisuuden osoittamiseksi ja käytäntöjen sekä työntekijöiden taitojen kehittämiseksi, on juuri käytäntöihin kohdistuva tutkimus, joka nostaa mikrotasolla tapahtuvan vuorovaikutuksen tarkastelun keskiöön.

8.2 Lopuksi

Olen tarkastellut kotikäyntejä kriittisellä otteella ja tietynlaisista ideologisista lähtökohdista, joissa lastensuojelun asiakassuhde painottuu vastavuoroisena, avoimena ja lapsilähtöisesti rakennettavana. Rinnalle olen tuonut aineistoni; neljä erilaista kotikäyntiä ja tilannetta. Aineistoni kotikäynnit ovat tunnelmaltaan ja työntekijöiden sekä asiakkaiden puheissa monessa mielessä positiivisia. Kodit kerrotaan itsestään selvinä paikkoina, joissa asiakkaiden on hyvä olla ja joista työntekijöiden on mahdollista saada monipuolista tietoa. Jos kodit olisivat tällaisia tiedollisesti ja kokemuksellisesti autuaita paikkoja, eivätkö silloin kodit syrjäyttäisi niin lastensuojelutoimistot, kuin lasten psykiatriankin tilat tapaamispaikkoina? Hieman kärjistäen haluan tuoda esiin, etteivät kodit myöskään aineistoni puitteissa näyttäyty sellaisina tietoarkkuina, joissa itsestään saadaan monipuolista tietoa, vaan muiden institutionaalisten kohtaamisten lailla ja jopa enemmän, kotikäynnit edellyttävät tarkkaavuutta ja kykyä soveltaa sekä eettisiä, säädöksellisiä ja organisatorisia näkemyksiä lastensuojelun roolista.

Kotikäynnit toteutuvat ennen kaikkea persoonien välisinä kohtaamisina. Merkittävää on selvästi se, että kotikäynneillä pystytään rakentamaan luottamuksellinen, keskusteleva suhde

sosiaalityöntekijöiden ja äitien välille. Tilanteet kuitenkin sulkevat pois keskustelukulttuuria ja osallisuuksia, jotka eivät taivu kotikäynneillä vahvistettavien orientaatioiden muotoon. Kotikäynneillä rakennetaan kulttuuria, jossa on paljon julkilausumatonta. Yhtäältä asiakkaan tilanteen määritelmät korostuvat äitien tuottamina ja toisaalta tulkinnat jäävät avaamatta keskustelutilanteissa, eivätkä työntekijät pyri haastamaan tulkintoja eksplisiittisesti. Aineistossani sosiaalityöntekijän tehtävä ja rooli jää tarkentumatta kotikäynneillä suhteessa lastensuojeluprosessiin ja sen osallisuuksiin, eikä esimerkiksi sosiaalityöntekijän velvollisuuksia avattu yhdessä vanhempien ja lasten kanssa, kuin yhdellä kotikäynnillä. Voi olla, että määrittelemättömyys ja julkilausumattomat itsestään selvyudet korostuvat aineistossani, koska aineistoni kattaa vain vaan pienen palan asiakassuhteen kaaresta, jotka ovat pisimmillään kestäneet kuusi vuotta. Asiakassuhteet ovat ajautuneet muotoihinsa, eikä niitä tarkastella samanlaisten kriteerien pohjalta kun uusia asiakkuuksia. Kuitenkin asiakassuhteen kaarella tilanteittaiset ratkaisut muodostuvat tärkeiksi asiakassuhteen muodostumisen kannalta. Jos esimerkiksi lapsen tapaamisen ja kuulemisen merkityksistä tilanteissa ei ole sosiaalityöntekijöiden toimesta avattu eri asiakkuuden vaiheissa, niin tällöin myös vanhemmat voivat kokea itsensä pääasiallisiksi asiakkaiksi, eikä ongelmien monitasoisuus ja sosiaalityöntekijän velvoitteet lapsikohtaiseen tarkasteluun korostu. Tutkielman pohjalta jäänkin miettimään mitkä ovat paikat, jossa lapsia kuullaan lastensuojelun toimesta? Voidaan jopa kyseenalaistaa kotikäyntien erityisluonne ja tarpeellisuus toimistossa tapaamiseen verrattuna, jos vuorovaikutus rakentuu yksin pöydän ääressä tapahtuvalle aikuisten väliselle keskustelulle. Miksi sitten lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulisi tehdä kotikäyntejä? Riittääkö syyksi, että se on vanhemman toiveen mukaista? Jos mietitään kotia tilana, joka on koko perheen, niin lasten kuin aikuisten, tila, olisi syytä keskustella kaikkien osapuolten kanssa. Helavirta (2012, 148) kirjoittaa että “Lastensuojelussa koti toimii myös yksityisen ja julkisen kohtaamispaikkana, sillä perheitä tavataan usein heidän kodeissaan. Kotia ei voi siis lastensuojelussa ohittaa.” Samalla kyseenalaistan miten suurta painoarvoa kodin arviointi ja perheen arviointi kodissa näyttelee osana asiakasprosesseja, kun huomioon otetaan lastensuojeluasiakkuudessa olevien perheiden heterogeenisyys, ongelmien monitasoisuus ja useat eri ammattilaiset ja viranomaiset, jotka ovat ongelmanmäärittäjiä tekemässä.

Haasteena kotikäynneillä on, että kodin positiivisiin merkityksiin ja kodin paljastavuuteen nojataan liikaa ja tällöin asioita ei oteta avoimesti esiin. Kodin vierailukulttuuri houkuttelee ja toisaalta myös edellyttää työntekijöitä antamaan ohjia perheille. Tämä ei saisi johtaa siihen, että kotikäynnit toteutetaan lastensuojelun käytäntönä suunnittelemattomasti ja rutinoituneena tapana, joka voi passivoida työntekijän velvoitteita suhteessa perheen jäseniin ja erityisesti lapsiin. Huolimatta kodin ympäristöstä työntekijöiden tulisi pyrkiä haastamaan itseään ja asiakkaita pohtimaan tilanteita laajalti ja ottamaan avoimesti myös vaikeita asioita käsittelyyn. Hyvin keskeinen kehittämisen kohta on lasten huomioiminen ja lapsilähtöisten työmenetelmien käyttöön ottaminen. Kun työkäytännöillä, kuten kotikäynneillä ei ole erikseen määriteltyjä tavoitteita ja tietoa siitä, minkälaisia haasteita kotikäynteihin liittyy, jää niiden luominen yksittäisten työntekijöiden vastuulle. Tällöin kotikäynnit eivät välttämättä hahmotu erilliseksi tai erilaiseksi käytännöksi. Selvästi aineistossa kuitenkin korostui erot lastensuojelutarpeen selvitystä tekevän työparin ja pidempään asiakkuudessa olevien perheiden kotikäyntien välillä.

Onkin tarpeen miettiä, miten organisatoristen ja ajallisten rajoitteiden, sekä toisaalta perhelähtöisen ja/tai lapsilähtöisen orientaation puitteissa työntekijät pystyvät hoitamaan työtään, jonka kohtaamisiin kytkeytyy niin monenlaisia odotuksia jopa kotikäyntien tilanteissa, joiden hallittavuus ei rakennu toimistokulttuurin kaltaiseksi. Toisinaan työntekijät joutuvat kohtaamaan kotikäynneillä tavalla tai toisella uhkaavia tilanteita tai ahdistavia tunteita. Ferguson tiivistääkin, ettei kyse ole vain yksikertaisesti menemisestä tilanteisiin, vaan kokemuksilla ja ruumiillisuudella on paljon kompleksisempi ja kokonaisvaltaisempi vaikutus siihen, miten tilanteet koetaan ja miten niissä toimitaan (2010, 1105–1108). Tutkielmani pohjalta korostuu tarve muodostaa entistä kohdennetumpaa tietoa käytännöistä, joihin kiteytyy hyvin erilaisia toisinaan keskenään ristiriitaisia suhteita ja tavoitteita. Tässä mielessä kotikäyntien käytännön tukimusta voisi laajentaa erilaisten laadullisten aineistojen, kuten havainnoinnin, sosiaalityöntekijöiden muistiinpanojen sekä kvantitatiivisen tiedon kautta. Ainoastaan lastensuojelun työntekijäkohtaisesta dokumentoinnista on mahdollista selvittää, kuinka usein kotikäynneillä työntekijät käyvät ja millä perustein kotikäyntejä tehdään. Laajemman aineiston pohjalta olisi mielenkiintoista nähdä, miten tämän päivän lastensuojelun käytännöissä kotikäyntejä tehdään, minkälaisin perheisiin ja minkälaisia eroja sosiaalityöntekijöiden välillä on havaittavissa sen suhteen, kuinka usein kotikäyntejä tehdään ja millä perustein. Työntekijöiden

dokumentit kotikäynneiltä muodostuvat mielenkiintoiseksi myös sitä kautta, että niitä tarkastelemalla voidaan paikantaa, miten kotikäyntejä ja niiden tapahtumia tiivistetään ja minkälaiset tulkinnat jäävät elämään dokumenteissa. Ammatilliset käytänteet heijastelevat aina tiettyä ajallista ja paikallista työkulttuuria, mutta myös laajempaa kulttuurista kontekstia. Käytänteiden ja vuorovaikutuksen tutkimus paljastaa kunkin ajan kulttuurisia, moraalisia ja poliittisia rajanvetoja, jotka yltyvät yhtä lailla perhe-elämään ja koteihin, kuin lastensuojelua käytäntöihin ja sitoumuksiin (esim. Healy 2000; Metteri 2012).

Kotikäyntejä tekeviä työntekijöitä voisi palvella konkreettiset neuvot ja oppaat siitä, miten kotikäynnit poikkeavat toimistotyöskentelystä ja minkälaisia menetelmällisiä välineitä kotikäynneillä voisi käyttää. Käytäntöjen kehittämisen edellytyksenä on, että niihin vaikuttavat tekijät ja yksilölliset kokemukset avataan ja otetaan osaksi sitä tietovarantoa, jonka pohjalta organisaatiot ja yksittäiset työntekijät refleктоivat omia työtapojaan.

Tutkielmani on kriittinen ja haastaakin tarkastelemaan yhtä lastensuojelun ydinkäytäntöä kyseenalaistaen vakiintuneita käytäntöjä ja niiden tarkoituksia. Tämän sanottuani näen, että kotikäynneissä käytäntönä on kehittämisen varaa suuntaan, jossa asiakkuudet ja koti ympäristönä avataan osana lastensuojeluprosessia ja sosiaalityöntekijän velvollisuuksia ja vastuita. Tällöin työntekijöillä täytyy olla taitoja ja resursseja suunnitella ja kehittää työtään suuntaan, jossa sekä asiakkuus että kotikäynnit käytäntönä mielletään laajempina kokonaisuutena ja ennen kaikkea lapsilähtöisesti. Haasteen lastensuojelutyössä muodostavat suuret asiakasmäärät ja vaihtuvuus työntekijöissä. Tämä ei kuitenkaan estä kunkin työntekijän henkilökohtaista tarkastelua omien työkäytäntöjen suhteen. Toisaalta työkäytäntöjen ja menetelmien kehittämiseen ei riitä yksistään motivoituneet työntekijät. Tehtävässä on oltava organisaation tuki ja kohtuulliset työolosuhteet. Kolmanneksi tutkielmani kautta toivon, että käytännöt nähdään myös asiakkaiden kautta ja mahdollisuutena ottaa asiakkaita mukaan käytäntöjen kehittämiseen. Tutkimuksia, joissa sekä työntekijät ja asiakkaat analysoivat käytäntöjä on tehty jonkin verran (esim. Laitinen ym. 2007).

Huolimatta siitä, että olen pyrkinyt ymmärtämään kotikäyntejä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti sekä tilan, vuorovaikutuksen ja osallisuuksien kannalta on tarkasteluni monessakin mielessä rajallinen. Pelkästään tämä vuoksi tutkimushavaintoni tulee palauttaa tutkielmani kontekstiin. Tutkimukseni kuitenkin avaa ymmärrystä siitä minkälaisista palasista

lastensuojelun kotikäynnit rakentuvat ja minkälaiset piirteet saattavat korostua kotikäyntien vuorovaikutuksessa. Tuon myös esille haasteita, jotka kytkeytyvät kotikäynteihin ja ehkä laajemminkin lastensuojelun käytäntöihin: asiakkaiden avoin ja kokonaisvaltainen kohtaaminen ja lapsilähtöisyys. Luon laadullisen kuvauksen pienen aineiston pohjalta, joka ennen kaikkea on koko tutkimusprosessin aikana herätellyt minua pohtimaan sosiaalityön käytäntöjä ja asiakkaiden kohtaamisia. Toivon, että myös muille lukijoille olen tarjonnut reflektion paikkoja erityisesti sen suhteen, miten institutionaalisia käytäntöjä voisi kehittää entistä asiakaslähtöisimmiksi ja ammattikuntamme eettisiä arvoja vastaaviksi.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Anttonen, Anneli (2003) Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa: kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 159–185.

Anttonen, Anneli & Zechner, Minna (2009) Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Hoivatyö ja naistoimijuus. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino, 19–29.

Autonen-Vaaranieni Leena (2009) Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt. Akateeminen väitöskirja Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Banks, Sarah (2006) Ethics and values in social work. 3rd edition. New York: Palgrave Macmillan.

Bardy, Marjatta (2009) Lastensuojelun filosofia ja käytäntö. Lastensuojelun ala. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 39–46.

Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Helsinki: Stakes.

Bell, David & Hollows, Joanne (2005) Ordinary lifestyles: popular media, consumption and taste. Maidenhead: Open University Press. <http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action>.
Luettu 9.12.2012.

Berg, Kristiina (2000) Perhetyö lastensuojelussa. Käsiteanalyttinen kirjallisuuskatsaus. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalipoliittikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Burr, Vivien (1995) An Introduction to Social Constructionism. London and New York: Routledge.

Carrilio Eisenberg, Terry (2007) Home-visiting Strategies: A Case-management Guide for Caregivers. USA: University of South Carolina Press.

Coffey, Amanda & Artkinson, Paul (1996) Making sense of qualitative data: complementary research strategies. Thousand Oaks: Sage.

D’Cruz, Heather & Jones, Martyn (2004) Social work research: ethical and political contexts. Lontoo: Sage.

Douglas, Mary (1991) The Idea of a Home. A Kind of space. Social Research 1991, 58(1), 287–307.

Edensor, Tim (2002) National Identity, Popular Culture and Everyday Life. Oxford: Oxford International Publishers.

Eräsaari, Leena (1991) Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. Sarja A Nro 7. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Eräsaari, Leena (1994) Millainen tekotuote etnografia on? Janus 1994 (4), 362–372.

Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.

Evans, Gary, Saltzman, Heidi & Cooperman, Jana L. (2001) Housing Quality and Children`s Socioemotional Health. *Environment and Behavior* 33 (3), 389–399. <http://eab.sagepub.com/content/33/3/389.full.pdf+html>. Luettu 11.1.2013

Ferguson, Harry (2010) Walks, Home Visits and Atmospheres: Risk and the Everyday Practices and Mobilities of Social Work and Child Protection. *British Journal of Social Work* 40 (4), 1100–1117.

<http://ejsccontent.ebsco.com/ContentServer.aspx?target=http%3A%2F%2Fbjsw.oxfordjournals.org%2Fcgi%2F reprint%2F40%2F4%2F1100.pdf>. Luettu 28.2.2013.

Forsberg, Hannele (1996) Mikä on tietoa lastensuojelussa? *Janus* 4(4), 381–394.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Forsberg, Hannele, Kuronen, Marjo, Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino (1994) Perheongelmat ja asiantuntijakäytännöt. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus, 212–226.

Geyelin, Nancy & Phillips, Deborah (1999) Revisiting Home Visiting. Summary of a workshop. Washington D.C: National Academies Press.

Goffman, Erving (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, New York: Anchor Books.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Gubrium, Jaber (1992) Out of Control. Family Therapy and Domestic Disorder. Newbury Park: Sage Library of Social Research 189.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, J. A. (1990) What is family? Mountain View, California: Mayfield.

Gubrium, Jaber & Holstein, James A. (1994) Uusi etnografia ja elämän sosiaalinen rakentuminen. *Janus* (2)4, 352–361.

Gubrium, Jaber & Holstein, James A. (1997) The New Language of Qualitative Method. New York/Oxford: Oxford University Press.

Hall, Christopher, Slembrouck, Stef & Sarangi, Srikant (2006) Negotiating roles in a home visit. *Language practices in social work. Categorisation and accountability in child welfare*. New York: Routledge, 71–88.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995) *Ethnography: principles in practice*. London: Routledge.

Healy, Karen (2000) *Social work practices. Contemporary perspectives on change*. London: Sage publications.

Healy, Karen & Darlington, Yvonne (2009) Service user participation in diverse child protection contexts: principles for practice. *Child and Family Social Work* 14 (4), 420–430. <http://helios.uta.fi:2103/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eb44abc1-ae9-4c92-8e03-810e5b5adf53%40sessionmgr110&vid=9&hid=112>. Luettu 2.3.2013

Helavirta, Susanna (2012) Koti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kuvaamana ja moraalisten kannanottojen kohteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily*. Tampere: Vastapaino, 147–168.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 52–69.

Heino, Tarja & Berg, Kristiina & Hurtig, Johanna (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus 14/2000.

Heinola, Raija, Voutilainen Päivi & Vaarama, Marja (2003) Apua ja iloa pienellä vaivalla: ehkäisevät kotikäynnit viidessä kunnassa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 89–100.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Holliday, Ruth (2005) Home truths? Teoksessa David Bell & Joanne Hollows (toim.) Ordinary Lifestyles, Milton Keynes: Open University Press, 65–81.

Hollows, Joanne (2008) Domestic Cultures. Buckingham: Open University Press. <http://helios.uta.fi:2079/lib/tampere/docDetail.action?docID=10229861&p00=hollows%2C%20joanne>. Luettu 25.1.2013.

Holstein, James A. (1990) Describing Home Care and Image in Involuntary Commitments Procedures. Teoksessa Jaber F. Gubrium & Andrea Sankar (toim.) The Home Care Experience. Ethnography and Policy. Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Holstein, James A. (1993) Court-Ordered Insanity. Interpretive Practice and Involuntary Commitment. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory. New York: Aldine de Gruyter, 163–187.

Holstein, James A. & Miller, Gale (1993) Social Constructionism and Social Problems Work. Teoksessa James A. Holstein & Gale Miller (toim.) Reconsidering Social Constructionism. Debates in Social Problems Theory. New York: Aldine de Gruyter, 151-171.

Holstein, James A. & Miller, Gale (toim.) (1997) *Social problems in everyday life: studies of social problems work*. Greenwich: Jai Press.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) *Lapset lastensuojelun osallisina*. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 117–132.

Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemissa*. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelunperhetyön käytännössä. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Hurtig, Johanna (2006) *Lasten tieto sosiaalityön haasteena*. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) *Kohtalokas kolmio*. *Janus* 8 (3) 249–265.

Huttunen, Laura (2002) *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

IFSW & IASSW (2004) *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles>. Viitattu 12.1.2012.

Jokinen, Arja (2008) *Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110–144.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jones, G. (2000) *Experimenting with Households and Inventing “Home”*. *International Social Science Journal* 52 (164), 183–194. <http://helios.uta.fi:2264/doi/10.1111/1468-2451.00250/pdf>. Luettu 21.1.2013.

Joutsiluoma, Jaana, Murtojärvi, Satu & Talvitie, Mervi (2010) *Ensiperheiden tukityö- ennalta ehkäisevä kotikäyntityön malli ensiperheille*. Tampere: Muotialan asuin- ja toimintakeskus ry.

Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimus sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 105–130.

Juhila, Kirsi (2004) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. *Janus* 12 (2), 155–183.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tampere: Vastapaino, 35–64.

Julkunen, Raija (1995a) Feministiseen analyysiin. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 15–28.

Julkunen, Raija (1995b) Työssäkäyvän äidin julkiset ja yksityiset suhteet. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 88–109.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.), Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 76–88.

Keränen, Marja (1995) Yksityisen ja julkisen muuttuvat rajat. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 29–48.

Klass Speekman, Carol (2008) *The Home Visitor's Guidebook: Promoting Optimal Parent & Child Development*. USA: Paul H. Brookes Pub. Co.

Kivimäki, Riikka (2003) Perhe tuli työelämään. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 186–201.

Koskinen, Minna (2003) ”Se on se punainen lanka” Kotikäynti lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulkitsemana. Sosiaalityön Pro gradu – tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto.

Kuronen, Marjo (1994) Normaalit ongelmat ja ongelma-asiakkaat. Etnografinen tarkastelu asiakkaiden ongelmien määrittelykäytännöissä äitiys- ja lastenneuvolatyössä. *Janus* (2)4, 341–351.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja, Ojaniemi, Pekka & Tallavaara, Merja Sisko (2007) ”Nyt kuullaan meitä asiakkaista” – Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Lappalainen, Sirpa (2007a) Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Marja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 9–14.

Lappalainen, Sirpa (2007b) Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Marja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 113–133.

Lapsen oikeuksien yleissopimus 60/1991

Larsen, Elisabeth (2011) Help or formality? Childrens’ experiences of participation in home-based child welfare cases: A Norwegian example. *Nordic Social Work Research* 1(1), 43–60.

Lastensuojelulaki 417/2007

Lindqvist, Martti (2002) Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu: PS-kustannus, 168–191.

Mallett, Shelley (2004) Understanding home: a critical review of the literature. *Sociological Review* 52(1), 62–89. <http://helios.uta.fi:2264/doi/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x/pdf>.

Luettu 12.12.2012

Miller, Daniel (2001) Behind Closed Doors. Teoksessa Miller, Daniel (toim.) Home Possession: Material Culture Behind Closed Doors. Oxford: Berg Publishers. <http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10231680>. Luettu 25.1.2013.

Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampere Univeristy Press.

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 133–143.

Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Tampere: Vastapaino.

Möller, Sointi (2006) Lapsi haastaa lastensuojelun. Teoksessa Maria Tapola-Haapala, Elina Pekkarinen & Susanna Hoikkala (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön muuttuva tiedontuotanto Sosiaalityön tutkimuksen seura, 18–21. <http://www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi/Tutkiva%20sosiaalityo/Tutkiva%20sosiaalityo%202006.pdf>. Viitattu 13.1.2013.

Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus, kommunikaationa ja suhteena: vastaamisen, vallan ja vastuun merkityssosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Niemi, Helena (1998) Alvarit auttavat. Helsinki: Ensi- ja Turvakotien Litto.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria (2010) Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen sosiaalityöhön. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 219–244.

Pallasmaa, Juhani (1995) Identity, Intimacy and Domicile- Notes on the Phenomenology of Home. Teoksessa David N. Benjamin (toim.) The Home: words, interpretations, meanings and environments, 131–150.

Pink, Sarah (2004) Home Truths. Gender, Domestic Objects and Everyday Life. New York: Berg.

Pohjola, Anneli (2003) Sosiaalityön koulutuksen tila ja paikka. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 145–165.

Pohjola Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.

Pösö, Tarja (2004) Erontekojen ristiriitainen välttämättömyys – esimerkkinä lastensuojelu. Teoksessa Johanna Kiili & Kari Närhi (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Talentia -lehti/ Sosiaalityön tutkimuksen seura, 18–20.

Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityöstä. Helsinki: Gaudeamus.

Reinikainen, Sarianne (2009) Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 101–111.

Richmond, Mary (1899) Friendly visiting among the poor: a handbook for charity workers. New York: Macmillan.

Rikoslaki 626/1996

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (2009) Kun työstä tulee vieras perheessä. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus, 83–104.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Viitattu 14.2.2013

Saarikangas, Kirsi (2006) Eletyt tilat ja sukupuoli. Asukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtaamisia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Saarikangas Kirsi (2004) Puhtaita ja valoisia koteja. Minun kotini. Teoksessa Pasi Mäenpää & Kirsi Saarikangas & Minna Sarantola-Weiss (toim.) Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki. Helsinki: Tammi, 321–335.

Satka, Mirja, Auvinen, Anja Aho, Sulo & Jakkola, Helena (2009) toim. Huolenkantajat. Kokemuksia ja sattumuksia sosiaalialan vuosikymmeniltä. Jyväskylä: Ps-kustannus.

Sointu, Liina (2009) Koti hoivan tilana. Teoksessa Anneli Anttonen & Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva, tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino, 176–197.

Sosiaalihuoltolaki 710/1982

Suomen perustuslaki 731/1999

Suoninen, Eero (2000) ”Tanssilajit ja tyyli” asiakkaan kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimus sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 67–104.

Särkelä, Antti (2001) Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.

Talentia (2005) Arki, arvot, elämä, etiikka- Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. http://www.talentia.fi/files/558/1649_Etiikkaopas2005_1_.pdf. Viitattu 12.1.2012

Tedre, Silva (1995) Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino 150–170.

Tedre, Silva (1998) Kodin ja julkisen avun muunnelmia. Janus 4 (6), 404–418.

Tedre, Silva (1999) Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa: elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

Uusitalo, Päivi (1987) Lastensuojelun kotikäynnit sosiaalitarkkaajan ja asiakkaan näkökulmasta. Sosiaalityön Pro gradu – tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto.

Van Nijnatten, Carolus, Hoogsteder, Mariette & Suurmond, Jeanine (2001) Communication in Care and Coercion: Institutional Interaction between Family Supervisors and Parents. *British Journal of Social Work* 31 (5), 705–720. <http://helios.uta.fi:2172/ContentServer.aspx?target=http%3A%2F%2Fbjsw.oxfordjournals.org%2Fcgi%2F reprint%2F31%2F5%2F705.pdf>. Luettu 9.11.2012

Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus* 3, 213–230.

Vilkko, Anni (2010) Esipuhe. Teoksessa Johanna Järvinen-Tassopoulos, Aso Suikkanen & Anni, Vilkko (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Wasik, Barbara H., Bryant Donna M. & Lyons, Claudia M. (1990) *Home visiting. Procedures for Helping Families*. London: Sage Publications.

Winnicott, D.W. (1971) *Playing and Reality*. London and New York: Tavistock Publications

LIITE 1. Saatekirje tutkielmaan osallistuville

Hei,

Tampereella 27.12.2011

Olen tekemässä osana sosiaalityön syventäviä opintoja tehtävää pro gradu tutkielmaa Tampereen yliopistossa. Aiheenani on tutkia lastensuojelussa tehtäviä kotikäyntejä ja perheen kotona muodostuvaa vuorovaikutusta perheen ja sosiaalityöntekijöiden välille. Aineistoni muodostuu siis kotikäynneistä, joita tulen henkilökohtaisesti seuraamaan. Lisäksi haluaisin nauhoittaa kotikäynnillä käydyn keskustelun nauhurille tarkan tiedon keruun varmistamiseksi. Tämän lisäksi haastattelen lyhyesti sosiaalityöntekijää ja erikseen perhettä sen pohjalta miten he ovat kokeneet kotikäynnin. Haastattelutilanne on vapaamuotoinen ja perheestä siihen saa osallistua ne jäsenet, jotka haluavat. Lasten tai nuorten haastatteluun pyydetään heiltä itseltään lupa, mutta myös vanhemman kirjallinen suostumus. Ajallisesti haastattelu vie noin 15–60 minuuttia. Tapaamisen ymmärtämiseksi pyrin saamaan sosiaalityöntekijältä kotikäynnin taustatiedot eli ennen kotikäyntiä kuvan siitä keitä perheeseen kuuluu, kuinka pitkältä asiakkuussuhteesta on kyse ja mikä on kyseisen kotikäynnin tarkoitus. Tutkielman tavoitteena on syventää ymmärrystä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutuksesta kodin ympäristössä ja tätä kautta pyrkiä kehittämään entistä asiakaslähtöisempiä käytäntöjä.

Tämän kirjeen ohessa on havainnointi ja haastattelusopimus, jossa olen eritellyt tutkielmaan liittyvät luottamuksellisuusvaatimukset, hyvien tutkimuskäytäntöjen noudattamisen velvollisuuden sekä aineiston keruuseen ja säilytykseen liittyvät vaatimukset.

Mahdollisia tutkielmaan liittyviä lisäkysymyksiä tai tiedusteluja varten lopussa on yhteystietoni. Toivon, että olette rohkeasti minuun yhteydessä, mikäli kysymyksiä herää. Kiitos jo etukäteen tutkielmaan osallistumisesta.

Ystävällisin terveisin,

Viola Valli

Yhteiskuntatieteiden kandidaatti, pääaineena sosiaalityö

Tampereen yliopisto, kulttuuri- ja yhteiskuntatutkimuksen yksikkö sosiaalityön tutkinto-ohjelma

Yhteystiedot sähköposti: viola.valli@uta.fi

LIITE 2. Havainnointi ja haastattelusopimus

Viola Valli
viola.valli@uta.fi
Tampereen Yliopisto
Sosiaalityöntutkimuksen laitos

HAVAINNOINTI JA HAASTATTELUSOPIMUS

15.12.2011

HAVAINNOINTI JA HAASTATTELUSOPIMUS PRO GRADU TUTKIELMAN AINEISTON KERÄÄMISTÄ VARTEN

Olen tekemässä pro gradu tutkielmaa Tampereen yliopiston sosiaalityöntutkimuksen laitokselle. Tutkielmani aihe on lastensuojelun kotikäynnit ja kotona muodostuva vuorovaikutus lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja asiakasperheen välillä. Tutkielmaan osallistumisesta sosiaalityöntekijät ja asiakkaat ovat päättäneet yhdessä siten, että asiakkaan sosiaalityöntekijä on esitellyt mahdollisuuden osallistua tutkielmaan ennen tutkijaa ja alustavaa suostumusta kysytty ennen kuin tutkija on tullut mukaan kotikäynnille. Sekä sosiaalityöntekijöillä ja asiakkailla on ollut mahdollista olla yhteydessä tutkijaan ennen kotikäyntiä.

Pro gradu tutkielmaani varten osallistun kotikäyntiin havainnoimalla, sekä nauhoittamalla äänikasetille siellä käydyn keskustelun. Lisäksi kerään osallistujien ajatuksia kotikäynnin pohjalta haastatteleamalla sosiaalityöntekijää sekä perhettä tai haastateltavaksi haluavia perheen jäseniä lyhyesti kotikäynnin jälkeen. Kotikäynnin jälkeiset haastattelut voidaan tehdä myös puhelimitse asianosaisten halutessa. Alaikäisten lasten haastattelua varten lapsen tai nuoren oman suostumuksen lisäksi vanhemmilta pyydetään kirjallinen suostumus. Kotikäynniltä kerätty aineisto ja haastattelut ovat luottamuksellisia ja niitä käytetään vain henkilökohtaiseen pro gradu tutkielmaani.

Kotikäynnin keskustelu nauhoitetaan mahdollisimman tarkkan tiedonkeruun varmistamiseksi. Keskustelu kirjoitetaan nauhalta puhtaaksi ja tiedostot säilytetään luottamuksellisesti lukitussa tilassa. Keskustelunauhut tuhoetaan heti tutkielman valmistuttua. Tutkielmassa ei tule näkymään tietoja, jotka paljastaisi tutkielmaan osallistuvien henkilöllisyyttä tai lastensuojelun avoimuuden yksikköä tai paikkakuntaa, josta käsin aineisto on saatu.

Tutkielman aineistossa esiintyvien henkilöiden nimet eivät tule esiin missään vaiheessa ja haastateltavien henkilöllisyys salataan mahdollisimman tarkkaan. Tutkielmassa tulen puhumaan aineistosta numeroin tai peitenimin. Tutkielmassa noudatetaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisia toimintatapoja ja kaikkea tutkimusaineistoa tullaan käsittelemään ehdottoman luottamuksellisesti ja tutkittavia suojaan.

Paikka ja päivämäärä:

Viola Valli

Tutkielmaan osallistuvan allekirjoitus